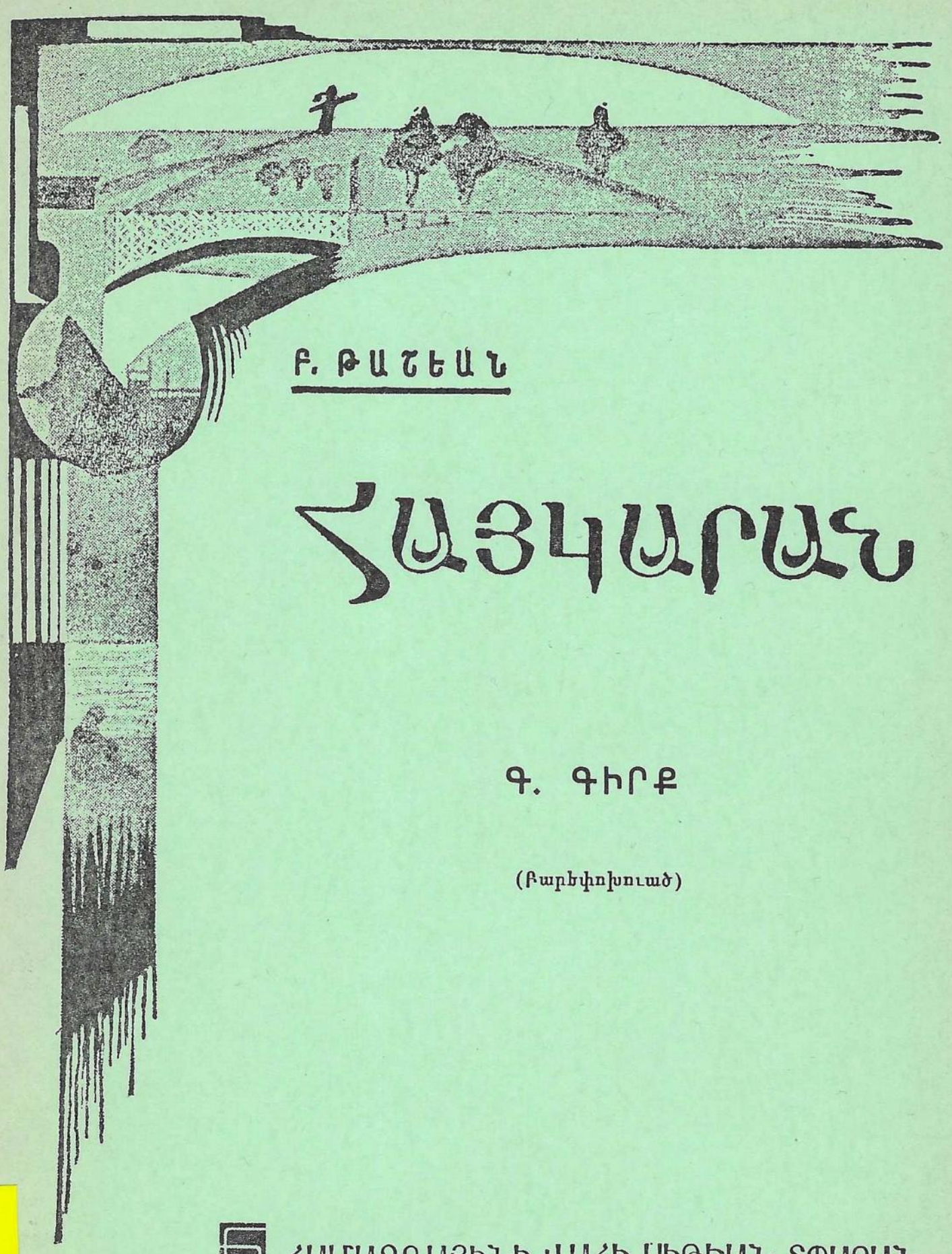

Բ. ԹԱՇԵԱՆ

ՀԱՅԿԱՐԱՆ

Գ. ԳԻՐՔ

(Բարեփոխուած)

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ ՎԱՀԷ ՍԷԹԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

N
33
30

Բ. ԹԱՇԵԱՆ

ՀԱՅԿԱՐԱՆ

Գ. ԳԻՐՔ

Ա. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ ՎԱՀԷ ՍԷԹԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

1980

ՊԷՅՐՈՒԹ

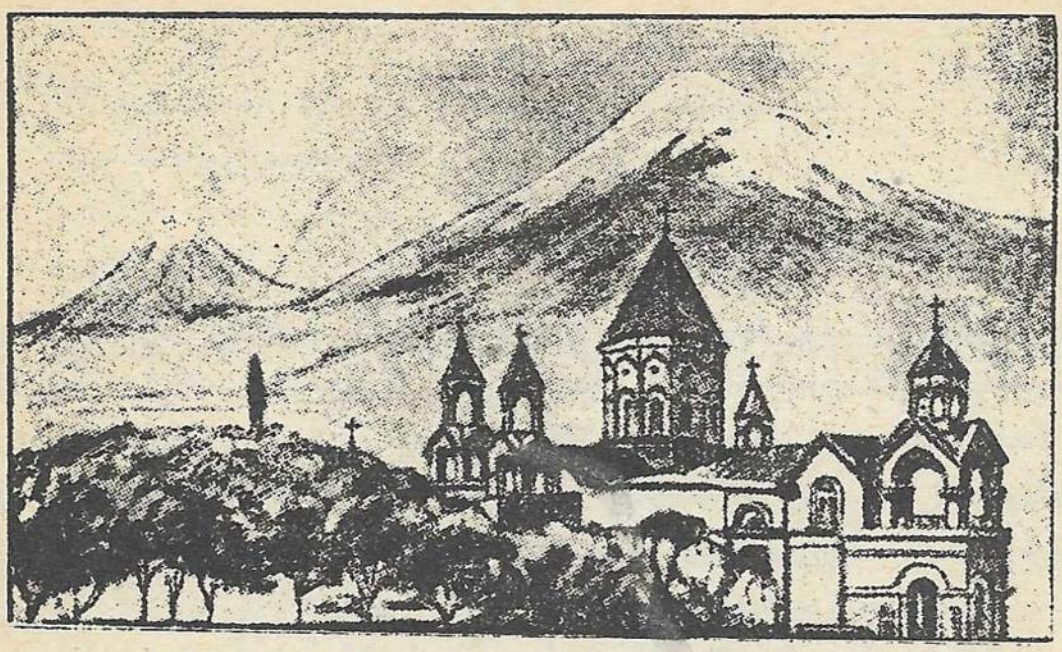

1. Իմ առաջին ուսուցիչս

1

Մասիսն է իմ առաջին ուսուցիչս, հայոց աշխարհի տիտանը:

Մինչեւ Արաքսի ափերը ու քիչ անդին, Մասիսը միշտ զոյգ է՝ Մեծ Մասիս եւ Փոքր Մասիս, կամ, ինչպէս կ'ըսէ ժողովուրդը, Սիս–Մասիս, հայր ու զաւակի պէս քով քովի, յար եւ նման իրարու:

Ես ալ, երբ աչքերս բացի, Մասիսը տեսայ մեր դրանը եւ իր ստուերը՝ պլխուս վրայ: Մեր այդիին այնքան մօտ էր ան, որ ամրան պայծառ օրերուն կը սիրէի միս–մինակ նստիլ ծառին տակ եւ ժամերով նայիլ Մասիսին:

Մայրս կը պատմէր, թէ Մասիսի կատարին թառած է Նոյեան տապանը, եւ ոեւէ հողեղէնի կրունկը պիտի չկոխէ երբեք սրբազան լերան գագաթը:

Կ'ուզէի չատ մօտէն տեսնել Մասիսը, բայց նաեւ կը վախնայի անկէ:

2

Վտիտ ու երազուն մանուկ էի, գրեթէ միշտ հիւանդ։ Ծնողներս որոշեցին զիս ուխտի տանիլ Սուրբ Յակոբի աղբիւրը։ Ես թէ՛ ուրախ էի եւ թէ տխուր։ Ուրախ էի, որ Մասիսը մօտէն պիտի տեսնեմ. տխուր էի անոր աղղած սարսափին պատճառով։

Հասաւ ուխտագնացութեան օրը։

Ամրան վերջն էր. երեկոյեան՝ ուխտաւորներու բազմութիւնը հասաւ լերան ստորոտի վերջին հայ գիւղը, ուր գիշերեցինք։ Յաջորդ օրը, առաւօտ կանուխ, սկսաւ վերելքը։ Պէտք եղաւ ձիերը թողուլ ձորի մը մէջ եւ լեռն ի վեր բարձրանալ ոտքով։

Կը քալէինք նեղ, վտանգաւոր կածանէ մը, իրարու եռեւէ։ Հայրս, ձեռքէս բռնած, կանգ առաւ ահագին ժայռի մը առջեւ, որուն տակ, — կ'ըսէին, — թաղուած են Ակոռին եւ Ս. Յակոբի վանքը իր վանականներով։

— Հա՛յրիկ, — հարցուցի ես վախէս դողդղալով, — ի՞նչ կայ այս ձորին մէւս կողմը։

— Ձո՛ր, — եղաւ հօրս պատասխանը։

— Յետո՞յ։

— Նորէն ձոր...

Աչխարհի ծայրը ձոր է, մտածեցի ես։

Ահա՛ վերջապէս Սուրբ Յակոբի աղբիւրը. քարէ փոքրիկ աւազան մը՝ վճիտ ջուրով լի, որ ո՛չ կ'աւելնայ, ո՛չ ալ կը պակսի։ Երբ գաւաթ մը ջուր առնես, անմիջապէս կը լեցուի տեղը եւ կը մնայ անշարժ։ Այսպէս է Աստուծոյ կամքը։

Ծնողներս խմցուցին ինծի նուիրական ջուրը եւ ձեռք ու ոտքս լուացին անով։

Մասիան ու Սուրբ Յակորը փրկեցին զիս։
Ես առողջացայ...

ԱԻԵՏԻՍ ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ

ԱՌԱՆՑ.— կոյրին ի՞նչ փոյթը, թէ մումը թանկ է։

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Տիտան.— *Շատ խոշոր, հսկայ, վիթխարի։*
Արաքս.— *կամ Ախուռ, Հայաստանի մայր գետը։*
Ստուեր.— *Շուք։*
Կատար.— *Գագաթ, գլուխ (լերան)։*
Տապան.— *Նոյ նահապետին չինած նաւը, որ, ըստ աւանդութեան, ջրհեղեղէն ետք հանգչեցաւ Մասիս լերան գագաթը։*
Հողեղէն.— *Հող չինուած, փոխաբերաբար՝ մարդ։*
Վտիտ.— *Նիհար, տկարակազմ։*
Կածան.— *Նեղ ճամբայ։*
Ակոռի.— *Անունն է այն գիւղին, որ կործանեցաւ 1840ի երկրաշարժէն եւ թաղուեցաւ լերան մէջ։*
Վճիտ.— *Մաքուր, յստակ, ջինջ։*
Թանկ.— *Սուղ։*

ԱԻԵՏԻՍ ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ (1866 – 1948).— Ականաւոր գրագէտ։ Ծնած է Իգտիր–Մաւա գիւղը, Մասիսի մօտ։ Ուսումը ստացած է նախ ծննդավայրին, ապա Էջմիածնի Գէորգեան ճեմարանին եւ աւելի ուշ՝ Լօզանի (Զուիցերիա) համալսարանին մէջ։ Գրած է «Ազատութեան ճանապարհին», «Արցուենի հովիտը», «Իտալիայում», «կաթօտ հայրենիի», «Հայրենիքիս համար», «Ճամբորդը», «Իմ գիրքը» եւայլն։ Մեռած է Ֆրանսա։

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Ի՞նչ զգացումներ արտայայտուած են այս գրուածքին մէջ։ — Ի՞նչ իմաստով գործածուած է «Մասիսն է իմ

առաջին ուսուցիչս» խօսքը· լեռը կրնա՞յ ուսուցիչ ըլլալ: – Ի՞նչ գիտէք Մասիսի, Արաքսի եւ Նոյեան տապանի մասին: – կրնա՞ք ըսել, թէ ի՛նչ է Սուրբ Ցակոբի աղբիւրը: – Ուխտագնացութիւն կատարա՞ծ էք դուք ալ, ո՞ւր, ինչո՞ւ: – Ո՞րն է Հայաստանի երկրորդ մեծ լեռը:

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ.– Երբ գոյականի մը ինչպէս ըլլալը հասկցնել ուզենք, ձովը կը դնենք բառ մը, որ կը կոչուի ածական· օրինակ՝ *բարի* տղայ, *ճերմակ* թուղթ, *սեւ* մատիտ: *Բարի*, *ճերմակ*, *սեւ* բառերը ածական են:

Ածականը ընդհանրապէս գոյականէն առաջ կը դրուի, թէեւ վերջն ալ կրնայ դրուիլ, մանաւանդ ոտանաւորներու մէջ:

Ձեր այսօրուան դասին մէջ ածականներ կա՞ն· որո՞նք են:

2· «ԱԶԱՏՆ ԱՍՏՈՒԱԾ» ԵՒ ԱՅԲՈՒԲԵՆ

1

Աչնան իրիկուն մը, հայրս փայտէ ձողիկներ կը գամէր մեր սենեակին պատերուն վրայ: Մայրս, մօտս նստած, լուռ ու մունջ կը հետեւէր մուրճի համաչափ չարժումներուն:

Դուրսը աչնանային վերջալոյսը կը բոցավառէր երկինքը: Ցանկարծ թոթով լեղուով սկսայ արտասանել·

Ազատն Աստուած այն օրից,
Երբ հաճեցաւ շունչ փչել,
Իմ հոդանիւթ շինուածքին
Կենդանութիւն պարգեւել,

Ես՝ անբարբառ մի մանուկ՝
Երկու ձեռքս պարզեցի,
Եւ իմ անզօր թեւերով
Ազատութիւնն գրկեցի:

Հայրս զարմացած թողուց գործը, եկաւ քովս, գիրկը առաւ դիս եւ սկսաւ եռանդով խօսիլ մօրս հետ:

Այդ ոտանաւորը հայրս կարդացեր էր քանի մը անգամ հօրեղբօրս տղուն սորվեցնելու համար եւ աննկատելի կերպով դրոշմուեր էր մտքիս մէջ:

2

Նոյն տարուան ձմեռը չորս տարեկան էի, երբ կարդալ սորվեցայ: Մութը իջնելէ ետք, հայրս կը դառնար տուն, կը լուացուէր, հագուստները կը փոխէր եւ մուշտակը հագած կը նստէր ցած բազմոցի մը վրայ:

Կրակարանին մէջ, եռոտանիի վրայ, ջուրը կ'եռար թէյի համար: Այն ժամանակ թէյի գործածութիւնը տարածուած չէր Պոլսոյ մէջ, բայց հայրս այդ սովորութիւնը բերեր էր Կովկասէն: Ինք իր ձեռքով կը պատրաստէր թէյը, կը լեցնէր բաժակներուն մէջ, հարկ եղած բոլոր պարարտութիւնները ընելով:

Մինչեւ թէյի ջուրին եռալը՝ հայրս կը բանար օրուան թերթը եւ կը կարդար: Ես կը նստէի գիրկը եւ աչքով կը հետեւէի թերթի տառերուն: Երբեմն մատս կը դնէի տառի մը վրայ եւ հօրս կը հարցնէի այդ տա-

ուին անունը: Ան կ'ընդհատէր ընթերցումը եւ կը պատասխանէր ինծի:

Ցաճախ, մայրս կամ մօրաքոյրներէս մէկը կը միջամտէր.

— Հայրդ հանգիստ ձգէ:

Բայց հայրս ձեռքով նշան կ'ընէր, որ ինք հանգիստ է եւ մեծ համբերութեամբ պոհացում կու տար իմ հետաքրքրութեանս:

Եւ օր մըն ալ կարդացի: Հայրս չկրցաւ հաւատալ, որ իրաւամբ կը կարդամ: Թերթին զանազան էջերուն վրայ տառեր կը մատնանշէր եւ ես հեգելով կը կարդայի:

Անկէ ետք, ամէն տեղ, ուր տառեր կը տեսնէի, միտքս կը մտնէր գործունէութեան մէջ, մինչեւ չարաչար յոգնէի:

Զորս տարեկան էի այն ատեն:

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

ԱՌԱԾ·— Լեղի խոտը դեղ կ'ըլլայ,
Լեղի խօսքը կեղ կ'ըլլայ:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

«Ազատն Աստուած»·— *Ասիկա առաջին մասն է «Ազատութիւն» խոհրագրով ոտանաւորին, զոր գրած է Միքայէլ Նալբանդեան* (1829–1866):

Համաչափ·— *Ներդաշնակ, նոյն չափով:*

Աշնանային·— *Ձիւղը՝ աշնային, բառը աշուն է, ային մասնիկը աւելցնելով՝ կ'ունենանք աշնային:*

Հողանիւթ շինուածք·— *Փոխաբերաբար՝ մարմին:*

Անքարքառ·— *Ձխօսող, դեռ լեզու չեղած (մանուկ):*

Դրոշմուիլ·— *Տպաւորուիլ, փորագրուիլ (մտքին մէջ)*:
Եռոտանի·— *Երեք ոտք ունեցող (խոհանոցի կազմած)*:
Բաժակ·— *Գաւաթ*:
Ընդհատել·— *Կէս ձգել, դադրեցնել*:
Մատնանշել·— *Մատով ցոյց տալ*:
Կեղ·— *Վէրք*:

ՏԻԿԻՆ ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՑԵԱՆ·— Գրագիտուհի: Ծնած է Պոլիս, 1878 Փետրուարին: Գրած է վէպեր եւ պատմուածքներ: Ուսումը ստացած է Պոլսոյ եւ Փարիզի մէջ: Հրատարակուած գործերն են «Շնորհիով մարդիկ», «կեղծ հանճարներ», «Աւերակներու մէջ», «Պրոմեթէոս ազատագրուած», «Սիլիհտարի պարտէզները»: Մեռած է 1938ին, Հայաստան:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·— Օր մը ի՞նչ պատահեցաւ, երբ հայրը փայտէ ձողիկներ կը գամէր պատին վրայ: — Կարդացա՞ծ էք «Ազատ Աստուած» ոտանաւորը: — Ուրիշ ի՞նչ ոտանաւորներ գրած է Նալբանդեան: — Դուք ե՞րբ եւ ո՞ւր սկսաք սորվիլ այբուբենը· կը յիշէ՞ք, թէ առաջին անգամ ո՞ր տառը սորվեցաք: — Ո՞վ գտաւ մեր այբուբենը:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ·— Ձեր այսօրուան շարադրութեան նիւթը պիտի ըլլայ «Առաջին օրը դպրոցին մէջ»: Պիտի պատմէք, թէ ի՛նչ տեսաք եւ ի՛նչ զգացիք, երբ այս տարի դպրոց գացիք առաջին անգամ:

3. Ա Ր Ա Ր Ա Տ

Արարատի ծեր գմբեթէն
Դար է եկեր վայրկեանի պէս
Ու անցեր:

Անհուն թիւով կայծակներու
Թուրն է բեկուեր ադամանդին
Ու անցեր:

Մահախուճապ սերունդներու
Աչքն է դրպեր լոյս գագաթին
Ու անցեր:

Կարգը պահ մը ֆուկդ է հիմա.
Դո՛ւն ալ նայէ սէգ ճակատին
Ու անցիր:

ԱՒ. ԻՍԱՀԱԿԵԱՆ

ԱՐՁԱԿ ԵՒ ՈՏԱՆԱՒՈՐ·— Գրուածք մը կա՛մ *արձակ* է եւ կամ *ոտանաւոր*· արձակ է՝ երբ չափ եւ յանգ չունի, ոտանաւոր է՝ երբ չափ եւ յանգ ունի: Երէկուան դասը արձակ գրուածք մըն էր, իսկ այսօրուանը ոտանաւոր է:

Ոտանաւորին խերթուած կամ բանաստեղծութիւն ալ կ'ըսեն:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Թուր·— *Սուր, սուսեր*:
Բեկել·— *Կոտրել, փշրել*:
Մահախուճապ·— *Մահուան վախը ունեցող*:
Սէգ·— *Հպարտ*:

ԱՒԵՏԻՔ ԻՍԱՀԱԿԵԱՆ·— Բանաստեղծ եւ գրագէտ: Ծնած է 1875ին, Ալեքսանդրապոլ (Լեռնականն): Գրած է «Երգեր ու վէրքեր», «Աշնան ծաղիկներ», «Հայրենի աղբիւրից», «Աբու լալա Մահարի» եւ բազմաթիւ փոքր պատմուածքներ: Մեռաւ 1957ին, Երեւանի մէջ:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·— Ի՞նչ է Արարատը· ո՞ւր կը գտնուի· քանի՞ մեթր բարձրութիւն ունի· ուրիշ ի՞նչ անուններով կը կոչուի· ի՞նչ աւանդութիւններ գիտէք անոր մասին: — Ինչո՞ւ դարը վայրկեանի կը նմանցուի հոս· քանի՞ տարին մէկ դար կ'ընէ· քանի՞երրորդ դարուն մէջ կ'ապրինք մենք: — Ի՞նչ գաղափարներ արտայայտուած են երկրորդ եւ երրորդ «տուն»երուն մէջ: — Չորրորդ «տուն»ին մէջ հեղինակը որո՞ւ կ'ուղղէ իր խօսքը: — Այս ոտանաւորին մէջ տիրող զգացումը ի՞նչ է:

4. ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ԴԱՍԸ

1

Շարադրութեան դասի օրն է։ Մեր ուսուցիչը, սեւ գրատախտակին առջեւ կեցած, քունքը կը քերէ, կաւիճը կը դարձնէ մատներուն մէջ ու վայրկեան մը լո՛ւռ կը մտածէ։ Յետոյ եւս կը քաչուի եւ նայուածք մը կը նետէ բաց պատուհանէն դուրս։

Ինչ մը եաք գրատախտակին կը մօտենայ նորէն ու կը սկսի գրել։ Կը գրէ՛ ու կը գրէ։ Երբեմն կանգ կ'առնէ, գրածը կը կարդայ մտովի, կը ջնջէ բառ մը, տասը բառ կամ ամբողջ տասը տող։ Ապա կրկին կը գրէ, կրկին կը ջնջէ։ Մենք, աշակերտները, բաց տետրակները առջեւնիս, բառ առ բառ կ'ընդօրինակենք ուսուցչին գրածը, երբ վերջնական ձեւ մը առնէ ան։

Յանկարծ դուրսէն կը լսուի զանգակին սուր ու մետաղեայ հնչիւնը։ Պահը վերջացած է։ Տետրակ ու գրասպիրք հաւաքած՝ դուրս կ'ելլենք դասարանէն։ Գիրուկ կապմամ, կլորիկ դէմքով տղայ մը կը գառնայ ուսուցչին ու համարձակ չեչտով մը կը հարցնէ անոր.

— Շարադրութեան նիւթ մը կու տա՞ք, պարոն։

— Գայէ՛ք, — կը հրամայէ ուսուցիչը ձեռքի արագ չարժումով մը, — գայէ՛ք եւ այս անգամ ալ այդ աղուոր հարցումին վրայ բան մը գրեցէք.— «Շարադրութեան նիւթ մը կու տա՞ք»։

2

Շարադրութեան տափակ ու սովորական նիւթեր չեր տար բնաւ։ Շատ անգամ կ'բսէր մեզի.

— Ձեր աչքերովը դիտեցէք, ձեր մատներովը չօշափեցէք ամէն բան եւ ձեր տպաւորութիւնները գրի առէք անկեղծութեամբ ու մաքուր լեզուով:

«Զգուշացէք աւելորդ բառերէ, մանաւանդ անպէտ ածականներէ, որոնք նախադասութիւնը կը ծանրաբեռնեն եւ գրութեան մը չինուածքը կը խաթարեն: Կարճ նախադասութիւնները յաճախ պատգամի մը ուժը ունին. բայց կարճ ըսելով պէտք չէ հասկնալ բոլորովին չորն ու ցամաքը:

«Բառերը մի՛ ծամծմէք եւ գրածնիդ սրբագրեցէք միշտ: Պատռեցէք, եթէ հարկ ըլլայ, ու նորէն գրեցէք: Հետեւող մի՛ ըլլաք, ուրիշին ըսածը մի՛ ընդօրինակէք, դուք ձեր սեփական ոճը ունեցէք: Ուշադրութիւն ըրէք, որ պարզութեան եւ մանաւանդ անկեղծութեան սահմանէն դուրս չելլէք: Մի՛ մոռնաք գաւառին աղն ու պղպեղը խառնել ձեր գրուածքին, եւ այնպէս գրեցէք, որ կարդացողը համ առնէ»:

Մեր ուսուցչին անոյշ լեզուն լռած է ընդմիշտ, եւ իր սուր գրիչը փչրուած է վաղուց. բայց իր հոգին դեռ կը փափսայ կարծես մեր ականջներուն.

— Գացէք ու այսօր ալ իմ վրաս բան մը գրեցէք:

Բ. ՆՈՒՐԻԿԵԱՆ

ԱՌԱՁ.— Խօսիլը ցաւել է. մտիկ ընելը՝ հաղել:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ֆուճ.— *Ճակատին ու ականջին մէջտեղի մասը:*

Մտովի.— *Մտքովը, մտքէն:*

Խաթարել.— *Աւրել, վնասել:*

Պատգամ.— *Հրաման, պատուէր:*

Սեփական.— *Մէկու մը յատուկ, մէկու մը պատկանող:*

Ոճ.— *Մեր մտածումներն ու զգացումները արտայայտելու եղանակ, գրելու ձեւ:*

ԲԵՆԻԱՄԻՆ ՆՈՒՐԻԿԵԱՆ.— Գրագէտ: Գրած է կարճ պատմուածքներու ժողովածու մը՝ «Այգեկուրք» անունով: Անգլերէնէ թարգմանած է «Իշխանն ու մուրացիկը» վէպը: Երկար ատեն հրատարակած է «Նոր Գիր» պարբերաթերթը:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Ի՞նչ տեսակ մէկն է, ձեր կարծիքով, այս գրուածքին մէջ նկարագրուած ուսուցիչը: – Ինչո՞ւ ան միշտ կը ջնջէր իր գրածը. գրե՞լ չէր գիտեր, թէ ուրիշ պատճառ մը կար: – Ի՞նչ տեսակ նիւթեր կու տար շարադրութեան համար: – Ի՞նչ կ'ըսէր իր աշակերտներուն: – Ի՞նչ կը նշանակէ «զաւառին աղն ու պղպեղը» բացատրութիւնը. կրնա՞ք դուք ալ գաւառական ասացուածքներ գտնել: – Այս գրուածքին հեղինակը ի՞նչ զգացումներ ունի իր ուսուցչին հանդէպ: – Գիտէ՞ք, թէ ո՛վ էր այդ ուսուցիչը եւ ե՛րբ ու ի՛նչպէս մեռած է:

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ.— Ածականները թիւ եւ հոլով չունին եւ յօդ չեն առներ. կարելի չէ ըսել աշխատասէր*ը* աշակերտը, աշխատասէր*ին* աշակերտին, աշխատասէր*ներ* աշակերտներ. պէտք է ըսել *աշխատասէր* աշակերտը, *աշխատասէր* աշակերտին, *աշխատասէր* աշակերտներ:

Բայց երբ ածականները առանձին գործածուին, գոյականի տեղ կ'անցնին եւ թէ՛ յոգնակի կ'ըլլան, թէ՛ կը հոլովուին եւ թէ յօդ կ'առնեն. օրինակ՝ աշխատասէր*ներ*, աշխատասէր*ին*, աշխատասէր*ը*:

5. ՄԱՆԿՈՒԹԵԱՆ ՅԻՇԱՏԱԿՆԵՐ

1

Այբուբենը ինծի սորվեցուցած է Եւփիմէ հօրաքոյրս: Այնչափ պինդ էր գլուխս, այնչափ դժուար կ'ըմբռնէի գիրերը, որ խեղճ հօրաքրոջս հոգին կ'ելլէր դաս տուած ժամանակ: Իմ անընդունակութիւնս տեսնելով՝ երբեմն նոյնիսկ կատաղութենէն կու լար, ինչ որ չափազանց կը յուզէր զիս, ու ես ալ կը սկսէի արցունք թափել:

— Առանկ բան մը չսորվելով՝ լուսթրաճի պիտի ըլլաս, — կ'ըսէր ինծի յաճախ:

Ի՞նչ ընեմ, — կ'ըսէի, — լուսթրաճի կ'ըլլամ:

Թերեւս անհաւատալի թուի, եթէ ըսեմ, որ տասնեւրկու քերականը միասին կ'առնէին ինծի համար. ամէնքն ալ կը հինցնէի, առանց այբուբենը ամբողջովին ճանչնալու: Ահիկա տեւեց գրեթէ երկու տարի, եւ այդ միջոցին հաւանաբար 25–30 քերական մաշեցուցած էի:

Կատարեալ տանջանք էր ինծի համար այբուբենի դասը: Բարեբախտաբար, դասէն ետք մեծ հօրաքոյրս ինծի կը պատմէր երկար հեքիաթներ, որոնց կ'ունկընդրէի բերանաբաց յափշտակութեամբ, թէեւ հարիւրերորդ անգամն էր, որ կը լսէի զանոնք ու գրեթէ ծայրէ ծայր գոց գիտէի արդէն:

2

Երկու տարի ետք, հօրեղբայրս Եւրոպա մեկնեցաւ: Եւփիմէ հօրաքոյրս, մայրիկս ու ես ընկերացանք իրեն:

Այս ուղեւորութիւնը, որ ինը ամիս տեւեց եւ որու ընթացքին այցելեցինք Փարիզ, Վիչի, Նիս, Հռոմ, Նափոլի, խոր տպաւորութիւն թողուց մանկական երեւակայութեանս վրայ: Երանութիւնս կատարեալ պիտի ըլլար, եթէ դասի մղձաւանջը կրկին չդառնացնէր իմ օրերս:

Այս անգամ հայերէն չէր սորվելիքս, այլ ֆրանսերէն էր: Հօրեղբայրս կը պահանջէր, որ օրական հինգ ֆրանսերէն բառ դուց ընեմ: Պարտաւոր էի այդ հինգ բառերը ամէն իրիկուն կրկնել իրեն, ճաշէն անմիջապէս առաջ:

Հինգ բառ դուց ընելը իրական տառապանք էր ինծի համար: Ժամերով նրնաս պատին դարձուցած, ծունկի վրայ օրօրուելով կը կրկնէի բառերը: Ի վերջոյ կը կարծէի, թէ անոնք մտքիս մէջ լաւ մը տպաւորուած են, եւ երբ պանոնք մօրեղբօրս կրկնելու ժամը կը հասնէր, յանկարծ կը մոռնայի: Ասոր հետեւանքը կ'ըլլար դրկուիլ անուչեղէնէ կամ պատուղէ:

3

Իրիկուն մը դասս բնաւ չդիտցայ:

— Այս պիչեր կերակուր պիտի չուտես. անօթի պիտի մնաս, — վճռեց հօրեղբայրս:

Գիտէի, որ այդ վճիռը անվերաքննելի էր. ու անտրտունջ համակերպեցայ անոր:

Գայինք մեր պանդոկին ճաչարանը ու բազմեցանք հասարակաց սեղանին առջեւ, ուրիչ հարիւրաւոր անձերու հետ: Ամէն անգամ որ սպասաւորը կերակուր կը հրամցնէր ինծի, հօրեղբայրս կը միջամտէր՝ ըսելով.

— Ո՛չ, անիկա պիտի չուտէ:

Իսկ ես, տրտում-տխուր, հաւանօրէն կ'անիծէի Բաբելոնի աշտարակը չինողները, որոնք, լեզուները բաղմապատկելով, պատճառ կ'ըլլային այսպէս, որ անօթի մնայի:

Հօրեղբօրս դաժան կերպարանքը, իմ խեղճուկ վիճակս, ի նպաստ ինծի հօրաքրոջս ըրած միջամտութիւնները վերջապէս ուշադրութիւնը դրաւեցին մեր քովը նստած ամերիկացիի մը եւ իր կնոջ:

— Ինչո՞ւ այս տղուն կերակուր չէք կերցներ. հիւա՞նդ է արդեօք, — հարցուց մարդը հօրեղբօրս:

— Ո՛չ, հիւանդ չէ, բայց դասը չգիտցաւ եւ ասոր համար իբրեւ պատիժ ճաշէն զրկուած է, — պատասխանեց հօրեղբայրս:

Այս պատասխանը զարմացուց ազատամիտ ամերիկացին:

— Ի՞նչպէս կարելի է իբրեւ պատիժ տղայ մը կերակուրէ զրկել, — գոչեց ան:

Եւ ահա իր եւ հօրեղբօրս միջեւ սկսաւ վիճաբանութիւն մը, որուն մասնակցեցաւ նաեւ ամերիկուհին: Ի վերջոյ տիկինը խնդրեց, որ ներում չնորհուի ինծի:

Տիկնոջ խնդրանքը ընդունուեցաւ:

Այն ատեն տասը տարեկան էի, եւ իրաւունէ ամօթալի էր ինծի համար չկարենալ օրական հինգ բառ գոց ընել:

ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆ

ԱՌԱԾ.— Ով մարդու մէջ չէ մտեր,
Խակ պտուղ է, մի՛ ուտեր:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Լուսթրաճի·— *Թուրքերէն բառ. կը նշանակէ ներկարար, կօշիկ ներկող:*

Հեռապատկեր·— *Հեռաւոր, տպաւորչի պատկեր:*

Խրտչեցնել·— *Աչքը վախցնել:*

Ունկնդրել·— *Մտիկ ընել:*

Ցափշտակութիւն·— *Վերացում, զմայլում:*

Երանութիւն·— *Երջանկութիւն, բախտաւորութիւն:*

Մղձաւանջ·— *Այտեղ կը նշանակէ հոգ:*

Անվերաբեռնելի·— *Նորէն քննելը անկարելի, անդառնալի (վճիռ):*

Անտրտունջ·— *Առանց տրտնջալու, առանց դանգատելու:*

Հասարակաց·— *Ընդհանուր, ամենուն յատուկ:*

Դաժան·— *Խիստ, խոժոռ:*

ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆ (1869–1926)·— Համբաւաւոր երգիծագիր: Ծնած է Պոլիս եւ մեռած՝ Գահիրէ: Գրած է բազմաթիւ վէպեր: Մշակած է առաւելաբար երգիծական սեռը: Իր գործերն են «Առաքելութիւն մը ի Ծապլվար», «Տասներկու տարի Պոլսէն դուրս», «Ազգային բարերար», «Մատնիչը», եւայլն:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·— Ի՞նչ տեսակ մէկն էր հեղինակը մանկութեան ատեն: — Ի՞նչ կ'ըսէր հօրաքոյրը իրեն: — Գիտէ՞ք, թէ ո՛վ էր իր հօրեղբայրը, հօրաքո՞յրը: — Ի՞նչ պարտականութիւն տուած էր իրեն հօրեղբայրը: — Ո՞ր երկիրները ճամբորդեց: — Ի՞նչ պատահեցաւ Փարիզի մէջ: — Ինչո՞ւ զարմացաւ ամերիկացին: — Ի՞նչ էր ամերիկացիին եւ հօրեղբօրը վիճաբանութեան նիւթը: — Ձեր ծնողքն ալ պատժա՞ծ են ձեզ դասի համար:

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ·— Ցարմար ածականներ դրէք հետեւեալ գոյականներուն առջեւ·— գեփիւռ, գիրք,

սրահ, գլխարկ, պատուհան, բարեկամ, ձեռք, մեղր: Օրինակ՝ *անույշ* գեփիւռ:

Յարմար գոյականներ դրէք հետեւեալ ածականներուն վրայ.— համեղ, կծու, աղի, գուարթ, մեծ, բարձրը, յատակ, փայլուն: Օրինակ՝ համեղ *կերակուր*:

---

6. ԶԱՆԳՈՒԻ ԿԱՄՈՒՐՋԸ

Ջուրը կը հոսի, կը հոսի վարար.
Փա՛ռք գետի վըրայ կամուրջ կապողին:
Ճամբայէն լաւ բան ի՞նչ ունի աշխարհ.
Հազա՛ր, հազա՛ր փառք ճամբայ շինողին:

Հոգին կը հրճուի լաւ խօսք լըսելով.
Լաւ խօսքըդ խառնէ դուն Զանգու գետին:
Փա՛ռք անոր, որ այս ճամբէն անցնելով
Կը յիշէ անուանն աւագ վարպետին:

Թո՛ղ հոսի Զանգուն, թո՛ղ միշտ գլգլայ,
Այս նոր կամուրջէն անցնողներուն՝ փա՛ռք:
Ճամբորդը կ'երթայ, ճամբան կը մնայ,
Փա՛ռք ճամբաներուն մեր աշխարհին, փա՛ռք...

Երգն ալ կը հիւսուի ճամբաներուն հետ,
Եւ անոնց հետ ալ կը մնայ կանգուն:
Լաւ երգն ու ճամբան կ'ապրին առ յաւէտ,
Փա՛ռք, փա՛ռք նոր ճամբու գովք հիւսողներուն...

ԽԱՉԻԿ ԴԱՇՏԵՆՑ

ՉԱՓ·– Չափ կը կոչուին ոտանաւորներուն վանկերը կամ «ոտք»երը: Սովորաբար գործածուած չափերն են 4÷3, 4÷4, 4÷3÷4÷3, 4+4+3, 5+5, 5÷5÷5: Վերի ոտանաւորին չափը 5÷5 է:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ջանգու·– *կամ Ջանդի, Հայաստանի գետերէն մէկը, որ կը բխի Սեւանայ լիճէն եւ երեւանէն անցնելով կը թափի Արաքս գետը: կը կոչուի նաեւ Հրազդան (Հուրաստան):*

Հրճուիլ·– *Ուրախանալ, խայտալ:*

Աւագ·– *Մեծ, գլխաւոր:*

Գլգլալ·– *Գըլ–գըլ ձայն հանելով հոսիլ:*

Ան յաւէտ·– *Միշտ, չարունակ:*

ԽԱՉԻԿ ԴԱՇՏԵՆՑ·— Բուն անունն է Խաչիկ Տօնոյեան: Ծնած է Սասուն, 1910ին: Գրած է ֆերթուածներ, թատերախաղ մը՝ «Տիգրան Մեծ», վէպ մը՝ «Խոդեդան»: կատարած է նաեւ անգլերէնէ թարգմանութիւններ: Այժմ կ'ապրի Երեւան:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·— Այս ոտանաւորին հեղինակը ինչո՞ւ փառ կու տայ կամուրջ շինողներուն: – Ի՞նչ օգուտ ունին կամուրջները: – Մեծ լիճերուն կամ ծովերուն վրայ կարելի՞ է կամուրջ շինել: – կամուրջ տեսա՞ծ էք դուք: – Կա՞ն կամուրջներ, որոնց վրայէն շոգեկառք կ'անցնի: – Ի՞նչ գետեր կան Հայաստանի մէջ:

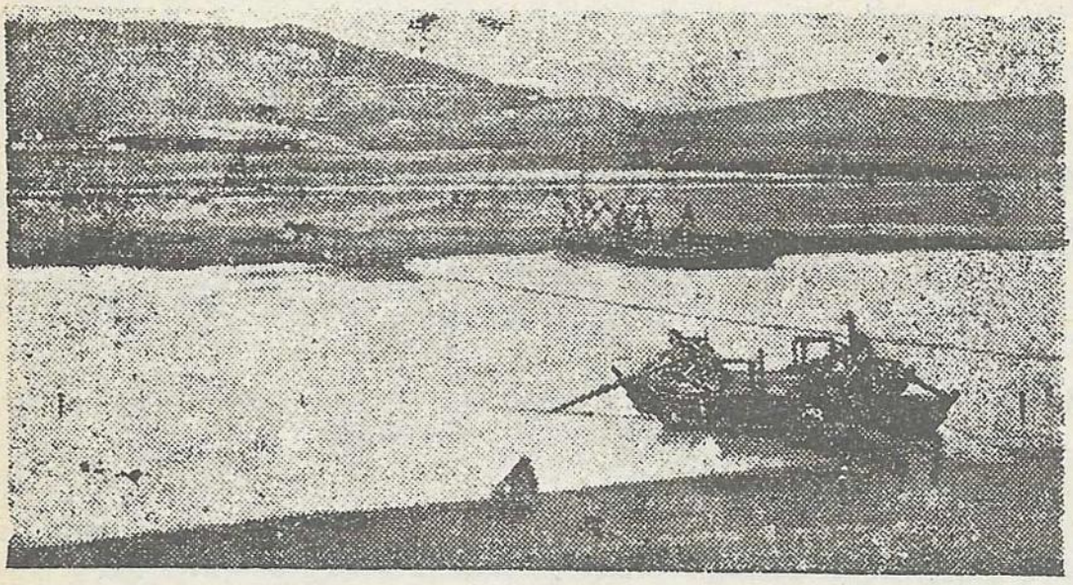

7. ԳԵՏԸ

1

Երեք եղբայրները էին անոնք ու երեքն ալ նոյն ճամբան պիտի կտրէին: Եթէ չէին ուզեր անօթի մեռնիլ, մութը չկոխած պէտք է հասնէին իրենց երթալիք տեղը:

Դիւրին չէր ճամբան. բայց երեքն ալ առոյգ, կըտրիճ եւ կենսալից երիտասարդներ էին: Դեռ բնաւ ճամբորդած չէին. ո՛չ կոչտ ունէին իրենց ոտքերուն, ո՛չ կնճիռ՝ ճակատներուն վրայ: Ճամբայ ելեր էին ուրախ ու անհոգ:

Ամէն մէկը առեր էր հետը ինչ որ կրցեր էր ձեռք բերել: Ամէն մէկը կը քալէր՝ որքան ուժ ունէր:

Ի վերջոյ երեքն ալ միաժամանակ հասան գետի մը առջեւ:

2

Լայն, պղտոր ջուրերով, արագավազ ու խորունկ գետ մըն էր: Անոր մէջ կային լպրծուն ժայռեր, եւ ահաւոր էին յորձանքները: Ո՛չ կամուրջ կար, ո՛չ հուն:

Անդրանիկ եղբայրը ըսաւ.

— Անկարելի է անցնիլ առանց կամուրջի: Փնտռե՛նք կամուրջը:

Նայեցան, կամուրջը չէր տեսնուեր:

Միջնեկ եղբայրը ըսաւ.

— Լողալով պէտք է անցնիլ: Մերկանանք եւ ջուրը նետուինք:

Ջուրերը իրենց հետ կը բերէին քար, ծառի կոճղեր ու տիղմ: Անկարելի էր լողալով անցնիլ:

— Ցատկենք գետին վրայէն. միակ միջոցը այս է:

Միւս երկու եղբայրները ծիծաղեցան. ցատկե՛լ այսքան լայն գետի մը վրայէն, կարելի՞ բան էր:

Մութը կը կոխէր հետզհետէ, թանձր ու սպառնալից: Մօտակայ անտառին խորերէն կը լսուէին գուերու եւ գազաններու ձայներ: Ու ոչ մէկ ապաստան կար, ուր կարելի ըլլար պատսպարուիլ:

3

Անդրանիկ եղբայրը կը պնդէր, որ պէտք էր կամուրջը փնտռել. իր կարծիքով՝ ամէն գետ պէտք էր կամուրջ մը ունենար. ուստի՝ ամբացուց ունեցածը կռնակին վրայ, առաւ գաւազանը ու ելաւ դնաց: Շուտով անոր ստուերն անգամ անհետացաւ իջնող խաւարին ու թանձրախիտ անտառին մէջ:

Միջնեկը կը պնդէր, որ պէտք էր լողալով անցնիլ· իր կարծիքով՝ ջուրի ամէն տարածութիւն կարելի էր անցնիլ լողալով: Այսպէս կը մտածէր ան: Ուստի՝ ամբացուց ունեցածը ղէխուն վրայ եւ նետուեցաւ գետը:

Կրտսերը, լո՛ւռ, պրկեց չրթունքը ու մտածեց պահ մը, յետոյ երկար գաւազան մը պատրաստեց եւ վճռեց, որ պէտք էր ցատկել գետին վրայէն: Իր կարծիքով՝ ամէն հեռաւորութիւն կարելի էր կտրել–անցնիլ ոստումով: Այդպէս կը մտածէր ան: Ուստի՝ ամբացուց ունեցածը կուրծքին վրայ, գաւազանը նեցուկ ըրաւ իրեն, լարեց մկաններուն ամբողջ ուժը եւ նետուեցաւ առաջ:

Այստեղ այլեւս կանգ կ'առնէ պատմութիւնը: Ի՞նչ եղան եղբայրները, ո՞րը անցաւ, ի՞նչպէս անցաւ, — յայտնի չէ:

ՎՐԹ. ՓԱՓԱԶԵԱՆ

ԱՌԱՕ·— Ճամբան երթալով կը հատնի:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Առոյգ·— *կայտառ, աչխոյժ, վառվռուն:*
Կտրիճ·— *Քաջ, անվախ:*
Կիսալից·— *կեանքով լեցուն:*
Մկան·— *Դնդեր:*
Լպրծուն·— *Սահուն:*
Յորձանք·— *Ջուրի արագ եւ զօրաւոր հոսանք:*
Հուն·— *Գետին ծանծաղ տեղը, ուրկէ կարելի է անցնիլ քալելով:*
Տիղմ·— *Ցեխ:*
Ապաստան·— *Պատսպարուելու տեղ:*
Կրտսեր·— *Եղբայրներուն մէջ տարիքով ամենէն փոքրը:*
Նեցուկ·— *Կռթնելու տեղ, յենարան:*

ՎՐԹԱՆԷՍ ՓԱՓԱԶԵԱՆ (1866–1920)·– Գրագէտ եւ ուսուցիչ: Ծնած է վաճ եւ մեռած Երեւան: Գրած եւ հրատարակած է բազմաթիւ գիրքեր, մօտ 40 հատոր: Անոնց մէջ կարեւորներն են «Պատմութիւն հայոց գրականութեան», «Հայի Բէգ», «Սանթօ», «Պատկերներ գիւղից», «Պատկերներ քիւրճահայոց կեանքից» եւ այլն:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·– Երբէք եղբայրները կեանքի ո՞ր շրջանները կը ներկայացնեն: – Ի՞նչ ըսաւ անդրանիկ եղբայրը· միջնե՞կ եղբայրը· կրտսե՞ր եղբայրը: – Ձեր կարծիքով որո՞ւն ըսածը աւելի ուղիղ էր: – Եթէ դուք ըլլայիք այդ եղբայրներուն տեղը, ի՞նչ պիտի ընէիք: – Կրնա՞ք լրացնել պատմութեան մնացած մասը· եղբայրներէն ո՞րը կը կարծէք, որ անցաւ գետէն:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ·— Ձեր այսօրուան շարադրութեան նիւթը պիտի ըլլայ «Իմ շնիկս»· նախ պիտի նկարագրէք ձեր շնիկին արտաքին երեւոյթը·— հասակը, մազերը, աչքերը եւլն·: Պիտի ըսէք, թէ ի՛նչ աչքի զարնող յատկութիւններ ունի· ի՞նչ խաղեր կ'ընէ· կը սիրէ՞ք զայն· ինչո՛ւ:

8. ԱՌԱՋԻՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄԸ

1

Թատերական առաջին ներկայացումը պիտի տըրուէր մեր վարժարանի սրահին մէջ: Բեմադրուելիք խաղին անունն էր «Արշակ Բ.»:

Ի՛նչ ուրախութիւն մեզի համար. ութ օր առաջ դասերը բոլորովին դադրեցան: Ամէնքը, տնօրէնէն սկսեալ մինչեւ աշակերտները, ճարտարապետ ու բանուոր դարձած էին: Մենք գամերը, գործիքներն ու տախտակները կը փոխադրէինք, դիրքերը մէկդի նետած ու ազատ չունչ առնելով:

Տասներհինգ օր առաջ սկսած էին փորձերը չորրորդ դասարանին մէջ, ուր մտնել արգիլուած էր մեզի եւ որուն դրան քովէն ամէն անցնիլ–դառնալնուս կը լըսէինք բարձրագոյն կարգի աշակերտներուն ձայները, իրենց դերը արտասանելու ատեն:

Օր մը Արշակ Երկրորդն էր, որ կը գոչէր բանտին մէջ, ուրուականներու տեսքէն սարսափած.

— Ահա... Պապ. բայց այս Պապ չէ...

— կարտինալ է, – կը պատասխանէր անդիէն պատրաստաբան տղայ մը, ու խնդալէն կը մարէին:

Երբեմն Դրաստամատն էր յաղթական զօրավարի ցնծութեամբ լեցուած, երբեմն Ալանոզան, նոյնպէս բարձրագոյն կարգի աշակերտներէն մին, կանաչ դէմքով տղայ մը:

2

Ներկայացումը տեղի ունեցաւ չքեղ ու հանդիսաւոր կերպով. աշակերտներու ծնողներ, ազգականներ

թատերասրահի փոխուած նախակրթարանը լեցուցին։ Թաղական Խորհուրդի ատենապետը, հոգաբարձունեըը մէկ կարգի վրայ նստած էին, ճիշդ իմ գրասեղանիս տեղը, ու անոնց կռնակը՝ չուկայի արհեստաւորները։

Մեր մանկական սրահը մէկ դիչերուան մէջ քառասուն տարի ծերացած էր։

Մեծ յայղուքիւն մը եղաւ այս ներկայացումը. կինները լացին ու էրիկ մարդիկ ապչեցան։ Երբոր Արչակ Բ. գետին փռուեցաւ իր ցնորքին մէջ, հանդիսականներէն չատեր կարծեցին, որ օդնութեան փութալու էր, ա՛յնքան պարզամիտ էին այն ատենուան պէչիկթաչցիները։ Օրթագիւղէն եկած հանդիսական մը մի՛այն անոնց վիչէն քաչեց ու արդիլեց։

3

Դերասանները, այդ պիչերէն ետք, մէյ մըն ալ իրենց իչխանական կեանքին երեսը չտեսան։ Շապուհի դերը կատարողը ոսկերիչի մը քով մտաւ, ուր այդ ներկայացման յիչատակներովը մինչեւ իրիկուն վարպետը կը նեղացնէր։ Հալոցը խառնելու համար բռնած ունելին մէջքը կը տանէր չարունակ, իբրեւ թէ սուր մը ըլլար այդ երկաթի կտորը։ Վարպետը անոր մենախօսութիւնը կ՚ընդմիջէր ու խստութեամբ կը պոռար երեսին.

— Ծօ՛ դործիդ նայէ, ապո՛ւչ. կրակը մարեր է։

Միւսները Շապուհէն աւելի բախտաւոր չեղան. Ալանոզան ու Դրաստամատը, այս երկու անհաչտ թչնամիները, իրենց ընդդրկած ասպարէզովը միացան. պասմայի վաճառականներու քով մտան երկուքն

ալ: Առաջինը, իր ժպտոյն կանաչ դէմքովը, կրկնատոմարի հաստ ու ահագին տետրակներու վրայ հակած մնաց ու ա՛լ աւելի կանաչցաւ: Միւսը չուկային վրայ կլուխը խանութպան դարձաւ եւ խանութին լայնքին ղրուած նեղ ու երկայն սեղանին վրայ կերպասներու ծրարները բանալով մէկիկ-մէկիկ, ցոյց կու տար անոնց գեղեցիկ ու փայլուն գոյները եւ կը պոռար.

— Աղուոր ապրանքնե՛ր ունինք, աժան ապրանքնե՛ր...:

ԳՐԻԳՈՐ ՉՕՀՐԱՊ

ԱՌԱՁ·— Քիչ սիրէ, որ ֆիչ ցաւիս·
Քիչ յուսա, որ ֆիչ խաբուիս:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

«Արշակ Բ·»·— *Մկրտիչ Պէշիկթաշլեանի գրած մէկ թատերախաղին անունն է. նիւթը առնուած է մեր Արշակ Բ. թագաւորին կեանքէն:*

Պապ·— *Արշակ Բ.ի որդին, որ թագաւորեց հօրը մահէն ետք: Պապ կը կոչուի նաեւ կաթոլիկներու հոգեւոր գերագոյն պետը:*

Կարտինալ·— *կաթոլիկներու յատուկ կղերական աստիճան մըն է:*

Դրաստամատ·— *Արշակ Բ.ի արքունիքին վերակացուն:*

Ցնծութիւն·— *Մեծ ուրախութիւն:*

Ալանոզա·— *Արշակ Բ.ի ազգակից պահլաւ իշխան մը:*

Շֆեղ·— *Փառաւոր:*

Ցնորք·— *Զառանցանք:*

Շապուհ·— *Պարսից թագաւոր, որ իշխեց 320էն մինչեւ 390:*

Հալոց·– *կրակարան, որուն մէջ մետաղները կը հալեցնեն:*

Պասմա·– *Թուրքերէն բառ. կը նշանակէ տպածոյ: կերպասի տեսակ մըն է:*

Կրկնատոմար·– *Առնելիք ու տալիքը ցոյց տուող տետրակ:*

ԳՐԻԳՈՐ ԶՕՀՐԱՊ (1861–1915)·– Գրագէտ եւ փաստաբան: Ծնած է Պոլիս եւ ճահատակուած՝ 1915ին: Գրած է ճորավէպեր, որոնք ամփոփուած են «Խղճմտանքի ձայներ», «կեանքը ինչպէս որ է» եւ «Լուռ ցաւեր» հատորներուն մէջ: Գրած է նաեւ «Էջեր ուղեւորի մը օրագիրէն» եւ ուրիշ գործեր:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·– Ի՞նչ բանի համար ուրախ է հեղինակը: – Ի՞նչ է տեղի ունեցեալիքը: – Մօտաւորապէս քանի՞ տարուան դէպք մըն է պատմուածը· այն ատեն թատերական ներկայացումներ շատ կը տրուէի՞ն: – Ի՞նչ էր բեմադրուելիք խաղին անունը: – Ուրկէ՞ առնուած է անոր նիւթը· կրնա՞ք պատմել զայն: – Որո՞նք էին դերակատարները· յետոյ ի՞նչ եղան անոնք: – Հիմա ի՞նչն է, որ մասամբ կը փոխարինէ թատրոնը: – Ի՞նչ կը նշանակէ «մեր մանկական սրահը··· քառասուն տարի ծերացած էր»:

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ·– Երբ յատուկ անուն մը իբր ածական գործածուի կամ անկէ ածական մը կազմուի, գլխագրով չի գրուիր· օրինակ՝ *ամերիկեան* սովորութիւն, *հայ* դպրոց, *անգլիացի* կին մը եւն·: Սխալ է գրել Ամերիկեան սովորութիւն, Հայ դպրոց, Անգլիացի կին մը եւն·:

9. ԻՆՉՈ՞Ւ . . .

Ինչո՞ւ կը խօսիս, — ինձ կը հարցընեն, —
Քու շուրջդ ամէն մարդ երբ լուռ է կեցեր.
Սրբտէն եկածը դուրս չի տար բերնէն
Խոհեմ անձն, ըլլայ ծաղկահաս կամ ծեր.
Ինչո՞ւ կը խօսիս, — ինձ կը հարցընեն:

— Ինչո՞ւ... բայց ինչուն ես ալ չեմ գիտեր.
Ամպրոպը գիտէ՞ կը գոռայ ինչու,
Ինչո՞ւ կը հոսին, կը սուրան գետեր,
Կամ կը սլյանայ թռչնիկն օդաչու.
Ինչո՞ւ... բայց ինչուն ես ալ չեմ գիտեր:

Ինչո՞ւ կը խնդաս, — ինձ կը հարցընեն, —
Երբ սեւ ամպրոյթ կայ յատակն իրերուն,
Երբ ծաղիկները կը սառին ձիւնէն,
Եւ այնքան կարճ է մեր սրտին գարուն.
Ինչո՞ւ կը խնդաս, — ինձ կը հարցընեն:

Լերան կատարներն ինչո՞ւ են ճերմակ,
Մինչ մեզմէ ցուրտէն կամ տաքէն կը ճեղուինք,
Անոնք ուրախ են, կը խնդան համակ,
Իրենց սէգ ճակատն ուղղելով երկինք.
Լերան կատարներն ինչո՞ւ են ճերմակ:

— Ինչո՞ւ... բայց ինչուն ես ալ չեմ գիտեր:

ՅԱՆԳ·— Յաճգ կը կոչուին այն բառերը, որոնք ոտանաւորի մը իւրաքանչիւր տողին ծայրը կը գըտնըւին եւ իրարու նման հնչիւններ ունին· օրինակ՝ նըման–լման, վսեմ–կ'ըսեմ, պայծառ–աւետառ, ծառ–մացառ:

Առանց յանգի ոտանաւորներ ալ կան:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ծաղկահաս·– *Դեռատի, տարիքով փոքր:*
Ամպրոպ·– *Մրրիկ, փոթորիկ:*
Համակ·– *Ամբողջ, ամբողջովին, բոլորը:*

ՍԻՊԻԼ (1863–1934)·– Գրագիտուհի եւ բանաստեղծուհի: Բուն անունն է Տիկին Զապէլ Ասատուր: Ծնած է Պոլիս: Գրած է «Աղջկան մը սիրտը» վէպը, «կնոջ հոգիներ»՝ փոքր պատմուածքներու ժողովածուն եւ «Յոլեր», որ կը պարունակէ իր բանաստեղծութիւնները:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·– Դուք կրնա՞ք պատասխան մը տալ այս ոտանաւորին մէջ յիշուած «ինչու»ներուն: – Իմաստ մը չկա՞յ խօսելուն եւ խնդալուն մէջ: – Եթէ պէտք ըլլար շարունակել «ինչու»ներուն\ շարքը, ուրիշ ի՞նչ հարցումներ կրնայինք ընել: – Դուք ի՞նչ պատասխան պիտի տայիք սա հարցումին· «Ինչո՞ւ դպրոց կ'երթաք»:

10· ՍԱՅԼՈՐԴԸ

1

— Ա՛խ, — կ'ըսէր բռունցքի հարուածի մը տակ թնդացնելով իր լայնչի եւ մազոտ կուրծքը, — հէչ մէկ պան մը չեմ կարօտցած. ձէ՛ մարս, ձէ՛ քուրերս... մինակ թուլումպաս. էօ՛ֆ, սանկ մէյ մը օմուզնիս կ'առնէինք տէ եա՛ եո՛ւ... եըլտըրըմի պէս կը վաղէ՞նք մի... հոս անանկ թուլումպա–մուլումպա չիկայ... պան չունիս ձէ պտըտէ... սո՞ը:

Գրեթէ միշտ ասոր նման պատասխան մը կ'առնէր, երբ Համբիկին հանդիպելով հարցնէր իրեն.

— Ի՞նչ լուր, Համբի՛կ:

— էօ՛ֆ, մի՛ հարցուներ պէ... դործ չիկայ... ա՛խ, պարէ թուլումպա մը ըլլար:

96ի դաղթականութեան հոսանքը Համբիկն ալ նետեր էր Վառնա, յանկարծ բաժնելով դինք ջրհանէն, որուն վրայ անսահման էր իր սէրը: Պոլսոյ քաջընթաց ջրհանկիրներէն էր, յանդուգն, հուժկու եւ կռուազան: Հրդեհներու ատեն իր չահատակութիւնները սքանչացում կը պատճառէին. մրցակիցներու դէմ մղուած պայքարներու մէջ ահ ու սարսափ թողած էր, այնքան որ եաման Համբիկ յորջորջումին արժանացած էր:

Իր հասատքը, իր խոչալը, իր ակնկալութիւնները, ըղձանքներն ու ձգտումները ջրհանին վրայ կ'ամփոփուէին: Անով միայն երջանիկ էր: Այրող տուներու ճարճատը, անջրպետը լղոզ բոցերուն գալարմունքը եւ վտանգուածներու աղեկէզ ճիչերը իր հոգին կը յուզէին, ջիղերը կը զրգռէին:

2

Հիմա, վառնայի մէջ, զրկուած էր բոլոր այս հեշտալի բաներէն, ջրհան չկար եւ, ո՛վ դժբախտութիւն, չկար նաեւ հրդեհ:

— Ատա՛մ, այստեղ էղած կրակները քանիի՞ կ'առնես, — կ'ըսէր դառն արհամարհանքով, — թուքովս կը մարեմ պէ, թուքո՛վս...

Եւ իր արհամարհանքին սաստկութիւնը ապացուցանելու համար, անգամ մը, գիշերանց, եւ ո՛չ իսկ անկողնէն ելած էր, երբ իր բնակած տան դէմը հրդեհ պատահած էր:

Մուսալլայէն հիւանդանոց տանող ճամբուն վրայ ճորճորալէն կը պտըտէր հայ ճովիկնան, սալթաց ուսէն կախուած, մինչեւ ընքուինները իջնող թուխ ֆէսին տեղ յարդէ աղտոտ փոքր գլխարկ մը դէպի ալ ականջը հակած եւ ձեռքերը փոթուրին գրպաններուն մէջ:

Բաւական ատեն այսպէս անցուց. օր մը, սակայն, տեսայ զինք, որ սայլի մը վրայ, ձեռքը խարազան մը, արշաւակի կ'երթար:

Համբիկ սայլապանութեան սկսած էր:

— Ախպա՛ր, — ըսաւ ինծի, երբ իրեն հանդիպեցայ, — անօթի պտրտիլը աղուոր պան չէ. ես պաշխասիններուն պէս հաց չեմ կրնար մուրալ: Ամա առապաճի կ'ըլլամ էղեր, խե՛րն էմ անիծեր...

Ա՛լ ամէն առտու կանուխ՝ Համբիկ, սայլակին հետ մէկտեղ, դաղթական հայերու գլխաւոր ապաստանարանին՝ հիւանդանոցին դրանը առջեւ կը կենար, բեռ փոխադրելու համար:

Երբեմնի հպարտ թուլումպաճին սայլապան եղած էր հիմա, բայց հաց չէր մուրացած պաշխասիններուն պէս…:

ԵԴ. ՍՐՄԱՔԻՇԽԱՆԼԵԱՆ

ԱՌԱՆՑ.— Դուն աղա, ես աղա,
Մեր աղուցը ո՞վ աղայ:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Լայնշի.— *Լայն, լայնկեկ:*
Հուժկու.— *Ուժով, զօրաւոր:*
Շահատակութիւն.— *Քաջագործութիւն:*
Եամաճ.— *Թուրքերէն բառ. կը նշանակէ կռուարար: Թուրքերէն են նաեւ թուլումպա՝ ջրհան, օմուզ՝ ուս, սոն՝ վերջը, ետ— քը, պարէ՝ դոնէ, պաչխասի՝ ուրիշ, առապաճի՝ կառապան:*
Քայրընքաց.— *Արագ վազող:*
Յորջորջում.— *Անուանում, անուն մը տալ:*
Ակնկալութիւն.— *Ցոյս, բանի մը սպասել յուսալով:*
Զգտում.— *Բանի մը հետամուտ ըլլալ, փափաքիլ:*
Ճարճատ.— *Ճայթիւն, այրելով փլչող չէնքի մը հանած ձայնը:*
Անջրպետ.— *Միջոց, տարածութիւն:*
Աղեկէզ.— *Սրտաճմլիկ, աղիքները կտրտող, սիրտը այրող:*
Ճովինա.— *Իտալերէն բառ. այստեղ կը նշանակէ քաջ երիտասարդ:*
Սալթա.— *Ջրհանկիրներու յատուկ զգեստ մը:*
Փորուտ.— *Տեսակ մը զգեստ, որ հիմա չի գործածուիր:*
Ընճուի.— *Ծոնք:*
Արշաւակի.— *Արշաւելով, արագ վազելով:*

ԵՐՈՒԱՆԴ ՍՐՄԱՔԷՇԽԱՆԼԵԱՆ (1870–1915)·– Գրագէտ եւ ուսուցիչ: Ծնած է Պոլիս եւ նահատակուած 1915ին: Գրած է գեղեցիկ վէպեր եւ վիպակներ: Առանձին հատորներով հրատարակուած են «Ամիրայիին աղջիկը», «կեանքին մէջ», «Հարազատ որդի»:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·– Ի՞նչ տեսակ մէկն է Համբիկ· ի՞նչ են իր գլխաւոր յատկանիշները: – Արհեստով ի՞նչ էր· կը սիրէ՞ր իր արհեստը: – Ի՞նչ յատկութիւններ ունենալու է ջրհանկիր մը: – Համբիկ ինչո՞ւ կ'արհամարհէր իր նոր բնակավայրին հրդեհները: – Ի՞նչ բան մղեց զինք սայլապանութիւն ընելու: – Ի՞նչ են իր մէջ գերիշխող զգացումները: – Ի՞նչ զգացում կ'արթնցնէ ան ձեր մէջ:

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ·– Հինգ տեսակ ածական կայ· որակական, ցուցական, ստացական, թուական եւ անորոշ:

Որակական ածականը գոյականի մը ինչպէս ըլլալը կը ցուցնէ եւ ինչպիսի՛ հարցման կը պատասխանէ· օրինակ՝ *բարեկիրթ* տղայ· ինչպիսի՛ տղայ, բարեկիրթ· բարեկիրթը որակական ածական է:

Ցուցական կը կոչուին այն ածականները, որոնք իրենց հովի գոյականը ցուցնելով որոշելու կը ծառայեն· օրինակ՝ *այս* գիրքը, *այդ* տետրակը, *այն* գրիչը: *Այս*, *այդ*, *այն* ցուցական ածական են:

11. ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐ

1

Դուրսը ձիւն կու գայ, սպիտակ փաթիլները կ'իջնեն ծերունի Պօղոսի ուսերուն ու գլխուն: Վերարկուին օձիքը մինչեւ ականջները բարձրացուցած՝ Պօղոս տուն կը դառնայ հադուստեղէնի խանութէն, ուր վաճառուրդ է երկար տարիներէ ի վեր:

Ան բոլորովին տանձին կ'ապրի եւ միշտ տունը կը ձաչէ: Կը քնանայ երեկոյեան ժամը իններին եւ կ'արթննայ առաւօտեան վեցին: Մօրը մահէն ետք, իր վիշտն ու ուրախութիւնը կը բաժնէ տան կատուին հետ:

Հակառակ ցուրտին, ծերունի Պօղոս տուն կը դառնայ ուրախ տրամադրութեամբ: Կը նայի պատէն կախուած մօրը պատկերին ու մահճակալին տակ նստած կատուին: Կը սպասէ, որ կատուն ամէն օրուան պէս քսուի ոտքերուն եւ մլաւելով հասկցնէ, թէ անօթի է: Բայց կատուն բոլորովին անտարբեր է. ի՞նչ է պատահեր արդեօք:

Այսօր ձուկի գլուխ կայ տունը:

2

— Ո՞ւր ես, է՛յ, — կը կանչէ ծերունի Պօղոսը կատուին: Փխի՛, փխի՛, փխի՛:

Կատուն դանդաղօրէն դուրս կ'ելլէ մահճակալին տակէն եւ գլուխը կախ, անշարժ կը կենայ տիրոջը առջեւ:

— Քէֆդ նորէն վատ է, հա՞, — կը խօսի ծերունին: Ո՛վ գիտէ՝ անօթի ես: Է՛հ, հիմա բան կու տամ՝ կ'ուտես:

Եւ կ'ուղղուի դէպի ճաշի սեղանը. դեռ սեղանին չհասած՝ յանկարծ կանդ կ'առնէ: Պնակը պարա՛պ է...:

— Ասոր համար մռութդ կախեր ես, հա՞, — կը գոչէ ծերունին բարկացած: Այս քանի՞երորդ անգամն է, որ այսպէս կ'ընես, անամօ՛թ: Կը կարծես, թէ մինա՞կ պիտի ուտէի... Քեզի ալ բաժին պիտի հանէի հարկաւ. իսկ դուն, ագա՛հ անասուն, վերցուցեր կերեր ես բոլորը:

Կատուն երկիւղով կը չարժէ պոչը եւ կ'երթայ անկիւն մը կը կծկտի: Կը զգայ, որ յանցաւոր է եւ գլուխը կը կախէ կուրծքին:

— Ջէ՛, ինչպէս կը տեսնեմ, դուն արդէն չափը կ'անցընես, — կը չարունակէ Պօղոս ձեռքերը չարժելով: Անցեալ օր դաւաթ կոտրեցիր, ձայն չհանեցի. միւս օր սերը կերար, նորէն ձայն չհանեցի. այսօր ալ ձուկը կ'ուտես, հա՞. իսկ ինչ որ քու պարտքդ է, չես կատարեր. մուկերը հանգիստ չեն տար ինծի, անոնց չես նայիր, ձուկը կ'ուտես, հա՞...

Կատուն պոչը կը սեղմէ ոտքերուն մէջեւ եւ գլուխը աւելի կը կախէ:

3

Ծերունին կը չարունակէ բարկացած անց ու դարձ ընել: Ի՞նչպէս կ'ըլլայ, որ կատուն կը համարձակի առանց ձուկը ուտել եւ միայն փուչերը ձգել իրեն: Գոնէ միայն մէկ կո՞ղմը ուտէր...

Ու չկրնալով զսպել բարկութիւնը, կը պոռայ կատուին երեսն ի վեր.

— Դո՛ւրս, դո՛ւրս այստեղէն, անամօ՛թ...

Եւ դուռը բանալով՝ կատուն կը քշէ պատշգամ, իսկ ինք կը նստի ու կը մտածէ.— ի՞նչ պիտի ուտէ հիմա. ո՛չ հաց կայ, ո՛չ պանիր, ո՛չ թէյ, ո՛չ չաքար: Դուրսը՝ կատուն կը քսուի դրան, կը մլաւէ, վեր կը ցատկէ եւ ապակիները կը ճանկռտէ:

— Սատկէ՛, — կը գոչէ Պօղոս ներսէն: — Ձուկը կ'ուտես, հա՞, մինակդ կ'ուտես, հա՞...

Կատուն կը սաստկացնէ մլաւիւնը: Ծերունին այնպէս կը թուի, թէ ան կ'ուզէ ըսել. «Ներէ՛, ներէ՛... ա՛լ չեմ ըներ»:

Պօղոս կը նայի պատէն կախուած մօրը պատկերին. կարծես ան ալ կ'ուզէ րսել իրեն. «Ներէ՛, Պօղո՛ս, մեղք է. ներէ՛»: Ծերունին կը սկսի մտածել. կը գտնէ, որ իր ըրածը այնքան ալ լաւ բան չէ, անգթութիւն է: Պահ մը կը վարանի, բայց ի վերջոյ կը բանայ դուռը ու կը յարէ.

— Հը՛, նորէն ասանկ բաներ պիտի ընե՞ս...: Ձուրտը կերա՛ր... ասիկա Թող խրատ ըլլայ քեզի:

Կատուն ներս կը մտնէ, կը քսուի տիրոջը ոտքերուն՝ չնորհակալութիւն յայտնելու ձեւով մը եւ կ'երթայ կը կծկտի սեղանին տակ:

— Ասիկա քեզի խրատ. ուրիշ անգամ ասանկ բան չընես, իսկ եթէ ընես, վա՛յ քեզի...: Այն ժամանակ

ա՛լ դուռը չեմ բանար, կը հասկնա՞ս. երբ ես կ՚ըսեմ՝ չեմ բանար, կը նշանակէ՝ չեմ բանար:

Սակայն կատուն կը մտածէ, որ ինքը ի՛նչ ալ ընէ, ո՛րքան ալ բարկանայ տէրը ու դուրս նետէ զինք, միեւնոյնն է, դուռը ի վերջոյ պիտի բացուի իր առջեւ...

ՍՏ. ԶՕՐԵԱՆ

ԱՌԱՁ.— Ձեռնոց դնող կատուն մուկ չի բռներ:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Փաքիլ.— *Զիւնի հատիկ:*

Մռուք.— *Վարի շրթունք:*

Վարանիլ.— *Տատամսիլ, երկու մտքէն ըլլալ, որոշում մը չկարենալ տալ:*

ՍՏԵՓԱՆ ԶՕՐԵԱՆ (1890–1967).— Արեւելահայ գրագէտ եւ վիպագիր: Մեռաւ 1967ին, Երեւան, խոր ծերութեան մէջ: Իր հրատարակուած գործերուն մէջ կարեւորներն են «Մի կեանքի պատմութիւն», «Ձմրան գիշեր», «Պապ թագաւոր», «Հայոց բերդը»:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Ի՞նչ տեսակ մէկն է Պօղոս: – Ո՞վ էր միակ ընկերը: – Ի՞նչ զգացումներ կը տածէր իր կատուին հանդէպ: – Ինչո՞ւ յանկարծ բարկացաւ: – Իր բարկութիւնը ինչո՞վ եւ ի՞նչպէս արտայայտեց: – Ի՞նչ պատիժ տուաւ կատուին: – Ցետոյ ինչո՞ւ ներեց: – Ներումէն առաջ ի՞նչ զգացումներ ունեցաւ: – Եթէ կատուն խօսիլ կարենար, ի՞նչ կը կարծէիր, որ ըսէր:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ.— Ձեր այսօրուան շարադրութեան նիւթը պիտի ըլլայ «Իմ ընկերս»: Պիտի նկարագրէիք ձեր մէկ ընկերը կամ ընկերուհին. պիտի թուէիք անոր լաւ եւ գէշ կողմերը. ի՛նչ առաւելութիւններ ունի եւ ի՛նչ թերութիւններ. ինչո՞ւ կը սիրէիք զայն:

12. ԲԺԻՇԿ ԱԳՌԱԻԸ

Կաչաղակն ըսաւ բժիշկ ագռաւին.
— Եկո՛ւր ճար մ'ըրէ իմ վէրք ու ցաւին:
Լոյսը աչերուս շատ է ճուազեր,
Ճիշդ պատճառն ի՞նչ է, չեմ կրնար ըմբռնել...
— Աչքի կուրութի՞ւն,
Սակայն ծեր չես դուն.
Մօտ եկուր տեսնեմ, ի՞նչ է պատահեր:

Ղա՛ – դա՛...
Մե՛ր տըղայ,
Փու ձախ աչքիդ մէջ
Մազ մըն է ինկեր.
Այդ բարակ մազն է
Քեզ լոյսէն զրկեր:
Հանդարտ կեցիր դուն,
Կը հանեմ իսկոյն:

Միայն, կը խնդրեմ, քիչ աղաղակէ,
Իսկ կարեւորը՝ աչքդ բաց պահէ, —
Ըսաւ ագռաւը եւ կտուցը կեռ
Խեղճ կաչաղակին աչքին մէջ խրըեց,
Բիբը հանելով մէկ կողմ շպրտեց:

Հիւանդը ճչաց.
— Վա՛յ դուն, անաստուա՛ծ,
Մազի փոխարէն՝ աչքս հանեցիր...
Ագռաւը կոռաց.
— Մազն ալ կը հանեմ, քիչ մը դիմացիր...

ԱՐՇԱԻԻՐ ԴԱՐԲՆԻ

ԱՌԱԿ·— Այն այլաբանական գրուածքները, — արձակ կամ ոտանաւոր, — որոնց նպատակն է բարոյական ճշմարտութիւն մը երեւան հանել, կը կոչուին առակ: Նշանաւոր առակախօսներ են Եզոբոս, Լափոնթէն, Ֆլորիան, Կրիլով, Եւայլն:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

կաչաղակ·— *Անծեղ, չաղակրատ ու չատախօս թռչուն մը:*
Նուագիլ·— *Քիչնալ, պակսիլ:*
կեռ·— *Մայրը ծուռ, կոր:*
Շպրտել·— *Մէկ կողմ նետել:*

ԱՐՇԱԻԻՐ ԴԱՐԲՆԻ·— Առակագիր: Հայաստանի ներկայ գրողներէն: Ծնած է 1910ին: Գրած է «Առակներ», առանձին հատորով հրատարակուած 1955ին, Երեւան:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·— Օր մը ի՞նչ ըսաւ կաչաղակը ագռաւին: — Ի՞նչ էր իր ցաւը: — «Հիւանդ»ը ննջելէ ետք ի՞նչ ըրաւ ագռաւը: — Գիտէ՞ք սա առածը· «Ցօնք շինելու տեղ աչքը հանել»: — Այս առածը ձեզի կը յիշեցնէ՞ ագռաւին ըրածը: — Ի՞նչ եզրակացութիւն պէտք է հանել այս առակէն:

13. ԵՐԵՔ ԻՄԱՍՏՈՒՆՆԵՐԸ

1

Պաղտատի Խալիֆային անունը ելած էր իբրեւ իմաստուն մարդ եւ չատ արդար դատաստան ընող: Երեք ընկերներ ճամբայ ելան, երթալ տեսնելու համար այս իմաստուն ու արդարադատ Խալիֆան:

Ճամբան, անոնցմէ մէկը պահ մը դետինը զննեց ու ըսաւ.

— Ընկերնե՛ր, ուղտ մը անցեր է այս ճամբէն, մէկ աչքը կոյր եւ առջեւի ակռաները թափած:

— Այո՛, — հաստատեց երկրորդը, — մէկ կողմը ցորեն, միւս կողմը մեղր բեռցուած:

— Եւ վրան ալ ծերունի մը նստած, — չարունակեց երրորդը:

Նոյն պահուն նկատեցին, որ մարդ մը հեւ ի հեւ իրենց կողմը կը վազէր:

— Տեսա՞ք ուղտ մը այս ճամբուն վրայ, — հարցուց մարդը մօտենալով:

— Մէկ աչքը կոյր եւ առջեւի ակռաները թափա՞ծ: Մէկ կողմը ցորեն, միւս կողմը մե՞ղր բեռցուած: Վրան ծերունի՞ մը նստած, — յարեցին երեք ընկերները իրարու ետեւէ:

— Այո՛, այո՛,— ուրախացաւ մարդը: Ո՞ր կողմը գնաց:

— Մենք չտեսանք զայն,— պատասխանեցին միւսները:

Մարդը չհաւատաց, դող կարծեց դանոնք եւ գնաց Խալիֆային դանգատելու:

2

Երեք իմաստունները, որովհետեւ իսկական իմաստուններ էին անոնք, հասան Խալիֆային պալատը: Իրենցմէ առաջ, ուղտին տէրը եկած եւ ամէն բան պատմած էր արդէն արդարադատ Խալիֆային:

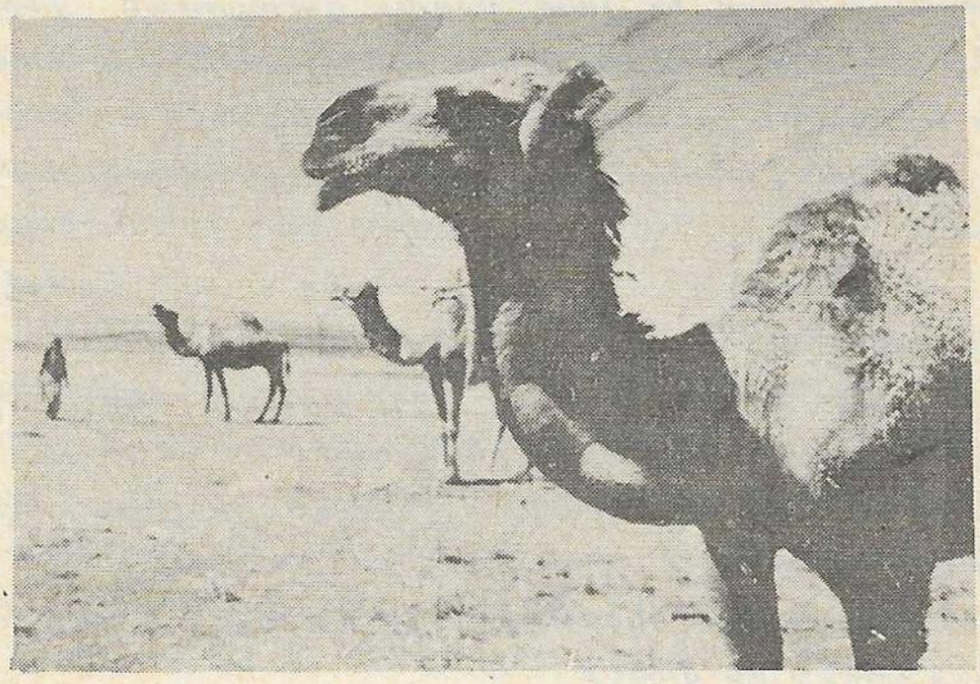

— Եթէ չէք տեսած ուղտը,— հարցուց Խալիֆան կասկածանքով,— հապա ինչէ՞ն գիտէք, որ մէկ աչքը կոյր էր եւ առջեւի ակռաները թափած, մէկ կողմը ցորեն, միւս կողմը մեղր բեռցուած եւ վրան ալ ծերունի մը նստած:

— Ես,— ըսաւ առաջին իմաստունը,— եղրակացուցի որ ուղտին մէկ աչքը կոյր էր եւ առջեւի ակռաները թափած, որովհետեւ ճամբուն մէկ կողմը միայն արածած էր եւ խոտերուն ալ միայն երկու քովերը կրծած, իսկ մէջտեղի մասը անեղծ կը մնար:

— Ես ալ,— բացատրեց երկրորդը,— հասկցայ որ մէկ կողմը ցորեն, միւս կողմը մեղր բեռցուած էր,

որովհետեւ նստած տեղին մէկ կողմը թռչուններ կայ-
ին, միւս կողմը՝ ճանճեր:

— Իսկ ես,— չարունակեց երրորդը,— հասկցայ որ
ծերունի մը նստած էր վրան, որովհետեւ ձեռքերը
դետին դնելով բարձրացած էր ուղտին կռնակը. ձեռ-
քին նշանները կը տեսնուէին դետնին վրայ:

Խալիֆան չատ զարմացաւ, բայց ձայն չհանեց:
Հրաման ըրաւ, որ դիչերը հացկերոյթի մը հրաւիրեն
երեք իմաստուններըը: Հացկերոյթը փառաւոր անցաւ:
Ամէնքն ալ կերան ու խմեցին մեծ ախորժակով: Ուշ
ատեն, երեք ընկերները վերջապէս քաչուեցան իրենց
յատկացուած սենեակը:

— Մեր կերած բրինձը ադէկ բրինձ էր, բայց մե-
ռելահոտ կը բուրէր,— յայտնեց առաջինը:

— Մեր կերած միսը ադէկ միս էր, բայց չան հոտ
կը բուրէր,— վրայ բերաւ երկրորդը:

— Մեր խմած գինին ադէկ գինի էր, բայց արիւնի
համ ու հոտ ունէր,— լրացուց երրորդը:

3

Խալիֆան, որ լսած էր այս խօսքերը, քննութիւն
մը բացաւ անոնց ճչդութիւնը հաստատելու համար:
Քննութենէն երեւան էկաւ, որ բրինձի արտը գերեզ-
ման է եղեր նախապէս. մորթուած դառը չան մը կաթն
էր ծծեր, իսկ խաղողը ճմլողին ոտքը դանակի մը հան-
դիպեր ու արիւնոտեր էր, եւ արիւնը խառնուեր էր գի-
նիին:

Խալիֆան կանչեց երեք իմաստուններըը, մեծ պա-
տիներ բնծայեց անոնց եւ խոստովանեցաւ, որ իրմէ

աւելի իմաստուն էին անոնք: Իսկ ուղտը կորսնցնողը գլուխը կախ մեկնեցաւ ամօթահար:

Երկինքէն երեք խնձոր իննկաւ...

ԳԱՐ. ԵՊՍ. ՍՐՈՒԱՆՋՏԵԱՆՑ

ԱՌԱՔ·— Կովը կը մեռնի, կաշին կը մնայ,
Մարդը կը մեռնի, անունը կը մնայ:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Խալիֆա·– *Մարգարէի փոխանորդ, թագաւոր:*
Զննել·– *Քննել, դիտել:*
Հեւ ի հեւ·– *Հեւալով, դժուարաւ չունչ առնելով:*
Անեղծ·– *Անվթար, անկորուստ:*
Ընծայել·– *Տալ, նուիրել:*

ԳԱՐԵԳԻՆ ԵՊՍ· ՍՐՈՒԱՆՋՏԵԱՆՑ (1840–1892)·– Անխոնջ հաւաքող մը եղած է հայկական հեքիաթներու, աւանդութեանց եւ զրոյցներու: Այդ բոլորը հրատարակած է առանձին գիրքերով· «Գրոց ու բրոց», «Մանանայ», «Թորոս աղբար», «Համով հոտով» եւայլն: Ծնած է Վան, մեռած է Պոլիս:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·– Երեք իմաստունները ի՞նչ ըրին ճամբան· ի՞նչ ըսին իրարու: – Ուղտին տէրը ի՞նչ կարծեց զանոնք· որո՞ւ դիմեց: — Ի՞նչ խօսակցութիւն տեղի ունեցաւ խալիֆային եւ երեք իմաստուններուն միջեւ: – Ի՞նչ ըրաւ խալիֆան: – Հացկերոյթէն ետք ի՞նչ կարծիքներ յայտնեցին իմաստունները: – Ճի՞շդ էին այդ կարծիքները: – Այս պատմութենէն կարելի՞ է եզրակացնել, թէ խալիֆան արդարադատ մէկն էր· ինչո՞ւ: – Ի՞նչ բանի մէջ կը կայանար երեք ընկերներուն իմաստութիւնը: – Որո՞նց պէտք է տալ երկինքէն իննկած խնձորները:

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ.— Ստացական կը կոչուին այն ածականները, որոնք բանի մը որո՛ւն պատկանիլը ցոյց կու տան. օրինակ՝ *իմ* պայուսակս, *քու* հագուստդ, *իր* մատնին: Ստացական ածականներ են իմ, քու, իր, մեր, ձեր, իրենց:

Ձեր այսօրուան դասին մէջ ցոյց տուէք ստացական ածականները եւ անոնց հով ձեր կողմէն դրէք ուրիշ գոյականներ:

---

14. ԹՌՉՈՒՆՆԵՐՈՒ ԱՇԽԱՐՀԷՆ

1

Շատ թռչուններ կատարեալ ճշդութեամբ կը նմանցնեն մարդկային ձայնը: Այս տեսակէտով ամենէն հարուստներն են թութակներն ու papagalները, բայց ո՛չ ամէնքը, այլ քանի մը տեսակները միայն: Անոնք կը յաջողին կրկնել ամէն բառ, նոյնիսկ աստիճան մը կը հասկնան այդ բառերուն նշանակութիւնը եւ յարմար առիթներով կը գործածեն զանոնք:

Ժաքօ անունով թութակ մը կար, որ ճարտար խօսող մըն էր: Ուշադիր էր ամէն բանի: Պատշաճ պատասխաններ կու տար իրեն եղած հարցումներուն, կը հնազանդէր տրուած հրամաններուն եւ կ'ողջունէր եկող գացողները: Ուտելիք կ'ուզէր, երբ անօթենար: Վերջապէս ճիշդ մարդու նման կը խօսէր, կ'երգէր, կը սուլէր: Ահա՛ քանի մը օրինակներ իր արտասանած խօսքերէն.— «Տէ՛ր երէց, կ'աղաչեմ, նուէ մը: — Ծա-

ռայ եմ, տիկի՛ն»: Եթէ դուռը զարնուէր, մարդու պէս բարձրաձայն կը պոռար.— «Մտէ՛ք, ծառայ եմ: Պատիւ ունիմ ձեզ ողջունելու»:

Երբ բան մը կոտրէր կամ թափէր, կը դոչէր աղերսարկու ձայնով մը.— «Մի՛ ծեծէք զիս. ի՞նչ ըրի, ի՞նչ ըրի»: Երբ «կրա՛կ» ըսէին, կը ճայնէր. «Պո՛ւմ»: Երբ տեսնէր, որ սեղանը կը չտկեն, կը պոռար.— «Ճաչի հրամեցէք»: Երբ պիչերը ստիպուէր տիրոջը սենեակը անցընել, լուռ կը մնար, որքան ատեն որ տէրը պառկած ըլլար: Բայց երբ ուրիչ սենեակի մը մէջ դտնուէր, արեւը ծագելուն պէս կ'երդէր, կը սուլէր, կը խօսէր:

Ժաքոյի տէրը կաքաւ մը ուներ. երբ առաջին անդամ երկաց ան, թութակը անոր դառնալով ըսաւ.

— Կեցցե՛ս, պտիկ, կեցցե՛ս:

Երբ Ժաքոյին տէրը մեռաւ, խեղճ թութակը դպացած ցաւէն հիւանդացաւ: Պարտաւորուեցան պզտիկ անկողնի մը վրայ դնել եւ դուրդուրանքով դարմանել պայն: Այդ վիճակին մէջ կը խօսէր եւ տխուր ձայնով մը կը կրկնէր յաճախ.

— Ժաքոն հիւանդ է. խե՛ղճ Ժաքոն:

Շատ չանցած ինքն ալ մեռաւ:

2

Կին մը պատմած է ուրիչ ոչ նուազ ճարտարախօս թութակի մը պատմութիւնը:

Այս թութակը մեկի տուող անձը,— ըսած էր այդ կինը, — երկար ատեն Արեւելեան Հնդկաստան ապրած էր: Թութակը կը խօսէր, բայց հոլանտերէն: Սորվեցաւ նաեւ գերմաներէն ու ֆրանսերէն: Շատ յստակ

կերպով կը խօսէր այս երեք լեզուներն ալ: Ուշադիր էր եւ յաճախ կ'արտասանէր այնպիսի խօսքեր, զորս իրեն սորվեցուցած չէինք: Հոլանտերէն լեզուով ամբողջ պարբերութիւններ դուց կ'ըսէր եւ գերմաներէն խօսքի մը մէջ երբեմն հոլանտերէն բառ կը խառնէր, երբ այդ բառին գերմաներէնը չգիտնար կամ չյիշէր: Հարցումներ կ'ընէր, պատասխաններ կու տար, չնորհակալութիւն կը յայտնէր: Վերջապէս կը խօսէր տեղին, ժամանակին եւ մարդուն համեմատ:

Շատ կը սիրէր իր տիրուհին: Երբ ան ուտելիք տար իրեն, կատուցը ձեռքին կը պպզնէր, իբր թէ համբուրելու համար: Իսկ երբ տիրուհին մեռաւ, խեղճ թռչունը խոր տխրութեամբ համակուեցաւ: Մեծ դժուարութեամբ անունդ կու տային իրեն: Յաճախ տիրուհին միտքը կ'իյնար ու կը հարցնէր.

— Ո՞ւր է տիկինը:

Տան բարեկամներէն մէկը, Գէորգ, երկար ատենէ ի վեր այցելութեան եկած չէր: Անոր վրայ կը խօսէին եւ կ'րսէին, թէ քիչ ատենէն պիտի դար: Յանկարծ թուխակը պոռաց.

— Գէորգը կու գայ կոր...

Պատուհանէն տեսած եւ ճանչցած էր:

Ֆ.

ԱՌԱԾ.— Ջեռֆդ ճճիղուկ մը ունեցիր,
Քան թէ աղաւնի մը՝ տանիֆիդ վրայ:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ճարտար.— *ճարպիկ, յաջողակ:*

Պապկա.— *թուխակի տեսակ մը:*

Պատշաճ.— *յարմար:*

Երէց·– *Քահանայ*:

Աղերսարկու·– *Աղաչանք ընող, աղաչող*:

կաճառ·– *Վայրի թռչուն մը՝ համեղ միսով*:

Համակուիլ·– *Տոգորուիլ, լեցուիլ*:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·– Ո՞ր թռչունները եւ ո՞ր կենդանիները կը նմանցնեն մարդկային ձայնը: – Ո՞ր թռչունը աւելի ճարտար է նմանցնելու եւ ո՛րը երգելու մէջ: – Ինչե՞ր կ'ըներ կամ կ'ըսէր ժամոն: – Թութակները եւ առհասարակ կենդանիները կը զգա՞ն ու կը մտածե՞ն: – Կրնա՞ք օրինակներ տալ: – Երկրորդ թութակին մասին ի՞նչ կը պատմէ հեղինակը: – Այս երկու թութակներէն ո՞րը աւելի մտացի ու ճարտարախօս է:

15· ԳԱԻԱԹՆ ՈՒ ՋՐԱՄԱՆԸ

(ՆՈՐ ԱՌԱԿ)

Բիւրեղ գաւաթն օր մը այսպէս
Ըսաւ ոսվի թիթեղ կամ զէնկ
Ջրբամանին·— «Հըպարտ չեմ ես·
«Մենք երկուքս ալ, ուզենք–չուզենք,
«Կը ծառայենք գազան մարդուն·
«Բայց ես բերնին կը մօտենամ,
«Դուն՝ ոտքերուն·
«Յաճախ գինին ախորժահամ
«Կը լըռու գիս, քեզ՝ ջուրը յար·
«Կը մեղքընամ ըզքեզ, իրա՛ւ,
«Բայց չեմ կրնար
«Օգնել բըռաւ···»:

Ջըրամանին կախ շրթունքէն
Դող մը կարծես անցաւ յանկարծ.
Կ'ալեկոծէր զինք ոխ ու էն.
Կ'ուզէր դուրս տալ բերնին եկած
Ժահրը փրփրոտ. սակայն չէ՞ որ
Ճշմարտութիւնն էր ըսած ան,
Եւ ինք ի՞նչպէս կրնար անոր
Սըլաֆներուն տալ պատասխան...:

Ճիշդ այդ պահուն՝
Տանը կատուն
Մէկ ոստումով ցատկեց սեղան...
Բիւրեղ գաւաթ, զէնկ ջըրաման,
Երկուքը մէկ ինկան գետին...
Երբոր եկան հաւաքեցին՝
Ջըրամանին չկար վնաս.
Գաւաթն եղած էր տասը մաս...:

* * *

Թէ իսկ կոտրիս՝ լաւ է բիւրեղ
Ըլլալ անշուշտ, քան թէ թիթեղ.
Սակայն լաւ չէ հպարտանալ,
Եթէ փայլիս, պըսպըղաս ալ...:

ՎԱՀԱՆ ԹԷՔԷԵԱՆ

ՀԱՑ ԱՌԱԿԱԳԻՐՆԵՐ.— Մեր մէջ գրական այս սեռը – առակ – մշակած են Մխիթար Գօշ, Վարդան Այգեկցի, Գաբրիէլ եպս. Այվազովսկի, Քեր. վրդ. Քուշներեան, Վահան վրդ. Տէր Միքայէլեան, Աբ. Խնկոյեան, Արշաւիր Դարբնի եւայլն:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Բիւրեղ·– *Ջուրած ապակի. հոս կը նշանակէ ջուրած ապակիէ չինուած (գաւաթ)*:

Ջէնկ *կամ* գինկ·– *Կապոյտի զարնող ճերմակ մետաղ մը*:

Լճուլ·– *Լեցնել*:

Ցար·– *Շարունակ, միշտ*:

Ժահր·– *Թոյն*:

Սլաֆ·– *Նետ, փոխաբերաբար՝ նետի պէս սիրտ ծակող խօսք*:

Պսպղալ·– *Փայլիլ*:

ՎԱՀԱՆ ԹԷՔԷԵԱՆ (1878–1945)·– Գրագէտ եւ բանաստեղծ: Գրած է գեղեցիկ էերքուածներ, որոնք հրատարակուած են վեց առանձին հատորներով· «Հոգեր», «Հրաշալի յարութիւն», «Կէս գիշերէն մինչեւ արշալոյս», «Սէր», «Հայերգութիւն», «Տաղաբան»:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·– Օր մը ի՞նչ ըսաւ բիւրեղ գաւաթը: – Ինչո՞վ հպարտ էր ան: – Ջրամաքը ինչո՞ւ չկրցաւ պատասխան մը տալ: – Ի՞նչ պիտի ըսէր, եթէ ուզէր պատասխանել: – Ցանկարծ ի՞նչ պատահեցաւ: – Ի՞նչ դաս կրնանք հաղել այս առակէն: – Ասոր պէս ուրիշ առակներ կարդացա՞ծ էք: – Ի՞նչ է առակը:

16· ԱԲԻՍՈՂՈՄ ԱՂԱ ԿԸ ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՈՒԻ

1

Աբիսողոմ աղա քանի մը ժամ քնացաւ բազմոցին վրայ: Ցետոյ ելաւ, լոյսը վառեց, լուացուեցաւ, հագուեցաւ եւ չիտակ գնաց պարոն Դերենիկի լուսանկարչատունը՝ իր լուսանկարը քաշել տալու համար:

Մտաւ սենեակ մը, որ լուսանկար պատկերներով զարդարուած էր եւ ուր պարոն Դերենիկ նստած լրագիր կը կարդար:

— Բարի եկաք, Աբիսողո՛մ աղա, սանկ հրամեցէ՛ք, – ըսաւ պարոն Դերենիկ:

Ցետոյ աչակերտին դառնալով նշանացի հրամայեց, որ սուրճ ապսպրէ:

Աբիսողոմ աղա կ'աճապարէր· դարձաւ ըսաւ լուսանկարիչին·

— Ժամ առաջ քաշենք սա պատկերս, որովհետեւ ոտիպողական գործեր ունիմ· քանի մը մեծ մարդոց այցելութեան պիտի երթամ:

— Շատ լաւ,— պատասխանեց պարոն Դերենիկ:

2

Աբիսողոմ աղա առաջին անգամ կը լուսանկարուէր· լաւ մը չէր գիտեր, թէ ի՛նչպէս պատկեր կը քաշեն:

— Կ'ուզեմ, որ,– ըսաւ,– պատկերս փառաւոր կերպով քաշուի: Կ'ուզեմ թիկնաթոռի մը վրայ նստիլ եւ առջեւս ունենալ երկու սպասաւոր ու մէկ աղախին: Այնպէս ըրէք, իբր թէ ազարակի մը մէջ ըլլամ· ասդին

վարուցան ընեն, անդին կովերէն կաթ կթեն. ասդին ցանեն, անդին քաղեն. ասդին ոչխարները արածեն, անդին մածուն չինեն. ասդին ձմերուկ փրցնեն, անդին կարագ պատրաստեն. ասդին սագերը ջուրի մէջ լողան, անդին անտառին մէջ փայտ կտրեն, ասդին սայլերով ցորեն փոխադրեն, անդին վերջապէս ինչ որ կ'ըլլայ ագարակի մը մէջ, տեսնուի պատկերին վրայ:

— Այդ բոլորը կարելի չէ պատկերին մէջ դնել, միայն քանի մը սպասաւորներ կրնամ կեցնել քովդ:

— Ինչո՞ւ չ'ըլլար:

— Որովհետեւ անկարելի է:

— Մեծ մարդոց համար ի՞նչպէս կ'ընէք:

— Անոնք աթոռի վրայ նստած կամ ոտքի վրայ քաշել կու տան իրենց պատկերը:

— Ի՞նչպէս ուրեմն կը հասկցուի անոնց մեծ մարդ ըլլալը:

— Պատկերը մեծկակ ու փայլուն կ'ըլլայ:

— Իմի՞նա ալ անանկ պիտի ըլլայ:

— Այո՛:

3

Աբիսողոմ աղա կ'ուզէր, որ լուսանկարին մէջ յայտնի ըլլայ, թէ ինք մեծ մարդ է: Նորէն դարձաւ լուսանկարիչին եւ հարցուց.

— Ի՞նչպէս պիտի քաշէք պատկերս, ոտքի վրա՞յ թէ նստած:

— Ինչպէս որ կ'ուզէք:

— Դուք ի՞նչպէս կ'ուզէք. ի՞նչպէս հանեմ ըէ աղէկ կ'ըլլայ:

— Ձեզի համար ոտքի վրայ կը վայլէ:

— Շատ աղէկ. սպասաւորներս ալ դէմս պիտի կենան, այնպէս չէ՞:

— Այո՛:

— Ես զանոնք չախելու պէս կ'ըլլամ, անոնք ալ առջեւնին կը նային:

— Սքանչելի:

— Ծեծելու պէս կ'ըլլամ զանոնք, եւ վերջը բարկութիւնս իջած կ'ըլլայ:

— Աղէկ խորհած էք:

— Հապուստներս ի՞նչպէս են:

— Ընտիր:

— Ուրիշ ժամացոյց մըն ալ ունիմ, ան ալ կրնա՞նք մէկ կողմերնիս կախել:

— Մէկ ժամացոյցը բաւական է, աւելին աւելորդ է:

— Այս հապուստներուս համար յիսուն ոսկի տրուած եմ. անոնց կերպասին աղէկ եւ ընտիր ըլլալը ի՞նչպէս պիտի հասկցուի պատկերէս:

— Հոգ մի՛ ընէք, կը հասկցուի:

— Ինտո՞ր պիտի ցուցնես:

— Հանգիստ եղէք:

— Զկարծուի սակայն, որ հինգ ոսկինոց հապուստ է հագածս:

— Այդ մասին անհոգ եղէք:

— Շատ լաւ:

Քանի մը վայրկեան ետք, պարոն Դերենիկ լուսանկարի սրահը առաջնորդեց Աբիսողոմ աղան:

Սը՛ս... Աբիսողոմ աղան կը լուսանկարուի ներսը:

ՅԱԿՈԲ ՊԱՐՈՆԵԱՆ

ԱՌԱԾ.— Ջաղացպանին վրայ–գլուխը
ալիւրոտ կ'ըլլայ:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Նշանացի·– *Աչքը թարթելով նշան ընել:*
Աղախին·– *Սպասուհի:*
Զախել·– *կամ չեխել, յանդիմանել:*
Ընտիր·– *Լաւ, պատուական:*

ՅԱԿՈԲ ՊԱՐՈՆԵԱՆ (1843–1891)·– երգիծագիր: Ծնած է Ադրիանուպոլիս: Ուսումը ստացած է ծննդավայրին մէջ: Վարած է ուսուցչական եւ այլ պաշտօններ: Հրատարակած է զանազան թերթեր: Գլխաւոր գործերն են «Ազգային ջոջեր», «Մեծապատիւ մուրացկաններ», «Քաղաքավարութեան վնասները» եւայլն:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·– Գիտէ՞ք, թէ ո՛վ է Արիսողոմ աղան: – Պարոնեանի ո՞ր գործէն առնուած է այսօրուան դասին նիւթը: – Ուրիշ ի՞նչ «արկած»ներ ունեցած է Արիսողոմ աղան: – Ի՞նչ եզրակացութիւն կրնաք հանել լուսաբանելու այս պատմութենէն:

17· ՁԱՅՆԱԻՈՐ ԳԱՍՊԱՐ ԱՂԱՆ

1

Մեր ուսումնասրահին կառավարիչը՝ Ձայնաւոր Գասպար, կունտ ու կլոր, կարմիր այտերով, չատ պոռալէն ու օղիէն ձայնը մարած, գուարթ ու կատակախօս մարդ մըն էր: Աստիճան առած էր եւ քահանայ պիտի ձեռնադրուէր, եթէ իր ամուրի ըլլալը արգելք չըլլար:

Նորեկ հոգաբարձուները իր խեղդուկ ձայնին չէին հաւներ: Անոնցմէ մէկը, երիտասարդ ոսկերիչ մը, ինքն ալ ձայնաւորութիւն ընելու տենչէն բռնուած, կիրա–

կի առաւօտ մը եկաւ տնկուեցաւ դասին մէջ, Գասպար աղային քովիկը, եթէ ոչ բոլորովին կապտելու, գէթ մաս մը առնելու անոր իշխանութենէն:

Գասպար աղա չէր կրնար, առանց ձայնաւոր դասատուի մը աւանդական իրաւունքները զոհելու, այս

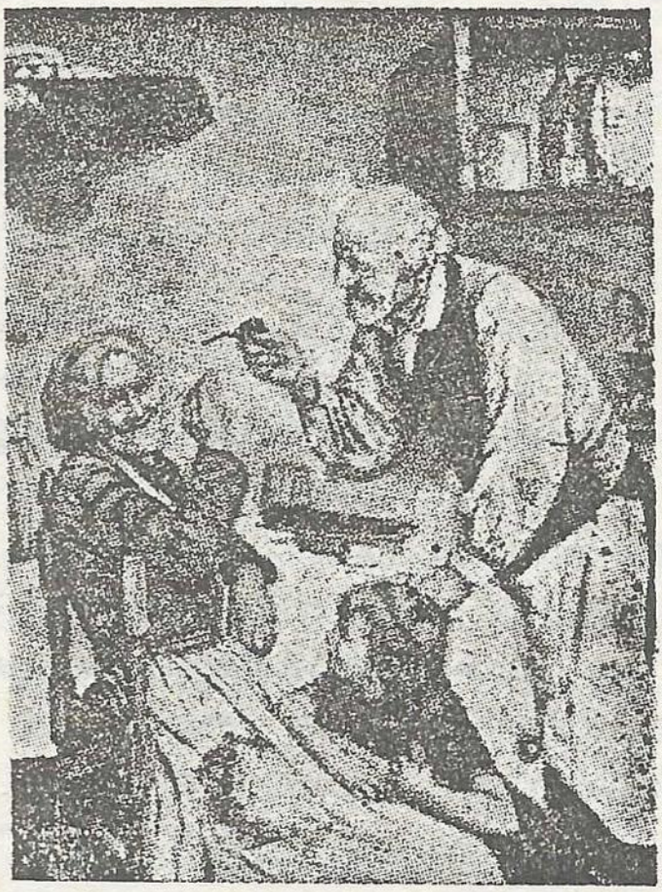

կացութիւնը ընդունիլ, ուստի՝ հրաժարեցաւ: Բարով եկար, ըսին իրեն, ու կիսաւարտ քահանան բոլորովին բացը մնաց:

Հետզհետէ ուրիշ վարժարաններ մտաւ եկեղեցական երաժշտութեան դասատուի պաշտօնով. բայց ա՛լ առջի զուարթ մարդը չէր: Զքաւորութիւնը, ի դերեւ ելած իր կոչումը, երիտասարդ ոսկերիչին ատուերը, ծերութիւնը, իր մարած ձայնը, — այս ամէնը միացան հէգ ձայնաւորին կեանքը դառնացնելու համար:

Անկէ ետք չրջուն տիրացու մը եղաւ. տօն օրե-

րուն՝ գիւղի աղքատ եկեղեցիները կ'երթար փոքրիկ վարձքի մը փոխարէն, անեղծ պահելով իր ձայնաւորի արժանապատուութիւնը: Քալելով կ'երթար ամէն տեղ, լեռնէ լեռ, չարժելով կունտ գլուխը, կարծես թօթափելու համար զայն պաչարող մտմտուքները:

2

Վերջին անգամ Ալէմտաղի պատահեցայ իրեն. հետիոտն եկած էր Սկիւտարէն, չորս ժամ չարունակ քալելով: Հեռուէն ճանչցայ գինք, միշտ կարմիր այտերով եւ ոպելից ըմպելիներէ ուռած ու թմրեալ իր դէմքը: Ինք չճանչցաւ զիս. յետոյ՝ իմ բարեւելուս վրայ, խորհեցաւ, յիշեց: Մաքրուհեան վարժարանի աշակերտ մըն էի ու սիրելի մնացած յիշատակները կ'արթնցնէի մտքին մէջ. իր վայլուն, իր յաջող տարիները գիտէի:

— Ո՞ւր են հիմա այն օրերդ, Գասպա՛ր աղա, — ըսի իրեն:

Երաժիշտը սթափում մը ունեցաւ իր հոգիին մէջ: Ի՛նչ, մինչ ինք չէ՞ր առջի Ձայնաւոր Գասպարը:

— «Արի» մը բսեմ տէ մտիկ ըրէ:

Ափսո՛ս, երանի թէ չբսէր: Դասէն, ուր գացեր էի ունկնդրելու իրեն, ձայն մը չէր լսածս՝ որոշ ու հասկրնալի, այլ մարմրած հառաչանք մը, որ կ'ելլէր աւերեալ խոռոչէ մը ու փոքրիկ եկեղեցիին բարեպաշտները կը զարմացնէր:

— Ա՞յս է Պոլսէն եկած ձայնաւորը, — կը փափաքին մարդիկ իրարու:

3

Խեղճ մարդը ինքն ալ զգաց, որ իր անկումը անյոյս էր ու վերջնական։

Գոնէ այս պարտութիւնը տեղի ունենար այն եկեղեցիներէն մէկուն մէջ, ուր ա՛յնքան ատեն լսուած էր իր երիւերուն ներդաշնակութիւնը, կամ այն կամարներուն ներքեւ, զորս իր որոտացող ձայնովը թնդացուցած էր ատեն մը· ո՛չ, այլ լերան գլուխը, այս փոքրիկ ու մթին մատուռին մէջ, բանէ չհասկցող այս գիւղացիներուն առջեւ, որոնք կը ծիծաղէին իր վրայ· ի՛նչ վերջաւորութիւն։

Եւ ես, որ ինքը ամենուն գոված էի, ես իրմէ առաջ խոյս կու տայի, իր պարտութեան մասնակից չըլլալու զգուշութեամբ։

Ա՛լ անգամ մըն ալ չտեսայ ինք, բայց իմացայ, որ հիւանդանոցի մը մէկ անկիւնը մեռեր էր վերջապէս, պարտուած գօրապետի մը պէս։

ԳՐԻԳՈՐ ԶՕՀՐԱՊ

ԱՒԱԾ·— Ապրիլ կայ՝ երկաթ է,
Ապրիլ կայ՝ արծաթ է։

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

կունտ·— *ճաղատ, մազերը թափած։*

Ամուրի·— *Ջամուանացած մարդ։*

Տեղչ·— *Փափաք։*

կապտել·— *Ցափշտակել, խլել։*

Ի դերեւ ելլել·— *Պարապը ելլել, չյաջողիլ։*

ՀԷԿ·– *Թչուառ, խեղճ, դժբախտ:*

Թօթափել·– *Վրայէն նետել, մէկզի ձգել:*

Հետիոտն·– *Ոտքով, քալելով:*

Սթափում·– *Արթննալ, խելքը գլուխը գալ:*

«Արի»·– *Եկեղեցական երգի մը անունն է:*

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·– Ի՞նչ տեսակ մէկն էր Զայնաւոր Գասպար: – Ինչո՞ւ այլեւս չէին հաւներ իր ձայնին: – Ի՞նչ էր իր պաշտօնէն հրաժարելու պատճառը: – Հրաժարելէն ետք ի՞նչ ըրաւ: – Ի՞նչ պատահեցաւ Այէմտաղի եկեղեցիին մէջ: – Գասպար ինչէ՞ն զգաց, որ իր անկումը անյոյս էր: – Ի՞նչ էին իր անկման պատճառները: – Ինչո՞ւ պարտուած զօրապետի մը կը նմանցուի ան: – Ի՞նչ զգացումներ արտայայտուած են այս գրուածքին մէջ:

ԿԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ·— Թուական կը կոչուին այն ածականները, որոնք գոյականի մը բանի հատ, բանիերորդ կամ բանիական ըլլալը ցոյց կու տան· օրինակ՝ *երկու* աքոռ, *հինգերորդ* կարգ, *վեցական* խնճոր: *Երկու, հինգերորդ, վեցական* թուական ածական են:

Այսօրուան դասին մէջ ցոյց տուէք թուական ածականները, եթէ կան:

18. ԵՐԲ ԱՅՆ ՕՐԵՐՈՒՆ ԵՐԱԽԱՅ ԷԻՐ

Զըմեռ իրիկուն մը, օճախին մօտիկ,
Ծերուհի մայրը իր ճահիլ զաւկին
Այսպէս կը խօսէր.
— Ո՛րքան չար էիր, երբ այն օրերուն երախայ էիր:
Երբ աշխարհ եկար՝ լացիր, զաւակըս.
Ու դուն անյատակ ծովուն մէջ դողդոջ լոյսին պէս էիր:

Աչքերդ օր մը լոյսին դէմ բացիր.
Ծովեզերքին ելլող խեցիի մը պէս,
Դուն ալ արեւին առջեւ բացուեցար,
Ու ա՛լ խնդացիր, աղուոր զաւակըս:

— Որքա՛ն չար էիր, երբ այն օրերուն երախայ էիր.
Ամէն իրիկուն, երբ հեզ գիրկս առած՝
Աղբիւր կ'երթայի,
Դուն կը հրճուէիր
Ու գրկիս մէջէն կաթ լուսընկայինն կը նետուէիր միշտ:
Ձերմակ թաթիկներդ վեր կ'երկարէիր
Ու կը փորձէիր աստղերը բռնել,
Լուսնակին լուսէ վարսերը հաշել:

Է՛հ, հանի՛ գիշեր,
Իրկուններդ, տան հողէ ճրագը
Դուն վար ձրգեցիր:
Կարծեմ թէ հեզի այնպէս կը թրուէր,
Թէ աստղ մը՝ գաղտուկ՝ լուսնակին հովէն
Մեր տունն էր եկեր.
Ու միշտ կանչեցիր,
Աստղերը վերէն միշտ վար կանչեցիր:

Ո՛րքան չար էիր, երբ այն օրերուն երախայ էիր,
Երբ վերը թռչող աղաւնեակի մը
Շուրթը առջեւէդ կը սահէր հանդարտ,
Դուն կը հրճուէիր, վեր կը նայէիր,
Ջեռքերդ իրարու կը զարնէիր միշտ
Ու կը բաղձայիր աղաւնեակ մ'ըլլալ,
Թրռչելու համար թեւեր ունենալ:
— Ո՛րքան չար էիր, երբ այն օրերուն երախայ էիր···

ՀԱՄԱՍՏԵՂ

ԱԶԱՏ ՈՏԱՆԱՒՈՐ·— Ազատ ու անկաշոն կը կոչուին այն ոտանաւորները, որոնց մէջ իրարու կը յաջորդեն ո՛չ թէ հաւասար, այլ երկար ու կարճ տողեր, առանց որոշ դասաւորութեան ու կանոնի եւ առանց յանգի:

Մեր այսօրուան դասին նիւթ կազմող ոտանաւորը ազատ ու անկանոն է:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ճահիլ *կամ* ճահէլ·— *Թուրքերէն բառ· կը նշանակէ դեռատի, մանուկ:*

Անյատակ·— *Յատակ չունեցող, չատ խորունկ:*

Դողդոջ·— *Դողդողացող, երերացող:*

Խեցի·— *Ծովային կենդանիներու կարծր պատեանը, կեղեւը:*

Հրճուիլ·— *Սաստիկ ուրախանալ:*

Վարս·— *Մազ, ծամ:*

ՀԱՄԱՍՏԵՂ (1895—1966)·— Գրագէտ եւ վիպագիր: Ծնած է 1895ին Խարբերդի Փերչենճ գիւղին մէջ: Գրած է կարճ պատմուածքներ, իր հայրենի գիւղին մարդերը եւ բարքերը պատկե-

բացնող: Այս պատմուածքներուն մեծ մասը ամփոփուած է «Գիւղը», «Անձրեւ» եւ «Քաջ Նազար եւ 13 պատմուածքներ» անունով հատորներուն մէջ: Գրած է նաեւ ընդարձակ վէպ մը՝ «Սպիտակ ձիաւորը», «Առաջին սէրը» վիպակը, «Աղօթարան»ը եւայլն: Մեռաւ 1966 Նոյ· 27ին:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·– Ո՞վ է այս ոտանաւորին մէջ խօսող անձը: Որո՞ւ կ'ուղղէ իր խօսքը: – Ի՞նչ գլխաւոր գաղափարներ արտայայտուած են մօրը խօսքերուն մէջ: – Ո՞րն է, ձեր կարծիքով, ամենէն գեղեցիկ պատկերը այս ոտանաւորին մէջ: – Ի՞նչ է անոր մէջ տիրող զգացումը:

19· «Ջ Ե Ր Մ Ա Զ Ա Փ» Ը

1

Երբեմն, երբ կը մտածեմ իմ դպրոցական օրերուս մասին, կը յիշեմ մեր դպրոցի խոհարար պարոն Կարապետը, այն փոքրահասակ ու վտիտ ծերունին, որ ահագին աղդեցութիւն ունէր մեր ուսումնարանին մէջ:

«Ջերմաչափ» կ'անուանէինք զինք, որովհետեւ իր ուսերուն նայելով մենք յստակ կերպով կ'որոշէինք տարուան չորս եղանակները: Երբ աչունը գար, ծառերը սկսէին մերկանալ եւ մշուշը ծածկէր Արարատի գագաթը, պարոն Կարապետի ուսերը աստիճանաբար վեր կ'ելլէին, իսկ մինչեւ ձմեռնամուտ՝ կը հասնէին ականջներուն մօտ: Ձմրան, Արարատեան դաշտի այն խիստ ձմեռը, որ եղեամը կը սառեցնէ մարդոց պեխերուն ու յօնքերուն վրայ, պարոն Կարապետի ուսերը

այնքան կը բարձրանային, որ իր փոքրիկ գլուխը կը թաղուէր անոնց մէջ: Սակայն գարունը բացուելուն պէս, անոր ուսերը հետզհետէ կ'իջնէին նորէն եւ մինչեւ ամառ կը ստանային իրենց կանոնաւոր դիրքը:

Ահա այս պատճառով «ջերմաչափ» կը կոչէինք զայն: Բայց, ի հարկէ, մեզմէ ո՛չ ոք կը համարձակէր այդ անունով կանչել զինք:

2

Պարոն Կարապետ արագախօս եւ արագաշարժ ծերունի մըն էր, կարճ հասակով ու երկար ձեռքերով: Ան չարունակ կը խօսէր դպրոցի կարգ ու կանոնի մասին, եւ այնքան չատ կը կրկնէր այս երկու բառերը, որ աշակերտները սկսան նաեւ «կարգ ու կանոն» կոչել զինք: Երբ տեսնէր, որ աշակերտ մը անկարգութիւն կ'ընէ, կ'երդէ կամ կը վազվզէ, մատը չարժելով կը պոռար.

— Կարգ ու կանո՛ն, կը հասկնա՞ս... այստեղ դպրոց է:

Երբ պէտք ըլլար տեսուչին տունը երթալ, հետը կ'առնէր իր բրդոտ կատուն եւ ճամբան կը պատուիրէր անոր.

— Կարգ ու կանոնով եղիր, անպիտա՛ն, կարգ ու կանոնով: Որո՞ւն տունը կ'երթաս, դիտե՞ս...:

Իբրեւ դպրոցին խոհարարը, պարոն Կարապետ այնքան քիչ կերակուր կը ղրկէր սեղանատուն, որ, ինչպէս կ'ըսեն, անօթի կը նստէինք՝ սոված կ'ելլէինք սեղանէն: Երբ տեսուչը բացատրութիւն պահանջէր իրմէ այս մասին, ան՝ ձեռքերը կախած՝ կ'ուզէր հասկըցնել, թէ դպրոցին մէջ պէտք է կարգ ու կանոն պահել:

— Կարգ ու կանոնը լաւ բան է, պարո՛ն տեսուչ, — խորհուրդ կու տար ան: Եթէ աշակերտներուն չատ կերակուր տանք, մեզ մոիկ չեն ըներ. փորձով գիտեմ:

3

Պարոն Կարապետ յաճախ կը կատարէր նաեւ հրաւիրէի պաշտօն: Ո՛չ մէյն աշակերտներուն վրայ կը հսկէր բակին մէջ, այլեւ իրիկուններըը կը հրջէր գիշերօթիկներու ննջարանին լուսամուտներուն տակ, տեսնելու թէ ով ինչով է զբաղած: Երբեմն ալ կը մտնէր ննջարանէն ներս, ուզելով ստուգել, թէ քնացա՞ծ ենք, «կարգ ու կանոն»ո՞վ ենք:

— Քնացէ՛ք, տղաք, — կ՛ըսէր, եթէ արթուն տեսնէր մեզ:

Իսկ եթէ լոյսը մարած չըլլայինք, գլուխը կ՛օրօրէր ու կը մրմռար քթին տակէն.

— Ինչո՞ւ լոյսը չէք մարած. աս ի՞նչ կարգ ու կանոն է:

Մենք բոլորս կ՛ատէինք զայն, բայց բերաննիս չէինք կրնար բանալ. մէյն խոհանոցի մրոտած պատերուն վրայ կը գրէինք հաստ կաւիճով. «Զափ–չափ չափ–ջերմաչափ»:

Մեր այս արարքը անպատիժ չէր մնար. նախ մեր կերակուրները կը պակսեցնէր, յետոյ կը գանգատէր տեսուչին եւ կը սաստկացնէր գիշերային հսկողութիւնը:

Օր մըն ալ, չեմ գիտեր ի՛նչպէս եղաւ, պարոն Կարապետ արձակուեցաւ իր պաշտօնէն: Ու երբ կատուն գրկած եւ արցունքը աչքերուն՝ անցաւ դպրոցին բակէն, աշակերտներէն ոչ ոք մեղքցաւ զինք:

— կ'երթամ, — կ'ըսէր ան եաին դառնալով,— կ'երթամ ուրիչ տեղ խոհարար կ'ըլլամ, բայց կը վախնամ, որ կարզ ու կանոնը խախտի այս դպրոցին մէջ...:

Ու դնաց՝ փոքրիկ զլուխը ուսերուն մէջ խրած:

ՍՏ. ՋՕՐԵԱՆ

ԱՌԱԾ.— Թէ որ եղունգ ունիս, fու գլուխդ fերէ:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

վտիտ.— *Նիհար:*
Ուսումնարան.— *Ուսում առնելու տեղ, դպրոց:*
Եղեամ.— *Սառած մէգ կամ նուրբ ցօղ:*
Լուսամուտ.— *Լոյս մտնելու տեղ, պատուհան:*
Խրիլ.— *Ընկղմիլ, թաղուիլ:*

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Ո՞վ էր «ջերմաչափ»ը. ի՞նչ տեսակ մէկն էր ան: — Ինչո՞ւ այդ անունը տուած էին իրեն: — Ուրիշ ի՞նչ անունով կը կոչէին զայն. ինչո՞ւ: — Ի՞նչ պաշտօններ կը կատարէր պարոն կարապետ: — Աշակերտները կը սիրէի՞ն զինք: — Ի՞նչ թերութիւններ կը գտնէին իր վրայ: — Ինչո՞ւ հանուեցաւ իր պաշտօնէն: — Արդար կը գտնէ՞ք իրեն տրուած պատիժը:

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ.— Անորոշ կը կոչուին այն ածականները, որոնք անորոշ իմաստ մը կու տան գոյականին. օրինակ՝ *ուրիշ* մարդ մը, *ամէն* գիրք, *նոյն* բառը, *ոչ մէկ* ձայն:

Անորոշ ածական են ամէն, բոլոր, ոչ մէկ, որեւէ, այսինչ, այնինչ, ուրիշ, միւս, իւրաքանչիւր, այսչափ, այնչափ, որքան, fանի fանի, այսպէս եւլն.:

20. ՅՈՎԱԶԻՆ ԵՒ ԱՐՋՈՒՆ ԿՌԻՒԸ

1

Յովազը դուրս եկաւ իր ժամանակաւոր որջէն: Կոր գլուխը եւ երկար պոչը կախ, կատուի նման մռլտալով, դարաւանդէն վար նայեցաւ, յօրանջեց ու գնաց ստուգելու, թէ փորձանքի չէ՞ր ենթարկուած արդեօք իր որսը:

Տեսաւ, որ քարայծին միայն ոսկորներն էին մնացած: Սաստիկ բարկացաւ, պոչով հարուածեց գետինը եւ գոռաց երեք–չորս անգամ.— խուրա՛կ... խուրա՛կ... խուրա՛կ...

Հոտոտեց, ձիւնին մէջ կտոր մը մսախառն ոսկոր գտաւ եւ թաթը երկնցուց: Յանկարծ բան մը դուրս եկաւ ձիւնին մէջէն, ճանկեց յովազին թաթը եւ այնպէս սեղմեց, որ գազանը ցաւէն գոռաց:

Յովազը արիւնոտ աչքերով հետազօտեց շրջապատը եւ տեսաւ հեռուն ննջող արջը:

Խե՛ղճ բրդոտ... դեռ բոլորովին ուշքի չէր եկած, երբ զգաց, որ մէկը իր շալակը թռաւ, ժանիքները խրեց վիզը եւ սկսաւ ծուատել իր կողերը:

Անակնկալի եկած արջը վեր ցատկեց պառկած տեղէն եւ այնպէս գոռաց, որ ամբողջ ձորը դղրդաց:

2

Հիմա կեանքի ու մահուան կռիւ մը տեղի կ՚ունենար երկու գազաններուն միջեւ. մէկը օժտուած էր մեծ ուժով, միւսը՝ ճարպիկութեամբ: Արջը կ՚աշխա-

տէր մէջքէն ցած նետել անկոչ հեծեալը, բայց ի զուր։ Ցովազը ակռաներով ու առջեւի թաթերով ամուր բռնած էր իր հակառակորդին վիզը, իսկ ետեւի թաթերուն սուր մագիլներով կը գզէր անոր կողերը։

Արջը, ցաւէն գոռալով, ժայռերուն եզերքը հասաւ, ապա ետ վազեց, գլխու վրայ դարձաւ ձիւնին

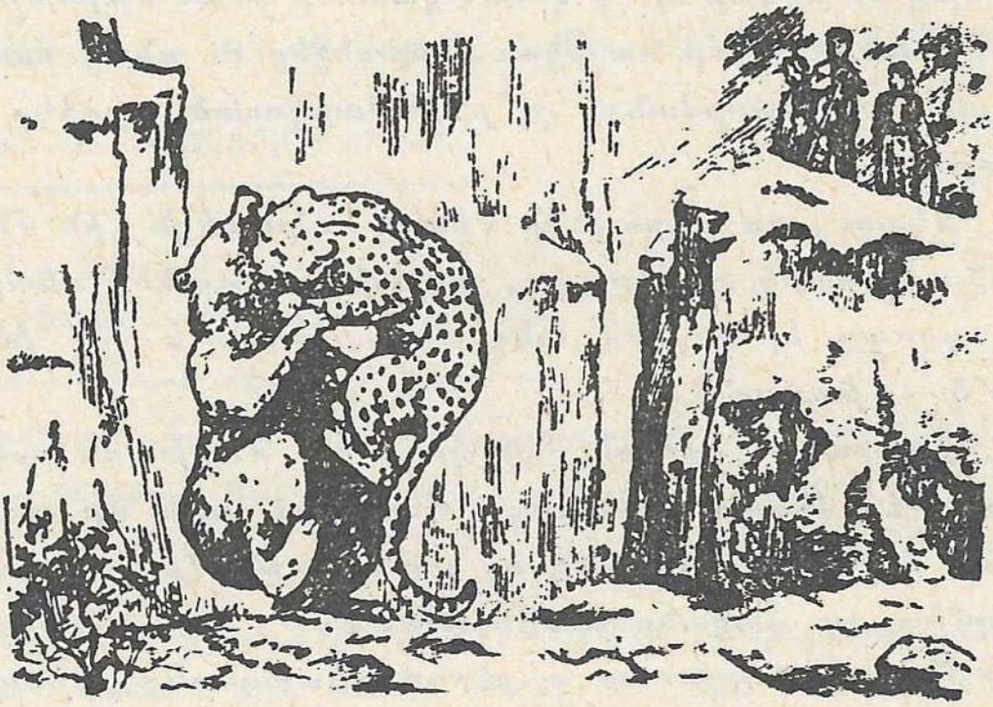

մէջ եւ յովազը առաւ իր տակը։ Այն ատեն նենգ թշնամին ժանիքներով կախուեցաւ արջուն դունչէն եւ առջեւի թաթերուն ճանկերը մխեց անոր վիզը։

Խեղճ բրդոտը սարսափահար փախաւ, վազեց ժայռերուն կողմը, պահ մը կանգ առաւ, երերաց ու գլորուեցաւ անդունդը։ Իսկ յովազը, չարագործի նման գլուխը կախ, լուռ ու մունջ առաջ գնաց անհաստատ քայլերով եւ անհետացաւ ժայռերուն ծերպերուն մէջ։

Վ. ԱՆԱՆԵԱՆ

ԱՌԱՁ·— Մուկը իր դրաց առիւծ է:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ցովազ·– *կատուազգիներու պատկանող գիշակեր գազան, գեղեցիկ մորթով, երկայն ու թաւամազ պոչով:*
Կոր·– *կորացած, ղէպի վար ծռած:*
Հետազօտել·– *քննել, պրպտել, ուսումնասիրել:*
Բրդոտ·– *Բուրդը կամ մազը առատ. փոխաբերաբար՝ արջ:*
Ծուատել·– *Պատառ–պատառ, բզիկ–բզիկ ընել:*
Անկոչ հեծեալը·– *Ակնարկութիւն՝ յովազին:*
Նենգ·– *Խարդախ, խաբեբայ:*
Դունչ·– *Անասուններու կզակը, քիթ–բերանը:*
Ծերպ·– *Ճեղք, ճեղքուածք:*

ՎԱԽՏԱՆԳ ԱՆԱՆԵԱՆ·– Գրագէտ: Ծնած է Դիլիջան (Հայաստան), 1905ին: Նախակրթութիւնը ստացած է իր ծննդավայրին մէջ: Գրել սկսած է 1928ին: Իր գլխաւոր գործերն են «Որսորդական պատմուածքներ», «Մանկութիւնը լեռներում», «Սեւանի ափին», «Ցովազաձորի գերիները» եւայլն:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·– Ո՞ւչ ըրաւ յովազը եւ ի՛նչ տեսաւ: – Ձիւնին մէջէն յանկարծ ի՞նչ դուրս եկաւ: – կրնա՞ք նկարագրել յովազին եւ արջուն կռիւը: – Ի վերջոյ ո՞վ յաղթուեցաւ:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ·— Նկարագրեցէք կատուի մը եւ շունի մը կռիւը:

21· ՎԱՂՈՒԱՆ ՀԱՅԵՐ

Կը թափառէր, որբացոցէն խուսափած…
Ըմբոստ մ'էր ան: Ձէր հանդուրժեր, որ կրկին
Դառնալէ ետ ծոցն ազգութեան գրկաբաց,
Խեղճ ու ողորմ ու անթըռիչ տըւայտի՛ն…:

Կը թափառէ՛ր…: Ցանկարծ, շեշտին հիացած,
Հայ մեծատուն մ'ըսաւ·— «Կ'ըլլա՞ս իմ որդին:
Քեզի ուսում, ֆեզի պերճ կեանք, սիրոյ գա՛նձ…
Կերպարանիմիդ, տե՛ս, չի վայլեր ցնցոտին»:

Լըռեց տըղան՝ խածած շրթունքը դողդոջ…
Եւ երբոր ետ վանեց արցունքն ու կսկիծ,
«Ո՛չ, ըսաւ ան: Հայրս ալ հարուստ մըն էր… Ո՛չ:

Պիտի մընամ ես որդեգիրն իմ ազգիս,
Լոկ ըլլալու համար անոր պարտական»:
Եւ աւելցուց·— «Գիտե՛մ ես պարտքս վաղուան…»:

ՎԱՀՐԱՄ ԹԱԹՈՒԼ

«ՏՈՒՆ» ԵՒ ՓԱՌԵԱԿ·— Ոտանաւորի մը իւրաքանչիւր հատուածը առհասարակ կազմուած կ'ըլլայ չորս տողէ եւ «տուն» կը կոչուի: «Տուն»ը կրնայ կազմըւիլ նաեւ երկու, երեք կամ աւելի տողերէ:

Չորս տողնոց ոտանաւոր մը հառեակ կը կոչուի:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Խուսափիլ.— *Խոյս տալ, փախչիլ։*

Ողորմ.— *Խեղճ, խղճալի, ողորմելի։*

Տուայտիլ.— *Տառապիլ։*

Մեծատուն.— *Հարուստ, ունեւոր։*

Պերճ.— *Ճոխ, փառաւոր։*

Վանել.— *Ետ մղել, զսպել։*

Կսկիծ.— *Սաստիկ ցաւ։*

Որդեգիր.— *Հոգեզաւակ։*

ՎԱՀՐԱՄ ԹԱԹՈՒԼ.— Գրագէտ եւ բանաստեղծ։ Գրած է քիչ թիւով, բայց աղուոր քերթուածներ, որոնք երկու առանձին հատորներով լոյս տեսած են՝ «Ամենայն զգուշութեամբ» եւ «Հին ու նոր տաղեր» խորագրով։ Մեռած է 1943ին, Ֆրանսա։

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Այս ոտանաւորին մէջ յիշուած որբը ինչո՞ւ փախած էր որբանոցէն եւ ի՞նչ բանի չէր հանդուրժեր։ — Հայ մեծատուն մը ի՞նչ ըսաւ իրեն։ — Ի՞նչ պատասխանեց ինք։ — Ինչո՞ւ կ'ուզէր իր ազգին որդեգիրը մնալ։ — Ի՞նչ իմաստով գործածուած է «Գիտեմ ես պարտքս վաղուան» բացատրութիւնը։ — Կրնա՞ք ըսել, թէ ի՞նչ է այդ պարտքը։ — Ի՞նչ նկարագրի տէր մէկն է այս ոտանաւորին մէջ յիշուած որբը։ — Հեղինակը որո՞նց կ'ակնարկէ «վաղուան հայեր» բացատրութեամբ։

22. ՍԱՓՐԻԶԸ

1

Օրիորդ Կաման ըսաւ, որ պէտք է կտրել տամ մազերս: Մայրս ըսաւ, որ մազերս կտրուելու պէտք ունէին: Եղբայրս՝ Գրիգորը ըսաւ, որ անպատճառ կտրել տալու էի մազերս: Ամբողջ աշխարհ կ'ուզէր, որ մազերս կտրուէին: Գլուխս չատ խոչոր էր աշխարհին համար: Ուստի՝ աշխարհը ըսաւ.

— Շատ սեւ մազեր ունիս: Ո՞վ կը կարծես ինքզինքդ:

— Ինքզինքս,— պատասխանեցի ես,— ես ինքզինքս ոեւէ մէկը չեմ կարծեր: Շատ զբաղած եմ մազերս կտրել տալու համար: Այս է ամբողջ պատճառը: Ինչո՞ւ կտրել պիտի տամ մազերս. ի՞նչ յանցանք ունին առատ մազերը:

— Ե՞րբ պիտի կտրես մազերդ, — հարցուցին բոլորը:

— Ի՞նչ է պատճառը, որ մազերդ չես կտրեր, — հարցուց եղբայրս՝ Գրիգորը:

— Ցիչէ Սամսոնը, — պատասխանեցի ես: Ցիչէ՛ Սամսոնի բարկութիւնը, երբ կտրեցին իր մազերը:

— Այդ տարբեր բան է,— առարկեց եղբայրս՝ Գրիգորը: Դուն Սամսոն չես:

— Ո՛հ, ո՛չ, — պատասխանեցի ես, — ի՞նչ դիտես, թէ ես Սամսոնը չեմ: Ի՞նչ բան ենթադրել կուտայ քեզի, թէ ես Սամսոնը չեմ:

Ուրախ էի, որ աշխարհը խռոված էր ինձմէ: Օր մը, սակայն, ճնճղուկ մը փորձեց բոյն չինել մազերուս

մէջ: Ուստի՝ աճապարանքով գացի սափրիչի խանութ մը, որ կը գտնուէր քաղաքին վերի մասին մէջ:

2

Մարիփոզա փողոցին վրայ կար հայ սափրիչ մը, որուն անունը Արամ էր: Ան թերեւս ազարակապան մըն էր, կամ նոյնիսկ դարբին մը եւ կամ հաւանաբար փիլիսոփայ մը:

Ես իրապէս չէի գիտեր, թէ ան ի՛նչ էր: Միայն գիտէի, որ պզտիկ խանութ մը ունէր Մարիփոզա փողոցին վրայ եւ իր ժամանակը կ՚անցընէր հայերէն թերթեր կարդալով, գլանիկներ փաթթելով ու ծխելով եւ անցորդները դիտելով:

Ես երբեք տեսած չէի, որ ան մազ կտրէր կամ մէկը ածիլէր, թէեւ կ՚ենթադրեմ, որ մէկ–երկու անձեր իր խանութը կը մտնէին սխալմամբ եւ ամենայն անմեղութեամբ:

Ես գացի Արամին խանութը Մարիփոզա փողոցին վրայ եւ արթնցուցի պինքը: Ան պզտիկ սեղանի մը առջեւ նստած կը քնանար, ու առջեւն ալ հայերէն բաց գիրք մը կար:

— Մազերս կը կտրե՞ս. միայն քսանըհինգ սենթ ունիմ, — ըսի հայերէն:

— Ա՛հ,— բացագանչեց ան,— ուրախ եմ քեզ տեսնելուս: Ի՛նչ գեղեցիկ մազեր ունիս:

— Ամէն մարդ կ՚ուզէ, որ մազերս կտրել տամ, — աւելցուցի ես:

— Աչխարհը այդպէս է,— ըսաւ ան,— մէչտ քեզի կ՚ըսեն, թէ ի՛նչ պէտք է ընես: Ի՞նչ է յանցանքը քիչ մը մազին: Ինչո՞ւ այդպէս կ՚ընեն: Դրամ չինէ, կ՚ըսեն

քեզի. ագարակ մը գնէ, այս ըրէ, այն ըրէ: Զեն ուզեր թողուլ, որ մարդ խաղաղ կեանք մը ապրի:

— Կրնա՞ս մազերս բոլորը կտրել, որպէս զի մարդիկ երկար ատեն չխօսին անոնց մասին, — հարցուցի ես:

3

Նստայ աթոռին վրայ, ու ան սկսաւ կտրել մազերս: Շատ տգեղ կերպով կտրեց մազերս:

Ես զարմացայ, թէ ի՞նչպէս ասկէ առաջ այցելած չէի սափրիչ Արամին. Թերեւս ամենահետաքրքրական մարդն էր ան ամբողջ քաղաքին մէջ: Երբ խանութը մտայ, իր արթննալու, խօսելու, քալելու եւ չարժելու ձեւերէն հասկցայ, որ ան կարեւոր մարդ մըն էր, թէեւ պարզ սափրիչ մըն էր Մարիփոզա փողոցին վրայ:

Երբ վերջապէս աթոռէն ելայ ու հայելիին մէջ նայեցայ, տեսայ տարօրինակ անձնաւորութիւն մը, որ ես էի: Մազերս բոլորը գացած էին:

Քանըհինգ սենթ վճարեցի սափրիչ Արամին եւ տուն գացի: Ամէնքը սկսան ծաղրել զիս: Եղբայրս Գրիգորը ըսաւ, որ ինք երբեք չէր տեսած մազերու այդպիսի չիմար կտրուածք մը: Բայց ես հոգս չըրի:

Աչքիս առջեւն է միշտ սափրիչ Արամը, որ քուրջ չխուն տարեկան էր, իսկ ես՝ տասնըմէկ: Ինձմէ աւելի բարձրահասակ չէր եւ ինձմէ ալ աւելի չէր կշռեր, բայց իր դէմքը՝ դէմքն էր մարդու մը, որ հասկցող է, որ իմաստուն է եւ որ անազնիւ չէ:

ՈՒԻԼԵԼՄ ՍԱՐՈՑԵԱՆ

ԱՌԱՁ.— Գիրկս նստեր է, մօրուս կը փետէ:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Սամսոն·– *Իսրայէլացիներու դատաւորներէն մէկն էր. հռչակաւոր էր իր ահաւոր ուժովը, որ կը վերապրուէր իր երկար ու առատ մազերուն:*

Գլանիկ·– *Սիկարէթ:*

Սեռք·– *Ամերիկեան դրամ, տոլարին մէկ հարիւրերորդ մասը:*

ՈՒԻԼԵԼՄ ՍԱՐՈՅԵԱՆ·– Տաղանդաւոր հայ գրագէտ, որ Ամերիկա կ'ապրի եւ անգլերէն կը գրէ: Գրած է բազմաթիւ կարճ պատմուածքներ, որոնք ամփոփուած են առանձին հատորներու մէջ: Իր պատմուածքներէն շատերը թարգմանուած են հայերէնի:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·– Ինչո՞ւ ամէն մարդ կ'ուզէր, որ այս գրուածքին հեղինակը կտրել տար իր մազերը: – Երկար մազերը անպատեհութիւն մը կը ներկայացնե՞ն: – Ո՞վ էր Արամ, ի՞նչ տեսակ մէկն էր ան: – Ի՞նչ խօսակցութիւն տեղի ունեցաւ իր եւ հեղինակին միջեւ: – Ի՞նչ տպաւորութիւն ունեցաւ հեղինակը սափրիչ Արամի մասին: – Գոհ մնա՞ց անկէ: – Ի՞նչ առաւելութիւններ կը տեսնէք այս գրուածքին մէջ: – Ի՞նչ զգացումներ արտայայտուած են հոն:

23. ՄԱՄԱՅԻՍ ՊԷՍ...

1

Բաւենպատակ ընկերութենէ մը յանձնարարուած էր ինձի այդ կինը, տնային գործերուս համար: Իր դէմքը այն բացառիկ տպեղութիւններէն էր, որոնց հանդէպ արդահատանքի զգացումը տեղի կու տայ տեսակ մը խորչանքի:

Իր բերած նամակը չբացած, մերժումի խօսքեր կը փնտռէի մտքիս մէջ. արդէն ուրիշ մը գտած եմ կամ առ այժմ պէտք չունիմ, պիտի ըսէի իրեն, երբ սկսայ աչքէ անցընել նամակը:

— Տառապած կին մը, դինով ամուսին մը եւ փոքր զաւակ մը, — ըսուած էր նամակին մէջ:

Գուրթը յաղթեց:

— Վաղը եկէք աշխատելու, — ըսի իրեն:

Ամէն օր կու գար աշխատելու, լուռ ու մունջ: Ամէն անգամուն ալ դէմքին վրայ տեղ մը կապուտցած կ'երեար, կա՛մ չրթունքը ուռած եւ կամ աչքին տակ սեւ գիծ մը կազմուած:

— Ամուսինս,— կ'ըսէր ժպտիլ փորձելով,— կը ծեծէ զիս:

2

Օր մըն ալ հետը բերաւ իր փոքրիկ աղջիկը:

Զորս տարեկան աղջնակ մըն էր, զարմանալի գեղեցկութեամբ: Ներս մտնելուն պէս սկսաւ մէկ առարկայէն միւսը վազել, հետաքրքրութեամբ դիտել որեւէ

բան, որ ուշադրութիւնը գրաւէր: Արդէն իր կրպանը լեցուցեր էի պտուղով ու խաբարեղէնով, երբ վերջապէս բարեհաճեցաւ երեսս նայիլ եւ չաքարները ցոյց տալով.

— Մամային ալ տուր, — ըսաւ հրամայական ձեւով մը:

Ա՛լ ամէն անգամ ընկերացաւ մօրը: Երբ տեսնէր, որ յոգնած է մայրը, յօնքերը կիտած մօտս կու գար եւ կ'ըսէր յանդիմանական չեչտով.

— Մամաս յոգնեցա՛ւ...

Օր մը, գիս երկա՛ր դիտելէ ետք, յանկարծ հարցուց.

— Ձեր տունը հայրիկ չունի՞։

— Ո՛չ, — ըսի ժպտելով։

— Ա՜, — գոչեց, — մեր հայրիկը միշտ կը ծեծէ մամաս. ես ալ հայրիկս կը ծեծեմ, տես, սա՛նկ...

Ու փոքրիկ բռունցքը սեղմած՝ սկսաւ զարնել Թիկնաթոռին։

Աստուա՛ծ իմ, ի՛նչ կեանք էր այս փոքրիկին կեանքը. գինով հայր մը եւ ահռելի կերպով տգեղ մայր մը...

3

Որոշեցի սիրուն պուպրիկ մը գնել իրեն համար։ Շատ մը վաճառատուններ այցելեցի, միշտ աւելի աղուորը փնտռելով։ Վերջապէս ընտրեցի շքեղօրէն հագուած պուպրիկ մը, գեղեցիկ ու մանաւանդ ժպտուն։

Առտուն, ըստ իր սովորութեան, փոքրիկը ուրախ ուրախ սենեակս մտաւ ու ինծի մօտենալով.

— Պատմէ՛ սիրուն իշխանուհիին պատմութիւնը, — ըսաւ։

— Քեզի ցոյց պիտի տամ սիրուն իշխանուհին, — պատասխանեցի խորհրդաւոր կերպով։

Ու դանդաղօրէն վերցուցի տուփին կափարիչը։ Փոքրիկը, շունչը բռնած, անշարժ կեցած էր։ Դէմքին վրայ փոխն ի փոխ կը կարդացուէին հիացում, զարմանք, ուրախութիւն։ Ծռեցայ, աւելի մօտէն տեսնելու համար։ Լուռ էր միշտ։

Ժամանակ մը զինք իր հիացման մէջ ձգելէ ետք, հարցուցի մեղմօրէն.

— Ըսէ՛ նայիմ, սիրո՞ւն է իշխանուհին:
— Այո՛, շատ սիրուն է:
Եւ աչքերը պուպրիկին յառած՝ աւելցուց.
— Մամայիս պէս...

ՊԵՐՃՈՒՀԻ ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ

ԱՌԱՋ.— Չլացող մանկաւ կաթ չեն տար:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Արգահատանք.— *Գութ, կարեկցութիւն:*
Խորշանք.— *Զզուանք, գարշանք, նողկանք:*
Կիտել.— *Կծկել, կնճռել. յօնքերը կիտել կը նշանակէ բարկանալ:*

ՏԻԿԻՆ ՊԵՐՃՈՒՀԻ ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ.— Գրագիտուհի: Գրած է սիրուն պատմուածքներ, որոնք ամփոփուած են «Փոթորկէն վերջ» անունով հատորի մը մէջ: Մեռած է 1941ին, Փարիզ:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Ի՞նչ տպաւորութիւն ունեցաւ հեղինակը՝ իրեն յանձնարարուած կնոջ մասին: — Ի՞նչ տեսակ կին մըն էր ան: — Ինչո՞ւ դժբախտ էր: — Մօրը պէ՞ս էր աղջիկն ալ. ի՞նչ տարբերութիւն ունէր անկէ: — Փոքրիկը կը սիրէ՞ր մայրը. ինչո՞վ արտայայտուած էր այդ սէրը: — Կը սիրէ՞ր հայրը: — Օր մը ի՞նչ խօսակցութիւն տեղի ունեցաւ հեղինակին եւ փոքրիկ աղջկան միջեւ: — Հեղինակը ի՞նչ գնեց փոքրիկին համար: — Ի՞նչ զգացումներ արտայայտուած են այս գրուածքին մէջ: — Ծնողական սիրոյ մասին ի՞նչ պատմութիւններ գիտէք:

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ·— Դերանունը բառ մըն է, որ անունի մը տեղը կը դրուի, զայն չկրկնելու համար· օրինակ՝ ծոյլ տղան դասերուն մէջ չի յաջողիր· *ինք* չի հետաքրքրուիր *անոնցմով*, որովհետեւ *անոնք* դժուար կու գան *իրեն*: Այս նախադասութեան մէջ *ինք*, *անոնցմով*, *անոնք*, *իրեն* դերանուն են:

24· ԻՄ ՏՂԱՓՍ

Մէկ գաւկի տեղ, զոր չընծայեց ինձ Աստուած,
Երկու հարիւր ֆառսուն գաւակ ունիմ ես·
Եւ այս ծըփուն ծաղիկներուն մէջ բացուած՝
Հարուստ է կեանքս իբր անսահման մէկ պարտէզ:

Այս պճըլտուն աստղերը զիս կը ֆամե՛ն,
Բայց իմ երկինքս անոնցմով միշտ կ'ըլլայ վառ,
Ու կը մոռնամ ես իմ խոնչէնքս ամէն,
Երբ կը շնչեմ անոց գեղգե՛ղը պայծառ:

Շուրջըս պատող փաղանգին մէջ սիրական,
Այս հոծ տարմին, որ կը ճախրէ դէպի բոց,
Կը զգամ լըսել տըրտփն իմ հին մանկութեան:

Ու կը գրկեմ սիրով ճայուածքն իմ, տըղոց·
Եւ այս անոյշ դափնիին տակ, ի վերջոյ,
Պիտի թըւէր մահըս իսկ ա՛յնքան հանոյ:

ԶԱՐԵՀ ՊԼՊՈՒԼ

ՔԱՌԵԱԿ ԳՐՈՂՆԵՐ·— Քառեակը տաղաչափական ձեւ մըն է, զոր պարսիկները ստեղծած են առաջին անգամ: Քառեակներ գրած են Նահապետ Քուչակ, Յովհ. Թումանեան եւ ուրիշներ, իսկ օտարներէն՝ պարսիկ հռչակաւոր բանաստեղծ Օմար Խայեամ:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ծփուն·— *Ծփացող, ալիքի պէս չարժող:*
Պելտուն·— *Փայլփլուն, վառվռուն:*
Խոնջէնք·— *Ծոգնութիւն:*
Գեղգեղ·— *Երգ:*
Փաղանգ·— *Խումբ:*
Հոծ·— *Խիտ:*
Տարմ·— *Մանուկներու (կամ թռչուններու) խումբ:*
Ճախրել·— *Թռչիլ, սլանալ:*
Դափնի·— *Անթառամ ծառ մը, որուն տերեւներով կը պսակէին հին աեւն յաղթական զօրավարներն ու բանաստեղծները:*

ԶԱՐԵՀ ՊԼՊՈՒԼ (1892–1961)·— Բանաստեղծ եւ ուսուցիչ: Ծնած՝ Ատափազար (Թուրքիա), մեռած՝ Պուքրէշ (Ռումանիա): Իր ոտանաւորներուն մէկ մասը հրատարակուած է առանձին հատորով, որ կը կոչուի «Ճակատագրի փուշին վրայ»:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Որո՞նց կ'ակնարկէ հեղինակը «երկու հարիւր ֆռանսն վաւակ ունի» բսելով: – Ինչի՞ կը նմանցնէ ան իր աչակերտները: – Ի՞նչ կը յիչեցնեն անոնք իրեն: – Կը սիրէ՞ զանոնք. ինչէ՞ն յայտնի է: – Ի՞նչ զգացումներ արտայայտուած են այս ոտանաւորին մէջ: – Կրնա՞ք ըսել, թէ այդ զգացումներէն ամենէն աւելի ո՞րը ապրեց ձեր վրայ:

---

25. ԴՊՐՈՑԻՆ ՄԷՋ

1

Առաջին անգամ վարժապետս ինձի տուաւ այրբենարանը: Հիմա ալ կեռ աչքիս առջեւն է կարծես խոշոր տառերով տպուած այդ փոքրիկ գիրքը: Անոր ճակատին վրայ նկարուած էր մեծ խաչ մը, որուն ներքեւ առ բառերը գրուած էին. « Խաչ, օղնեա՛ ինձ»:

Քանի մը ամիս չարունակ, երեսս խաչակնքելով կը կրկնէի այդ երեք բառերը: Վարժապետս կ'ըսէր, որ եթէ ամէն գասի սկիզբը խաչէն օգնութիւն չխնդրենք, բան չենք կրնար սորվիլ: Բայց կը թուէր, թէ խաչն ալ երես գարձուցած էր ինձմէ. կարծես ինձի խելք չնորհելու բնաւ նպատակ չունէր...:

Այրուբենը չատ անախորժ տպաւորութիւն ձգած էր վրաս: Գիշերները անգամ հանգիստ քուն չունէի. երազներուս մէջ նոյնքան կը տանջուէի, որքան գպրոցին մէջ, գասի ատեն: Ինձի այնպէս կը թուէր, թէ հօ գիրը, կապիկի նման գիմացս կեցած, իր գղուելի դէմքը ծռմռելով կ'ուզէր վախցնել զիս: Ուա՜ն, մեծ

մոդէզի մը նման, կարծես վրաս կը վազէր: Ամենէն աւելի կ'ատէի ճէ գիրը. ան միչտ վիզը ծռած ուղտի կերպարանք ունէր, իսկ ես չատ կը վախնայի ուղտէն:

Բայց եթէ կար տառ մը, զոր ես չատ կը սիրէի, ան ալ օ–ն էր: Ամենէն առաջ ճանչցայ զայն, որովհետեւ անիկա նման էր իմ բարի քրոջս՝ Սոնայի բոլորակ աչքերուն...:

2

Հարուստի տղաքը բացառութիւն կը կազմէին մեր դպրոցի խիստ կարգապահութեան մէջ: Շատ բան կը ներուէր անոնց: Դասարանին մէջ առաջին տեղը կը նստէին եւ անպատիժ կը մնային, երբ իրենց աղքատ ընկերները ծեծէին կամ ուրիշ անառակութիւններ ընէին:

Այս տեսակ մէկն էր Ալոն, մեր քաղաքի ամենէն հարուստ մարդուն որդին: Անիկա դպրոցին ամենէն չար, ամենէն անպիտան աշակերտներէն էր: Ո՛չ ոք կը սիրէր զինք, բացի վարժապետէն: Երբ պէտք ըլլար տղայ մը պատժել, ի՛նք կը կատարէր «դահիճ»ի պաշտօնը: Տեսակ մը զուարճութիւն կը պատճառէր իրեն՝ ընկերները ծեծելն ու զանոնք չարչարելը:

Ամէն օր դպրոց կու գար, նոր գիրք մը բերելով հետը: Ցոյց կու տար գիրքը վարժապետին ու կ'ըսէր.

— Հայրս կ'ուզէ, որ այս գիրքէն դաս տաք ինծի:

— Լա՛ւ, — կը պատասխանէր վարժապետը, — այդ գիրքը կարդա:

Օր մը ես չկրցայ համբերել ու ըսի Ալոյին.

— Դուն տող մը Սաղմոսը անգամ հեգելով կը կարդաս, այդ մեծ գիրքը ի՞նչպէս պիտի կարդաս:

— Իմ հայրս ալ մեծ մարդ է,— պատասխանեց ան մասնաւոր հպարտութեամբ:

— Քու հայրդ մեծ մարդ է, ատիկա ես դիտեմ, բայց դուն քանի մը տարի դաս պէտք է առնես դեռ, մեծ գիրք կարդալու համար:

— Ի՞նչ դաս պիտի առնեմ... հայրս ըսաւ՝ տա՛ր այդ գիրքը կարդա, որ դպրոցին մէջ առաջին աշակերտը ըլլաս:

— Ինչպէս որ ինք առաջին մարդն է քաղաքին մէջ, — պատասխանեցի ես ծիծաղելով:

Ալոն յանկարծ ծանր ապտակ մը իջեցուց երեսիս: Ես ալ պատասխանեցի իմ զօրեղ բռունցքովս: Անպիտանը իսկոյն վազեց վարժապետին մօտ եւ դանդատեցաւ ինձմէ: Չկրի կը թողում երեւակայել այն անտանելի պատիժը, որուն ենթարկուեցայ. չէ՞ որ ես համարձակեր էի իմ բռունցքովս ղարնել քաղաքի առաջին հարուստի տղուն...:

Այդ օրէն ես ձղեցի դպրոցը ու մտայ արհեստի:

ՐԱՖՖԻ

ԱՌԱԾ.— Ո՛վ որ ուզածը կ'ըսէ,
Պէտք է չուզածը լսէ:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Անախորժ.— *Ախորժելի չեղող, անհաճոյ:*

Մողէզ.— *Սողուն մը, որ միջատներով կը սնանի:*

Բոլորակ.— *Կլոր, կլորակ:*

ՐԱՖՖԻ·– Համբաւաւոր վիպագիր: Բուն անունն է Յակոբ Մելիք–Յակոբեան: Ծնած է Պարսկաստանի Փայաջուկ գիւղը, 1835ին, մեռած է Թիֆլիս 1888ին: Գրած է բազմաթիւ մեծ ու փոքր վէպեր, որոնց մէջ յիշատակելի են «Դաւիթ Բէկ», «Սամուէլ» «կայծեր» (2 հատոր) «խենթը», «Ոսկի աֆաղաղ» եւլն·:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·— Ի՞նչ տեսակ մէկն է այս գրուածքին մէջ նկարագրուած տղան: – Բան մը սորվելու անկարո՞ղ էր· ինչո՞ւ չէր կրնար սորվիլ պարզ այբուբեն մը: – Ինչի՞ կը նմանցնէր տառերը: – Ամենէն աւելի այբուբենի ո՞ր տառը կը սիրէր· ինչո՞ւ: – Ի՞նչ տեսակ մէկն էր Ալոն: – Իր բնաւորութեան ո՞ր կողմերը անհաճոյ կը գտնէք: – Ի՞նչ խօսակցութիւն տեղի ունեցաւ իր եւ հեղինակին միջեւ: – Ի՞նչն էր, որ ամենէն աւելի կը դառնացնէր հեղինակը:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ·— Ձեր այսօրուան շարադրութեան նիւթը պիտի ըլլայ «Յիշատակ մը իմ դպրոցական կեանքէս»: Պիտի պատմէք որեւէ դէպք ձեր դպրոցական կեանքէն եւ ցոյց պիտի տաք այդ դէպքին նշանակելի կողմերը:

Պիտի ըսէք նաեւ, թէ ի՞նչ տպաւորութիւն ձգած է այդ դէպքը ձեր վրայ եւ ի՛նչ հետեւանք ունեցած է:

26· ՄԱՅՐԱՐԱՓՍՔ

1

Էջմիածնէն վերադարձիս տեսայ, որ Արաքսը սըրբեր տարեր էր ժամանակաւոր չարժական կամուրջը: Գետափի Ալիջան պիւղի վարժ լուղորդները դործի վրայ էին իրենց լաստերով:

Երեք հոդի էինք,— մեր պիւղացի Եփրեմ անունով տղայ մը, մօրուքը նեղլած ու փոսը ինկած աչքերով տարիքոտ թուրք մը եւ ես: Երեքս ալ պիտի անցնէինք դիմացի ափը:

Լաստը ամուր մը դամաքին կապած, ալիջանցի ջղուտ ծերունի մը եւ հուժկու երիտասարդ մը, հայր ու որդի, կը համոզէին մեզ·

— Վտանդ չկայ, մի՛ վախնաք:

— Մեղմէ առաջ ուրիշներ տարա՞ծ էք,— հարցուցի ես:

— Շա՛տ... հապա առաւօտէն մինչեւ իրիկուն ճա՞նճ կը գչենք հոս,— կատակեց ծերունին:

Իւրաքանչիւրս վճարեցինք փոխադրութեան ծախքը եւ նետուեցանք լաստին վրայ: Թուրքը մնաց չուարած ու վարանոտ: Եփրեմ, անոր վարանումը տեսնելով, բռնեց օճիքէն ու պոռաց երեսն ի վեր·

— Ջու կեանքդ մերինէն աւելի՞ թանկագին է: Եթէ մենք մեռանք, դո՛ւն ալ մեռիր մեզի հետ:

2

Կարգով չարուեցանք լաստին վրայ, մէկ ձեռքով դիրար բռնած, միւսով պինդ կառչած պարաններուն:

Լուղորդները, հայր ու որդի, երեանին խաչակնքեցին եւ ջղայնօրէն սկսան չարժել իրենց հաստ ու երկայն ձողերը: Դող մը անցաւ ամբողջ մարմնէս: Դիմացի ափը չէ, որ կ'երթայինք, այլ հոսանքն ի վար:

— Եթէ բան մը պատահի, առաջ այս Թուրքը պիտի նետեմ ջուրը, — ըսաւ Եփրեմ ու ժպտեցաւ խորհրդաւոր կերպով:

— Պարաններդ ամուր բռնեցէք, ուժով կեցէք, — լսուեցաւ նորէն ծերունի լուղորդին ձայնը:

Դիւրին էր ըսել «ուժով կեցէք»: Արդէն ամէնքս ալ թրջուած էինք, խիստ դարձած: Ալիքները կատաղօրէն կը զարնուէին լաստին, երբեմն անցնելով մեր գլուխներուն վրայէն:

— Եա՛ Ալլահ, — կը մրմնջէր Թուրքը դէպ-դեղին կտրած:

Յանկարծ ուժգին հով մը բարձրացաւ : Փրփրապէպ ալիքները, կարծես խօսք մէկ բրած, մեր վրայ խուժեցին : Լաստը նետուեցաւ ևս՝ պէպի այն ափը, ուրկէ մեկնած էինք. ապա լինկաւ հոսանքին մէջ ու արագօրէն քչուեցաւ վար, քանի մը անդամ լինք իր վրայ դառնալով : Մեր վիճակը զարհուրելի էր :

— Եա՛ Ալլահ... Եա՛ Ալի, — կը կրկնէր Թուրքը սարսափահար :

Լաուեցաւ ահաւոր որոտ մը. հեռուէն ամբողջ բլուր մը կու գար մեր վրայ, հողի ահագին փանդուած մը՝ վրայի ծառերով, տունկերով ու կանաչեղէններով միասին : Այլեւս փրկութեան յոյս չկար զրեթէ :

3

Երեքս ալ մէկ մարդու պէս իրարու անդամած՝ պերաններուն վարեցանք :

Հողի փանդուածը, հսկայ վիշապի մը պէս, կը չարունակէր պէպի մեր կողմը յառաջանալ : Անխուսափելի մահ կը սպառնար մեզի : Վայրկեան մը եւս, եւ արդէն ամէն ինչ վերջացած էր : Ջուրերուն նայիլ անդամ չէինք համարձակիր :

Ու երբ ամէնքս կը սպասէինք մեր վախճանին, կատարուեցաւ հրաշքը : Ծերունի լուղորդը իր ամբողջ թափով ձեռքի հաստ ձողը պէմ տուաւ ահագին հողակոյտին, եւ մեր լաստը նետուեցաւ հակառակ ափը : Փրկուած էինք :

Ծերունի լուղորդը մեղմիկ կը ժպտէր :

ԱՒ. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ

ԱՌԱԾ.— Ծեր եզն է, որ շիտակ ակօս կը բանայ :

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Պինդ՝– *Ամուր*:

Պարան·– *Հաստ չուան*:

Խոսում դարձած·– *Խիստ թրջուած*:

Փրփրադէզ·– *Փրփուրներով լեցուած, փրփրալից*:

Հուժել·– *Յարձակիլ, վրան իյնալ*:

Որոտ·– *Թնդիւն*:

Փարիլ·– *Փաթթուիլ, պլլուիլ*:

Վիշապ·– *Օձի նմանող հրէշ*:

Թափ·– *Ուժգնութիւն, սաստկութիւն*:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·– Ի՞նչ տեսակ գետ է Արաքսը: – Ո՞ր երկիրներու սահմաններուն վրայ կը տարածուի եւ ո՞ւր կը թափի: – Այս գրուածքին հեղինակը ուրկէ՞ կը վերադառնար եւ ո՞ւր կ'ուզէր երթալ: – Ի՞նչ պատահեցաւ ճամբան: – Երեք ընկերներէն ո՞րը աւելի շատ կը վախնար եւ ինչո՛ւ: – Ինչպէս ազատեցան· որո՞ւ կը պարտին իրենց փրկութիւնը: – Գետի վրայ ճամբորդութի՞ւնը աւելի վտանգաւոր է քէ ծովու վրայ կամ օդին մէջ: – Փոխադրութեան ի՞նչ միջոցներ կան հիմա: – Ո՞վ է շոգենաւի գիւտը ընողը· շոգեկառքի՞ գիւտը ընողը:

ԴԵՐԱՆՈՒԹԻՒՆ·— Հինգ տեսակ դերանուն կայ· անձնական, ցուցական, ստացական, յարաբերական, անորոշ:

Անձնական կը կոչուին այն դերանունները, որոնք անձի մը անունին տեղ կը դրուին· օրինակ՝ *ես* մեծ եմ, *դուն* փոքր ես, *ան* ծոյլ է: *Ես*, *դուն*, *ան* անձնական դերանուն են: Անձնական դերանուն են նաեւ *իմ*, *մեր*, *ձեր*, *իրեն*, *անոնց*:

Ձեր այսօրուան դասին մէջ ցոյց տուէք անձնական դերանունները:

27. ՏԱՍՆԸԵՐԿՈՒ ՏԱՐԻ ՎԵՐՋ

Տասներկու տարի վերջ, իբրեւ պարոն մ'արդէն մեծ,
Ես կը մտնեմ սրտաբուռդ՝ դպրոցէն ներս մեր նախկին,
Ուր բացուեցաւ իմ առջեւ գիրերու լոյսն առաջին,
Ուր մանկութիւնս իմ ամբողջ պայքարեցաւ, երազեց:

Տասներկու տարի վերջ նոյնն է նորէն ամէն բան...
Ահա՛ սեղանըս մաշած, ուր հետքեր կան մատներէս.
Ծառերն ահա՛ պարտէզին, որ եղան թառ յաճախ մեզ,
Ու մեր հին զանգը խոշոր, որ կը կանչէր դասարան...:

Ո՞ւր էք, դէմքե՛ր սիրելի, անցեալի խաղցր ընկերներ...
Ամայութի՛ւն է չորս դիս, հոս ո՛չ ոք գիս կը ճանչնայ,
Հոս, արդ, օտար մանուկներ կը ցատկոտեն անտարբեր:

Դպրոցն իմ շէն օրերու ինչպէ՛ս տըխուր է հիմա...
Կարծես ամէն կողմ մահուան իջած է սուգն ու խամին.
Կարծես այցի եմ եկած անցեալիս գորշ դամբանին...:

Մ. ԻՇԽԱՆ

ԵՐԳԻԾԱՆՔ.— Երգիծանքը գրական սեռ մըն է, որուն նպատակն է ծաղրելի դարձնել երեւոյթ մը կամ անձ մը, ցոյց տալով անոնց թերի կողմը: Մեր գլխաւոր երգիծաբաններն են Յակոբ Պարոնեան, Երուանդ Օտեան, Յարութիւն Ալփիար, Նշան Պէշիկթաշլեան, Լեո–Կամսար եւլն.:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Սրտաթունդ·— *Սիրտը թունդ ելած, յուզուած*:

Պայֆարիլ·— *Կռուիլ*:

Թառ·— *Թառելու տեղ*:

Ամայութիւն·— *Դատարկութիւն*:

Արդ·— *Հիմա, այժմ*:

Գորշ·— *Մոխրագոյն, ճերմակով սեւ խառն*:

Դամբան·— *Դամբարան, գերեզման*:

Մ· ԻՇԽԱՆ·— Բանաստեղծ եւ ուսուցիչ: Բուն անունն է Մուշեղ Ճէնտէրէճեան: Գրած եւ հրատարակած է մերթուածներու վեց հատորներ, «Տուներու երգը», «Կրակը», «Հայաստան», «Կեանք եւ երազ», «Տառապանք», «Ոսկի Աշուն», ինչպէս նաեւ երկու վէպ «Հացի եւ լոյսի համար» եւ «Հացի եւ սիրոյ համար»: Գրած է նոյնպէս բազմաթիւ արձակ էջեր եւ թատերախաղ մը:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·— Ո՞ւր կ'այցելէ այս ոտանաւորին հեղինակը: – Ինչո՞ւ յուզուած է: – Ինչե՞ր կը տեսնէ դպրոցին մէջ: – Ի՞նչ յիշատակներ կ'արթնցնէ ան իր մէջ: – Ի՞նչ եւ ո՛վ կը փնտռէ հոն: – Ինչո՞ւ տխուր կը գտնէ զայն: – Ի՞նչ բանի կը նմանցնէ դպրոցը· ինչո՛ւ: – Ի՞նչ իմաստով գործածուած են «գիրերու լոյսն առաջին», «անցեալի գորշ դամբան» բացատրութիւնները:

28. Ռ Ե Բ Ե Կ Ա Ն

1

Որբանոցին մէջ ճանչցայ զինք: Խեղճ, ողորմելի, ամէնքէն լքուած աղջիկ մըն էր, հպիւ տասը–տասնը–մէկ տարեկան: Մելամաղձոտ ժպիտ մը կը խաղար առեն–առեն իր մէկ հատիկ աչքին մէջ. միւս աչքը կորսնցուցած էր եղերական դիպուածի մը հետեւանքով:

Իր ձեւերը, քալելու, չարժելու, խաղալու եւ խօսելու իր կերպերը զուրկ էին չնորհէ ու փափկութենէ: Զայնին մէջ տառապանք կար, նայուածքին մէջ՝ տըրտմութիւն: Իր կարճ մազերը, երկար առեն անխնամ ձգուած, ղեռահաս ճղնաւորուհիի մը երեւոյթը կու տային իրեն:

Լայն աղեղի ձեւ մը ունէին իր ոտքերը, որոնց վրայ կը հանդչէր վտիտ ու տխեղծ մարմինը, չոր ու ազգուն ծառի մը պէս: Որբանոցին մէջ ո՛չ ոք կը հետաքրքրուէր իրմով: Գրեթէ անպէտ առարկայի մը տեղ դրած էին զինք:

2

Զեմ գիտեր ի՛նչ հոլ փչեր էր յանկարծ գլխուն, օրին մէկը եկաւ գտաւ զիս, տարօրինակ խնդրանք մը ներկայացնելու համար ինծի:

— Պարո՛ն,— չչնջաց իր սովորական ժպիտովը,— ինծի «եղբայր» կ'ըլլա՞ք. հոս ամէն աղջիկ իր եղբայրը ունի, ես չունի՛մ...

Իրեն պէս դժբախտ աղջիկ մը երջանկացնելու համար, իր փափաքը կատարեցի. իր «եղբայր»ը եղայ: Ասիկա մէկէն բարձրացուց իր արժէքը ամբողջ որբանոցին մէջ. «Պարոնին քոյրն է», կ'ըսէին մեծ ու փոքր աղջիկները, իրարու ցոյց տալով զայն:

Ամէնքն ալ քիչ քիչ մօտեցան իրեն, սկսան խօսիլ հետը, բանի տեղ դնել ինձ: Իր ժպիտը տհաճութիւն չէր պատճառեր այլեւս: Մազերուն անխնամ հիւսուածքը աչքի չէր զարներ զրեթէ: Տխեղծ մարմինը, հագուստին թափթփածութիւնը, ծուռ ու մուռ նայուածքը խնդուք չէին պատճառեր. ոտքերուն աղեղնաձեւ կորութիւնը ծիծաղելի չէր թուեր ա'լ:

Ամէն առտու, փութկոտ հոգածութեամբ մը, զոր չէի փնտռեր եւ որուն չէի սպասեր, Ռեբեկան կու գար որպիսութիւնս հարցնել եւ ինձմէ բարի չըսած պառկելու չէր երթար իրիկուննները: Թերեւս կը կարծէր, թէ մեծ զրկանք մը ըրած կ'ըլլար ինծի, եթէ այս ձեւակերպութիւնները չկատարէր կամ եթէ թերանար իր մաղթանքներուն մէջ:

Պէտք եղաւ երկա՛ր սպասել՝ հասկնալու համար, թէ իրապէս ի՛նչ անճնուէր հոգի մը պահուած էր այս փոքրիկ, տկար, կէս հաչմանդամ աղջկան մէջ:

3

Դեկտեմբերի վերջերը, սաստիկ ցուրտ ու ձիւնոտ օր մը, անակնկալ կերպով նոր որբուհիներ բերուեցան որբանոց: Ո'չ մահճակալ կար անոնց համար, ո'չ անկողին եւ ո'չ իսկ պարզ ծածկոյթ մը: Եւ սակայն պէտք էր ճար մը գտնել:

— Ո՞վ կ'ուզէ իր ունեցածը կիսել այս նորեկնեբուն հետ,— հարցուցի ես, խօսքս ուղղելով բոլորին:

Ո՛չ ոք չարժեցաւ տեղէն: Դժուարին պահ մըն էր ասիկա ինծի համար:

Ցանկարծ, սրահին հեռաւոր անկիւնէն, իր ծուռիկ ոտքերուն վրայ երերտկալով, դէպի իմ կողմս յառաջացաւ Ռեբեկան: Իր վտիտ ու ցուրտէն դողացող ձեռքերուն մէջ սեղմած էր երեք ծածկոյթները, որոնք իրեն համար թէ՛ մահճակալ էին, թէ՛ անկողին, թէ՛ վերմակ:

— Առէ՛ք այս երկուքը, պարո՛ն, մէկը բաւական է ինծի,— ըսաւ ու երեսս նայեցաւ իր առեղծուածային ժպիտով:

Շուարած էի, բայց ուրախ՝ ասանկ անձնուէր «քոյր» մը ունենալուս համար:

Խե՛ղճը... փաթթուեցաւ իրեն մնացած մէկ հատիկ ծածկոյթին մէջ ու գնաց երկննալ պաղ տախտակամածին վրայ:

4

Դեկտեմբերի այդ ցուրտ ու ձիւնոտ գիշերէն չաբաթ մը ետք, Ռեբեկան կողատապէ բռնուեցաւ: Զորս օր մխայն տեւեց հիւանդութիւնը. հինգերորդ օրը մեռած գտանք զինք իր խոտէ անկողինին մէջ, զոր կերպով մը կրցեր էինք ճարել իրեն համար:

Կաղանդ օրով տարինք թաղեցինք իր հիւծած, վտիտ մարմինը, որ չորս օրուան մէջ բոլորովին կըմախք դարձեր էր:

Հիմա իմ յիշողութեանս մէջ կենդանի է անիկա իր

յոպնաբեկ ու տառապած կերպարանքով, իր տխուր, մելամաղձոտ ժպիտով, իր երերուն քալուածքով, մաղերուն ու հագուստին անխնամ յարդարանքովը եւ անճնուէր, պայծառ հոգիով:

Ռեբեկան այդ պայծառ հոգիով բաժնուեցաւ մեզմէ . . . :

Բ. ԹԱՇԵԱՆ

ԱՌԱՁ·— Գնա մեռիր, եկուր սիրեմ:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մելամաղձոտ·– *Տխուր:*
Եղերական·– *Ողբերգական:*
Դեռահաս·– *Դեռատի, փոքր տարիք ունեցող:*
Ազազուն·– *Ջորցած, ցամքած:*
Վտիտ·– *Նիհար:*
Տխեղծ·– *Ճղճիմ, նիհար, վատուժ:*
Տհասութիւն·– *Դժդոհութիւն, դժկամակութիւն:*
Հաշմանդամ·– *Մարմնին մէկ անդամը աւրուած, կոտրած, կամ գործածութենէ դադրած:*
Առեղծուածային·– *Խորհրդաւոր, հանելուկի նմանող, դժուար հասկցուող:*
Կողատապ·– *Կողերու ցաւ, ծանր հիւանդութիւն մը:*
Հիւծած·– *Հալած–մաշած:*

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·– Ո՞վ էր Ռեբեկան: – Ֆիզիքական ի՞նչ թերութիւններ ունէր: – Օր մը ի՞նչ խնդրանք ներկայացուց իր պարոնին: – Պարոնը ընդունե՞ց ասոր խնդրանքը· ի՞նչ մտածումով: – Ինչո՞ւ Ռեբեկայի ընկերուհիները սկսան մօտենալ իրեն ու խո–

սիլ հետը: – Առաջ ինչո՞ւ չէին հետաքրքրուեր իրմով: – Դեկտեմբերի վերջերը ի՞նչ պատահեցաւ: – Ինչո՞ւ որբուհիները չուզեցին օգնել իրենց նորեկ ընկերուհիներուն: – Ռեբեկան ի՞նչ վերաբերում ունեցաւ անոնց հանդէպ: – Ի՞նչ եղաւ հետեւանքը: – Ի՞նչ զգացում կ'արթնցնէ Ռեբեկան ձեր մէջ:

29. ՀԵՌԱԽՈՐ ՓՈԽԲԻԿԸ

1

Երբ պզտիկ Աննա ելաւ արտասանեց ամանորի չնորհաւորութեան ոտանաւորը, զոր մայրը իրեն գոց ընել տուած էր, ընտանիքին բոլոր անդամները զանիկա գորովով համբուրեցին: Ուրախութենէն եւ յուզումէն կարմրած, աղջիկը գնաց կարպով ձեռք պագնել:

Նուէրներուն ատենը եկած էր: Մեծ մայրիկը անոյշ ժպիտով մը օրհնեց իր թոռնիկը եւ անոր դաստակը անցուց սիրուն ոսկի ապարանջան մը: Հօրեղբայրը անոր տուաւ արծաթահիւս քսակ մը, ուր աղջիկան մատը դրամի կարծրութիւն չօշափեց: Հայրիկը ընծայեց ոսկեզօծ խոչոր կիրք մը, իսկ մայրը՝ հարսի պէս հագուած պուպրիկ մը, անկողինով միասին:

Պուպրիկը տեսած ատեն՝ Աննա ցատկռտել սկսաւ: Այդչափ մեծ, այդչափ չքեղ, այդչափ դեղեցիկ պուպրիկ դեռ չէր ունեցած: Եւ իբր թէ պզտիկ քոյր մը ըլլար անիկա, գրկեց պապաւ զայն:

2

Բաւական ուշ էր արդէն, երբ Աննա ամենուն պէս իր սենեակը ելաւ պառկելու: Ստացած բոլոր նուէրնե-

րը անկողինին վրայ չարեց. միտքը դրաւ որ հետեւեալ առտու դրքին պատկերները աչքէ անցընէ, պառկելէ առաջ ուղեց նախ իր պու պ ր ի կ ը հանդչեցնել: Մէկիկ մէկիկ, զգոյշ չարժումներով հանեց անոր աղուոր զգեստները եւ ճակատէն անգամ մը համբուրելէ ետք, իրեն յատուկ մահիճին մէջ երկնցուց զայն: Ու երբ կը պատրաստուէր մետաքսէ փոքրիկ վերմակը անոր վրայ քաշել, մէկէն խեղդուկ լացի ձայն մը լսեց: Ձայնը քովի սենեակէն կու գար, ուր կը պառկէր խարբերդցի սպասուհին՝ Մարիամը:

Սպասուհին անոյշ լեզու կին մըն էր, որ չատ անգամ զուարճացուցած էր Աննան՝ իր գիւղին հեքիաթներովը. անոր տխուր երգերը յաճախ խոր յուզում պատճառած էին փոքրիկ աղջկան: Աննա անոր հանդէպ կը տածէր աղնիւ տղոց յատուկ այն ինքնաբուխ խանդաղատանքը, զոր անոնք կը զգան միշտ զժբախտ էակ-

ներու համար: Այդ խանդաղատանքը աւելի աճած էր, երբ իմացած էր, թէ Մարիամ իրեն պէս ալուր ու կայտառ փոքրիկ աղջիկ մը ունէր երկիրը, տարիներէ ի վեր մօրմէն հեռու, բարեկամներու խնամքին յանձնուած:

Սպասուհին յաճախ անոր վրայ խօսեր էր իրեն արցունքոտ աչքերով եւ ըսեր էր, թէ կ'ուզէր քիչ մը ըստակ մէկդի դնել ու երթալ տէր ըլլալ իր զաւկին: Անոնա բնազդական զորովով մը անոր վրայ խորհեր էր, այդ հեռաւոր, անծանօթ, լքուած քուրիկի՛ն, եւ իրեն այնպէս թուեր էր, թէ սրտանց պիտի սիրէր զայն, եթէ իր մօտն ըլլար:

3

Լացին ձայնը խռովեց զինք: Պուպրիկը ձգեց, դուրս եկաւ կամաց մը ու գնաց զարկաւ քովի սենեակին դուռը: Մարիամ սեմին վրայ երեւցաւ զարմացած, հազիւ ժամանակ ունենալով աչքերը սրբելու:

— Ինչո՞ւ կու լաս, տատա՛, — հարցուց Աննա:

Մարիամ գրկեց պզտիկը եւ երեսը անոր երեսին կոթնցուց:

— Ա՛խ, զաւակս...

Մօր մը չեչտը կար իր ձայնին մէջ:

— Աղջիկս միտքս եկաւ: Կաղանդ դիշերով հիմա ի՞նչ կ'ընէ արդեօք...:

Աննայի սիրտը ելաւ: Աչքին առջեւ պատկերացաւ պզտիկ քուրիկը, հեռուն՝ խեղճուկ հիւղի մը մէջ մխամինակ նստած, ու իր երջանկութիւնը ծանր եկաւ իրեն:

— Եկո՛ւր,— ըսաւ անոր ձեռքէն բռնելով եւ իր սենեակը քաշեց տարաւ զայն:

Իր արծաթահիւս քսակին ամբողջ ստակը անոր տուաւ։

— Այս դրամով պուպրիկները առ,— ըսաւ,— և աղջկանդ դրկէ։ Իմս կու տայի, բայց ա՛լ բարեկամ եղանք. չեմ կրնար բաժնուիլ։

Ու ցած ձայնով.

— Հայրիկիս բան չըսե՛ս։

Մարիամ օրհնեց զայն եւ մխիթարուած՝ քաշուեցաւ իր սենեակը։

Աննա անգամ մըն ալ համբուրեց իր պուպրիկը եւ անկողին մտաւ, յուզուած՝ բայց դոհունակ սրտով։

Գիշերը, երազին մէջ, խարտեաշ մազերով աղուոր աղջիկ մը տեսաւ, որ քաղցրօրէն կը ժպտէր իրեն։

ԱՐՇԱԿ ՉՕՊԱՆԵԱՆ

ԱՌԱԾ.— Դրացիիդ համար դուն մէկ ուզէ, որ
Աստուած ֆեզի երկուք տայ։

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ամանոր.— *Նոր տարի։*

Դաստակ.— *Ձեռքին ու բազուկին մէջտեղի մասը։*

Արծաթահիւս.— *Արծաթով հիւսուած։*

Մահիճ.— *Անկողին։*

Ինքնաբուխ.— *Ինք իրմէ, սրտէն բխած։*

Խանդաղատանք.— *Գորով, գուրգուրանք, սէր։*

Ստակ.— *Դրամ։*

Խոովել.— *Ցուցել։*

Տատա.— *Թուրքերէն բառ. կը նշանակէ փոքրիկներու սպասուհի։*

Խարտեաշ.— *Մութ դեղին, դեղձան։*

ԱՐՇԱԿ ՉՕՊԱՆԵԱՆ (1872–1954)։– Գրագէտ, բանաստեղծ եւ ճնճաղատ։ Ծնած է Պոլիս, 1872ին։ Հրատարակած է «Ծաղիկ» եւ «Անահիտ» գրական պարբերաթերթերը։ Գրած է բազմաթիւ գիրքեր· ինչպէս «Հայ էջեր», «Տղու հոգիներ», «Դէմքեր», «Թուղթի փառք», «Քերթուածներ» եւլն·։ Գրած է նաեւ փրանսերէն շարք մը գործեր, հայ պատմութիւնը եւ գրականութիւնը ծանօթացնելու համար օտարներուն։ Արկածահար եղաւ Փարիզ, 1954ին։

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·– Ի՞նչ նուէրներ ստացաւ Աննա· ի՞նչ առթիւ։ – Ո՞րը ամենէն աւելի ուրախացուց զինք։ – Դուք ի՞նչ տեսակ նուէրներ պիտի նախընտրէիք։ – Յանկարծ ի՞նչ լսեց Աննա հովի սենեակէն։ – Ի՞նչ զգաց։ – Յուզիչ կը գտնէ՞ք սպասուհիին վիճակը· ի՞նչ կէտի մէջ։ – Ի՞նչ խօսակցութիւն տեղի ունեցաւ սպասուհիին եւ Աննայի միջեւ։ – Ի՞նչ եղաւ այդ խօսակցութեան արդիւնքը։ – Ի՞նչ զգացումներ արտայայտուած են այս գրուածքին մէջ։

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ·— Ցուցական դերանուանները կը ծառայեն ցոյց տալու այն անձերը եւ իրերը, որոնց տեղը դրուած են· օրինակ՝ *ասիկա* իմ գիրքս է, *այդ* ի՞նչ է։

Ցուցական դերանուանները են *այս*, *ասիկա*, *այդ*, *ատիկա*, *այն*, *անիկա*, *ասոնք*, *ատոնք*, *անոնք*։

Ստացական կը կոչուին այն դերանուանները, որոնք բանի մը որուն ըլլալը կը ցուցնեն եւ առանձին կը գործածուին։ Ստացական դերանուանները կը կազմուին ստացական ածականներուն վրայ աւելցնելով ս· դ· ն· կամ ր· դիմորոշ յօդերը եւ հետեւեալներն են· *իմս*, *քուկդ*, *իրը* կամ *իրենը*, *մերը*, *ձերը*, *իրենցը*։

Ցոյց տուէք ձեր այսօրուան դասին մէջ գտնուած ցուցական եւ ստացական դերանուանները։

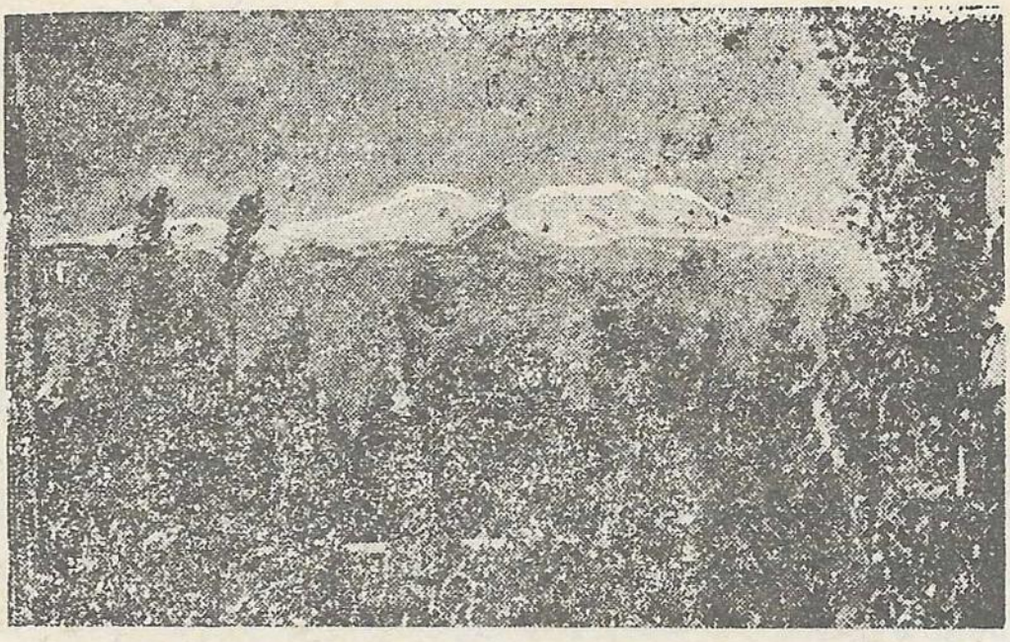

30. ԵՐԿԻՐ ԻՄ

Թողած երկիրն իմ հայրենի,
Անտի անցայ Արաբ ու Հինդ.
Տեսայ մարդիկ չորս գլխանի,
Տեսայ հազար աղէտ ու խինդ:
Հասայ մինչեւ Զինումաչին,
Հասայ մինչեւ ծովը Ճերմակ,
Տեսայ երկրի ծայրը վերջին,
Եւ դրախտի դուռը կըրակ:

Հազար անգամ ցաթեց արեւ,
Եւ մայր մըտաւ հազար անգամ.
Տեսայ ծառեր հըրատերեւ,
Տեսայ ակուիճն արեգական,
Եւ փերիներ ճնճուղ ու սեւ,
Աչքերը՝ բոց, իրենք՝ խաւար:
Եւ փերիներ տեսայ թեթեւ,
Փրփուրի պէս ներման ու վառ:

Բոլորը ծո՜ւխ, բոլորն աւա՜զ,
Բոլորն աւա՜ր ջուրին, հովուն,
Ձրկայ քեզմէ գերիչ երազ,
Քու անունէդ անոյշ անուն...։

ՎԱՀԱՆ ՏԷՐԵԱՆ

ՎԱՂԱՄԵՌԻԿ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՆԵՐ.—Մեր բանաստեղծներէն ոմանք մեռած են թոքախտէ, երիտասարդ տարիքի մէջ։ Այդ բանաստեղծներն են Մկրտիչ Պէշիկթաշլեան, Պետրոս Դուրեան, Միսաք Մեծարենց, Վահան Տէրեան, Մատթէոս Զարիֆեան, Հերանոյշ Արշակեան եւլն.։

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Անահ.– *Առանց ահի, առանց վախի, աներկիւղ։*

Արաք.– *Հոս գործածուած է Արաքիա իմաստով։*

Հինդ.– *Հնդկաստան։*

Խինդ.– *Խնդութիւն, ուրախութիւն։*

Չինումաչին.– *Ժողովրդական բացատրութեամբ կը նշանակէ Չինաստան։*

Հրատերեւ.– *Կրակի գոյն տերեւ ունեցող։*

Ակունք.– *Ակ, այն տեղը, ուրկէ ջուր կամ լոյս կը բխի։*

Փերի.– *Երեւակայական չաք։*

Գերիչ.– *Հրապուրիչ, դիւթիչ։*

ՎԱՀԱՆ ՏԷՐԵԱՆ.– Բանաստեղծ։ Ծնած է 1885ին եւ մեռած թոքախտէ 1920ին։ Իր բանաստեղծութիւնները ամփոփուած են քանի մը հատորներու մէջ. ինչպէս «Մթնշաղի անուրջներ» եւլն.։

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.– Հեղինակը ո՞ր երկիրները թափառեր է։ – Ի՞նչ տպաւորութիւն ստացեր է անոնցմէ։ – Որո՞ւ կ'ուղղէ իր խօսքը վերջին քառեակին մէջ։ – Ի՞նչ գլխաւոր զգացում արտայայտուած է այս ոտանաւորին մէջ։

31. ՏԷՐՈՋ ԶԲՕՍԱՐԱՆԸ

1

Գայլին մէկը զբօսարան մը բացած էր եւ բազմա-լեզու Սուրբ Գիրքերով զարդարած էր զայն. անունն ալ դրած էր «Տէրոջ զբօսարանը»: Եւ իրաւունք ունէր այդպէս կոչելու իր զբօսարանը, որովհետեւ հոն յա-ճախող կենդանիները, որոնք ընդհանրապէս գործ չու-նէին, Տէրոջը գործերուն վրայ կը խօսակցէին:

Աղուէսը, օր մը, այդ կողմերէն անցած ժամանակ, դռնէն ներս կը նայի եւ աչքին կը հանդիպի զբօսարա-նին պատէն կախուած թուղթ մը, որուն վրայ սա խօս-քը կը կարդայ. «Ինծի եկողը ո՛չ պիտի անօթեւնայ եւ ոչ ալ պիտի ծարաւնայ»: Աղուէսը խիստ հաճելի կը գտնէ այս խօսքը. ներս կը մտնէ, աթոռի մը վրայ կը նստի եւ կը սկսի կարդալ պատերուն վրայ փակցուած մեծ թուղթերը, որոնց վրայ հետեւեալ պատուէրները գրուած էին.

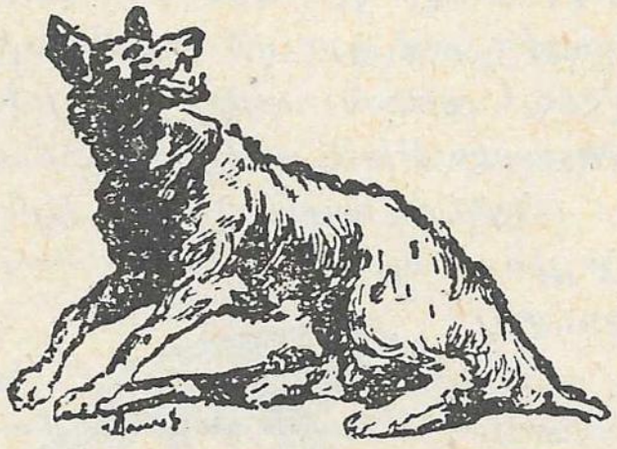

«Մի՛ գողնար.
Դրացիդ սիրէ՛.
Աստուածը հոս կանխիկ է.
Ըրէ՛ ուրիշնե-րուն ինչ որ կ'ուզես, որ ուրիշները ընեն քեզի.

Գաւաթ մը թէյը վաթսուն փարա է.
Հայրդ եւ մայրդ պատուէ.

Մէկը չի կրնար ծառայել թէ՛ Մամոնայի եւ թէ Տէրոջ.

Տասը տրամ Միլանի կարապը քառասուն փարա է»:

2

Այդ միջոցին գայլը կու գայ եւ կը հարցնէ աղուէսին, թէ ի՛նչ կը հաճի խմել կամ ուտել:

— Անօթի եմ, քիչ մը կարագ եւ հաց բեր, — կը պատասխանէ աղուէսը:

Գայլը անմիջապէս կը պատրաստէ եւ կը բերէ աղուէսին ուզածը:

Աղուէսը մէկ կողմէ կը ճաշէր եւ միւս կողմէ կը խորհէր, թէ ի՞նչ վերաբերութիւն ունի «պատառ մը թէյը վաթսուն փարա է» խօսքը «հայրդ եւ մայրդ պատուէ» խօսքին հետ. չի՞ կրնար ըլլալ, որ պատառ մը թէյը քսան փարա ըլլայ, եւ մէկը դարձեալ իր հայրն ու մայրը պատուէ: Նոյնիսկ խիստ արտառոց կը գտնէր, որ «առուտուրը հոս կանխիկ է» խօսքը «դրացիդ սիրէ» խօսքին քով դրուած է: Ուստի՝ կ'որոշէ պարտն գայլը կանչել եւ բացատրութիւնն պահանջել: Ճաշը լմնցնելէ ետքը՝ աչք կ'ընէ գայլին, որ չատ մը կը վախէ կու գայ:

— Ի՞նչ գործ ունիս, — կը հարցնէ,— Միլանի կարապը Մամոնային հետ:

— Մէկը բարի խրատ է,— կը պատասխանէ գայ-

լը,— մ'ուսը՝ ընտիր կարագ, եւ կարագը աւելի անդադար կ'ըլլայ, եթէ բարի խրատներով ուտուի:

— Կարծեմ թէ կարագը չաքարով աւելի լաւ կ'ուտուի, քան թէ բարի խրատով, որ չ'ուտուիր:

— Բարի խրատը ականջով կ'ուտուի, իսկ կարագը՝ բերնով:

— Բարի խրա՞տ ծախելու համար բացած էք այս վրօսարանը, թէ խահուէ, թէյ, կարագ:

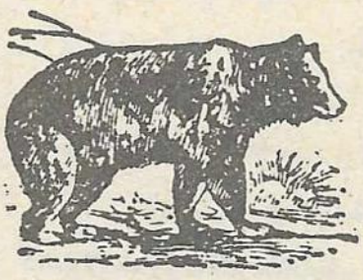

— Մեր բուն նպատակը բարի խրատ վաճառել է:

— Սակայն կարծեմ, թէ բարի խրատէն աւելի կարագ կը վաճառէք, եւ ան ալ չա՛տ սուղ:

— Ընդհակառակն, չատ աժան կը վաճառենք:

— Ո՛չ, սուղ կը վաճառէք, եւ ես քանի փարայէն աւելի պիտի չտամ:

— Անկարելի է:

— Կարելի է:

— Ո՛չ. տես ի՛նչ գրուած է այս թուղթին վրայ. «Ո՛չ պոզերը, ո՛չ յափշտակիչները, ո՛չ ապահները արքայութիւն պիտի չմտնեն»: Ես չեմ ուզեր, որ դուք քանի փարայի համար արքայութենէ զրկուիք: Հաճեցէք քառասուն փարա վճարել:

— Արքայութիւն պիտի չմտնեն նաեւ անոնք, որ քանի փարայի կարագը յանուն Տէրոջ կրկին գինով վաճառել կ'ուզեն. ուստի՝ գժոխքին մէջ կը տեսնը-

ւինք,— կ'լսէ աղուէսը եւ զբօսարանէն դուրս կը նետէ ինքզինք:

Զգուշացէք այն անձերէն, որոնք իրենց խահուէն Սուրբ Գիրքով կը ծախեն կամ Սուրբ Գիրքի մէջ Մլանի կարագ կը դնեն:

ՅԱԿՈԲ ՊԱՐՈՆԵԱՆ

ԱՌԱԾ·— Երկու աղուէս մէկ առիւծէն զօրեղ են:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Բազմալեզու·– *Բազմաթիւ, շատ մը լեզուներով:*

Մամռոյ·– *Հոս գործածուած է գլամի, արծաթասիրութեան իմաստով:*

Արտառոց·– *Տարօրինակ, այլանդակ:*

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·– Ինչո՞ւ զբօսարան բացած էր գայլը· բարի խրա՞տ թէ ապրանք ծախելու համար: Ի՞նչ գրուած էր զբօսարանին պատերուն վրայ: – Աղուէսը ի՞նչ կը մտածէր այդ գրուածքները կարդալով: – Ի՞նչ խօսակցութիւն ունեցաւ գայլին հետ: – Ի՞նչ է այս գրուածքին բարոյականը: – Հեղինակը ի՞նչ բան կ'ուզէ ծաղրել:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ·— Ձեր այսօրուան շարադրութեան նիւթը պիտի ըլլայ «Կատուն եւ մուկը»: Պիտի խօսեցնէք այս երկու կենդանիները: Ի՞նչ կրնայ ըսել մուկը, ի՞նչ կրնայ պատասխանել կատուն:

32. ՊԷՏՔ Է ՈՉՆՉԱՑՆԵԼ ՄՈՒԿԵՐԸ

1

Կարգ մը ծանր ու մահացու հիւանդութիւններ կը փոխանցուին մեզի կենդանիներուն միջոցով: Այսպէս՝ մժեղները կը փոխանցեն ճահճատենդն ու դեղին ջերմը, ոջիլը կը փոխանցէ ժանտատենդը, լուն՝ ժանտախտը, եւայլն:

Այս հիւանդութիւններուն դէմ պաշտպանուելու լաւագոյն միջոցն է, ամէն բանէ առաջ, ոչնչացնել անոնց մանրէները փոխադրող կենդանիները կամ միջատները: Այդ կենդանիներուն մէջ ամենէն վտանգաւորներէն մէկն է մուկը, որ մեծ վնասներ կը պատճառէ նաեւ տուներու, մանաւանդ դաշտերու եւ արտերու մէջ:

Մուկը ժանտախտի մանրէները կը փոխանցէ ո՛չ թէ ուղղակի, այլ լուերու միջոցով, որոնք իր մորթին վրայ կը բնակին: Այս տեսակէտով՝ սատկած մուկ մը նոյնքան վտանգաւոր է, որքան ողջ մուկը. ահա թէ ինչո՛ւ անհրաժեշտ է ոչնչացնել նոյնիսկ սատկած մուկերը: Որքան ատեն որ մուկը ողջ է, լուերը կը մնան անոր մազերուն մէջ, իբրեւ տաք պատսպարան մը. իսկ երբ սատկելէն ետք մարմինը սկսի պաղիլ, կը մեկնին՝ ուրիշ տաք բնակավայր մը գտնելու համար:

Մուկերու դիակին հարկ է մօտենալ ամենամեծ զգուշութեամբ: Պէտք է վերցնել դայն երկար ունելիով եւ անմիջապէս ջուրը նետել. աւելի լաւ է վերցնելէ առաջ քարիւղ թափել վրան եւ այրել:

2

Մուկին փոխանցած վարակիչ մանրէներուն մէջ ամենէն վտանգաւորն է ժանտախտի մանրէն. բայց ասով չի սահմանափակուիր վտանգը: Մուկերը ենթակայ են իրենց մարսողական խողովակին վրայ ունենալու քաղցկեղային վէրքեր, որոնց պատճառն է որոշ միջատներու վրայ գտնուած տեսակ մը ոջիլ, որ մուկը կը կլլէ այդ միջատներուն հետ: Ներկայ բժշկութիւնը կը կասկածի մինչեւ իսկ, որ մուկերը հաւանական պատճառներէն մէկն են մարդկային քաղցկեղին:

Այս բոլորէն կը հետեւի, որ մուկը պէտք է համարել համաչխարհային աղէտ: Երբ մանաւանդ նկատի առնուի, որ մուկ մը մէկ տարուան ընթացքին կրնայ վեց հարիւրէն մինչեւ ինը հարիւր ձագեր ծնունդ տալ, այն ատեն դիւրին կ'ըլլայ ըմբռնել, թէ ի՛նչքան մեծ է այդ աղէտը:

Ներկայիս կազմուած են մասնաւոր մարմիններ, ուսումնասիրելու համար լաւագոյն միջոցը այս կեանդանին զանգուածովին ոչնչացնելու:

Մ. ՀԱՑԿԱԿ

ԱՌԱԾ.— Ծովը տեսնէ՝ ձուկ կ'ըլլայ,
Ծակը տեսնէ՝ մուկ կ'ըլլայ:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ձահճատեղի.— *Ջերմ, մալարիա:*

Ժանտատեղի.— *Ծանր հիւանդութիւն մը:*

Ժանտախտ.— *Խիստ վարակիչ եւ համաճարակ հիւանդութիւն մը:*

Մանրէ.— *Միքրոպ:*

Վարակիչ·– *Տարափոխիկ, մէկէն միւսը յանցնող:*

Քաղցկեղ·– *Գրեթէ անդարմանելի եւ մահացու հիւանդութիւն մը· խլիրդ, քանսեր:*

Զանգուածովին·– *Բոլորը միասին:*

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·– Կարգ մը հիւանդութիւններ ի՞նչ միջոցով կը փոխանցուին մեզի: – Ի՞նչպէս կարելի է պաշտպանուիլ այդ հիւանդութիւններուն դէմ: – Մուկը ինչի՞ մաներէներ կը փոխանցէ: – Ներկայ բժշկութիւնը ի՞նչ բաներ կը կասկածի: – Ի՞նչպէս կարելի է ոչնչացնել մուկերը: – Ուրիշ ի՞նչ կենդանիներ կան, որ վնասակար եւ վտանգաւոր են մարդոց համար: – Ո՞ր կենդանիները օգտակար են մեզի:

ԿԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ·— Յարաբերական դերանունը *որ* բառն է եւ իրմէ առաջ յիշուած անուն մը կամ դերանուն մը կը ցուցնէ· օրինակ՝ հայրս *որ* երէկ եկաւ· դուն *որ* այնքան բարի ես: Յարաբերական դերանունը ունի թիւ եւ հոլով եւ երբեմն դէմքի համար ալ կրնայ գործածուիլ:

Անորոշ կը կոչուին այն դերանունները, որոնք անորոշ անձեր եւ իրեր կը ներկայացնեն: Անորոշ դերանունները մեծ մասամբ կը կազմուին անորոշ ածականներէ, յօդ մը առնելով: Ամէնը, բոլորը, ոմանք, շատերը, ամէն մէկը, միւսը, ոեւէր, ուրիշ մը, այսչափը, այնչափը, բան մը, ինչ որ, ով որ, եւն· անորոշ դերանուն են:

Ձեր այսօրուան դասին մէջ ցոյց տուէք յարաբերական եւ անորոշ դերանունները:

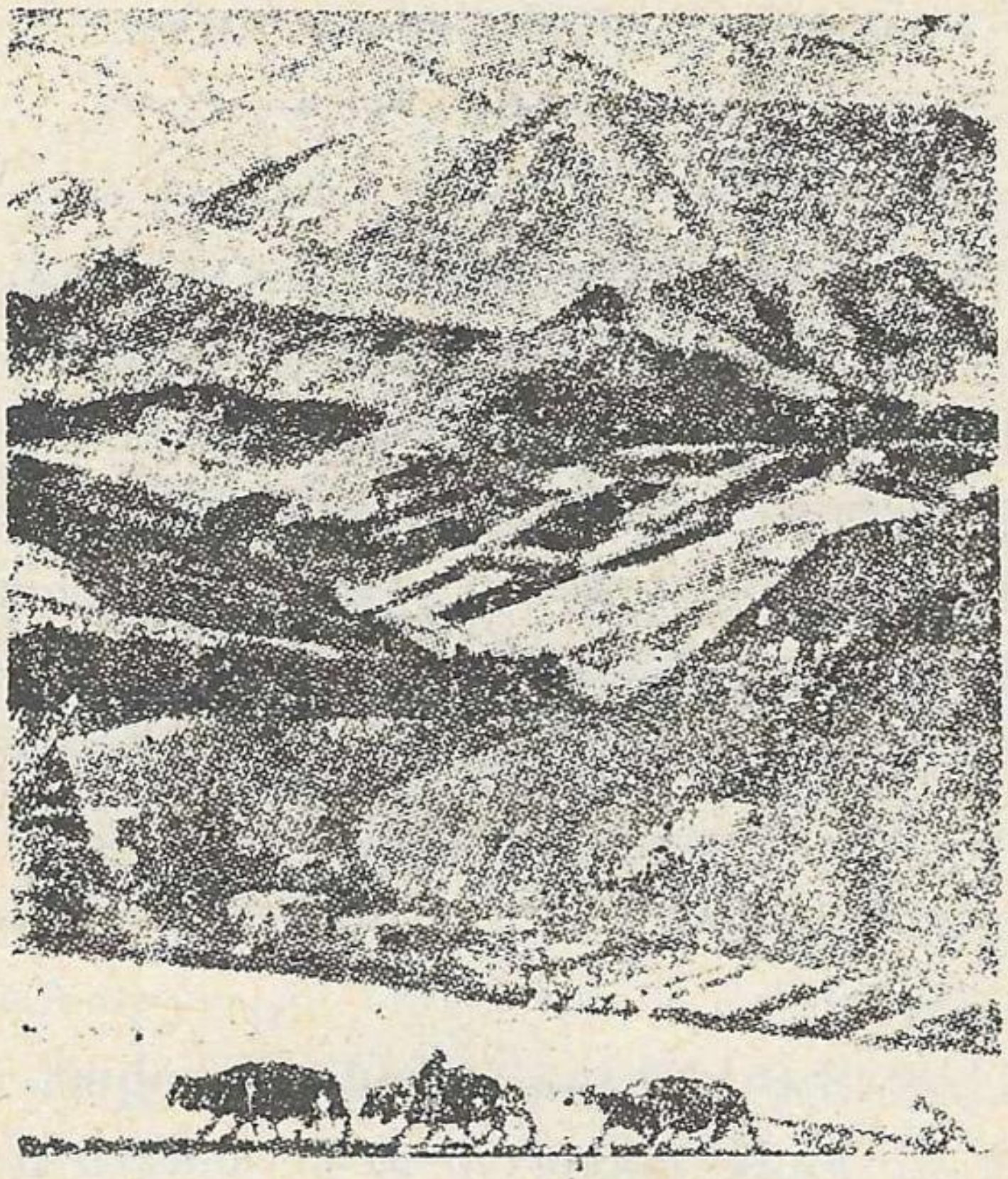

33. ՀԱՅՐԵՆԻ ԼԵՌՆԵՐ

Իմ հայրենի անո՛յշ լեռներ,
Անոյշ ջուրե՛ր քաղցրալուր,
Ձեր ծոցին մէջ անցած օրերն
Հիմա ո՞ւր են, հիմա՝ ո՞ւր...:

Գարնան՝ վարդերն էին այնտեղ,
Հեղեղն՝ իջնող սարերէն.
Ամրան՝ միրգերն էին հիւթեղ,
Աշնան՝ թուխպերն ու երէն...:

Բայց մանաւանդ ձըմեռը ձեր,
Սե՛պ իմ սարեր հայրենի,
Ձիւնախաղով ձըմեռը ձեր
Ես կը յիշեմ աւելի:

Ձիւնը կ'իջնէր միապաղաղ,
Կը ծածկէր դաշտ ու բլուր·
Ականջիս մէջ խարոյկն ուրախ
Կը բոցկլտար ոսկեհուռ···:

Իմ հայրենի անո՛յշ լեռներ,
Անոյշ ջուրե՛ր ֆաղցրալուր,
Հոգիիս մէջ կարօտը ձեր
Հիմա հո՛ւր է, հիմա՝ հո՛ւր···:

ՍԱՐ· ՍԱՀԱԿԵԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ ՍԵՌԵՐ·— Գրականութեան մէջ մշակուած գլխաւոր սեռերն են վէպ, թատերգութիւն եւ բանաստեղծութիւն: Վէպ գրողները կը կոչուին վիպագիր կամ վիպասան, ինչպէս՝ Րաֆֆի, Շիրվանզադէ, Ա· Ահարոնեան, Ծերենց, Եր· Սրմաֆէշխանլեան, Գր· Զօհրապ, Յ· Օշական եւլն·:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ֆաղցրալուր·— *Քաղցրաձայն, անոյշ ձայն ունեցող:*
Միրգ·— *Պտուղ:*
Հիւթեղ·— *Անդաբար:*
Թուխպ·— *Մշուշ, մէգ, մառախուղ:*
Երէ·— *Որսի կենդանի:*
Սեպ·— *Ձիւն, ցցուած:*
Ձիւնախաղաղ·— *Ձիւնով ծածկուած:*
Միապաղաղ·— *Միակաոյր, մխօրինակ:*
Ականջ·— *Կրակարան:*
Խարոյկ·— *Մեծ կրակ:*

Ոսկեհուռ·– *Ոսկիով հիւսուած, ոսկիով բանուած:*

Հուր·– *Կրակ:*

ՍԱՐԳԻՍ ՍԱՀԱԿԵԱՆ·– Ժամանակակից բանաստեղծ: Իր ֆերթուածներուն մէկ մասը հրատարակուած է երկու հատորներով՝ «Ջորավանիֆ» եւ «Բարձրբերդ»:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·– Ինչի՞ մասին կը խօսուի այս ոտանաւորին մէջ: – Մեր հայրենի լեռներէն որո՞նց անուններն են ձեզի: – Ո՞րն է անոնց մէջ ամենէն բարձրը: – Հեղինակին համար ո՞ր եղանակը աւելի սիրելի է· ինչո՞ւ: – Ի՞նչ գլխաւոր զգացում արտայայտուած է այս ոտանաւորին մէջ:

34· ԹՈՐՈՍ ԿԸ ՅԱՂԹԷ ՅՈՅՆԵՐՈՒՆ

1

Թորոս իչխանը, Ռուբէնի տոհմէն, Կիլիկիոյ մեծ մասին տէր դառնալէ եւ երկիրը խաղաղեցնելէ ետք, յանկարծ լուր առաւ, թէ յունաց Անդրոնիկոս գօրավարը ահագին բանակով մը իր վրայ կու գայ: Ուստի՝ իր բոլոր պատրաստութիւնները տեսաւ· բերդերը ամրացուց, գնտանիքը ապահով վայր մը ղրկեց եւ գօրքերուն ամենէն ընտիր մասը հետն առած՝ գնաց Մամեստիա եւ հոն սպասեց թշնամիին:

Անդրոնիկոս առանց դադարի առաջ կը քշէր բանակը: Անիկա ապահով էր իր յաղթութեան վրայ: Արհամարհանքով, եւ դարձուց Թորոսի դեսպանները, որոնք

զացեր էին արդար խաղաղութեան պայմաններ առաջարկելու, աւելորդ արիւնահեղութեան մը առաջքը առնելու համար:

— Գացէք ըսէք ապստամբին, — զոռոզութեամբ յայտարարեր էր Անդրոնիկոս դեսպաններուն, — թէ այն շղթաները, որոնցմով իր հայրը կապեցինք, միա-

սին բերած ենք, որպէս զի զինքն ալ կապենք անոնցմով:

Թորոս սաստիկ զայրացաւ, երբ լսեց յոյն զօրավարին այս խօսքերը. ապա իր զօրագունդերուն դառնալով՝ ըսաւ անոնց.

— Լսեցի՞ք, իշխաննե՛ր: Ես խաղաղութիւն առաջարկեցի, իսկ Անդրոնիկոս մերժեց: Կատարե՛նք մեր պարտքը, ցոյց տանք թշնամիին, թէ մենք զաւակներն ենք մեր հայրերուն եւ թէ դիւրին չէ ամէն ատեն շղթայ անցընել Ռուբէնի թոռներուն վիզը:

2

Հայկական բանակը չարժեցաւ դէպի առաջ: Թորոս հրամայեց քանդել յունական բանակատեղիին պարիսպները, թիկունքի կողմէն: Հարիւ սկսած էր քանդումի գործը, սոսկալի փոթորիկ մը փրթաւ յանկարծ. կայծակ, անձրեւ, կարկուտ իրարու կը յաջորդէին: Յունական բանակը չփոթեր մնացեր էր:

Հայկական գունդերը, պարիսպին պատռուածքէն կիսաշրջան մը ընելով, յարձակեցան թշնամիին վրայ, որ անակնկալի եկաւ եւ խուճապահար սկսաւ փախչիլ: Այլեւս կռիւ չէր տեղի ունեցածը, այլ համատարած ջարդ էր: Հայկական հեծելազունդը անխնայ կը հալածէր թշնամին:

— Ջարկէ՛ք, տղաք, մի՛ խնայէք,— կը գոչէին հայ զինուորները ամէն կողմէ:

Յունական ահաւոր բանակէն անոնք միայն ապաւեցան, որոնք կրցան իրենց նաւերը ապաստանիլ: Մնացեալները կա՛մ ջարդուեցան եւ կամ գերի ինկան: Իսկ Անդրոնիկոս հարիւ ժամանակ պատած էր ինքզինք նետելու ձիու մը վրայ եւ սրարշաւ փախչելու դէպի Տարսոն:

3

Այս փառաւոր յաղթանակէն ետք, Թորոս իր առջեւ բերել տուաւ բարձրաստիճան գերիները եւ խօսքը անոնց ուղղելով՝ ըսաւ.

— Կը ցաւիմ, որ ձեր սպարապետը յաջողեր է փախչիլ. հոգ չէ, թերեւս օր մը նորէն կու գայ՝ կը տեսնուինք: Իսկ դուք, որ մեծ իշխաններ էք եւ բեր-

ղերու ու պալատներու տէր, պէտք է փրկանք մը վճարէք, որպէս զի ազատ արձակենք ձեզ: Բայց որովհետեւ ձեր արժէքը դժուար է գնահատել մեզի համար, ձեզի կը թողունք ըսել, թէ ի՞նչ կ՚արժէք:

Յոյն իշխանները զարմանքով իրարու երես նայեցան. խնդրեցին, որ Թորոս ի՛նք նշանակէ փրկագինը:

— Եթէ մեզի համար բան մը արժէիք,— ըսաւ Թորոս արհամարհանքով,— ազատ չէի թողուր ձեզ: Տարէ՛ք այս իշխանները,— աւելցուց իրեններուն դառնալով,— ու թող իրենց արժէքին վրայ մտածեն. մենք բաւական զբաղումներ ունինք հիմա, եւ պէտք չէ ժամանակ կորսնցնել:

Ու լսելի ձայնով մը յարեց, երբ յոյն իշխանները դեռ բոլորովին դուրս չէին ելած վրանին դռնէն.

— Տարին չլրացած, պէտք է որ հոռոմ մը իսկ չմնայ Կիլիկիոյ մէջ: Պատրաստուինք, եղբայրնե՛ր, Տարսոնի վրայ քալելու:

ԾԵՐԵՆՑ

ԱՌԱԾ.— Ամանդ ինչ բրդես,
Դգալդ ան կու գայ:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Տոհմ.– *Ցեղ, սերունդ:*

Բերդ.– *Ամրոց:*

Թիկունք.– *Կռնակ, ետեւի կողմը:*

Կիսաշրջան.– *Կէս շրջան:*

Խուճապահար.– *Խառն ի խուռն:*

Համատարած·— *Ամէն կողմ տարածուած, ընդհանուր:*

Հեծելագունդ·— *Ձիաւոր զինուորները:*

Սրարշաւ·— *Արտօրէն, շուտ վազելով:*

Սպարապետ·— *Ընդհանուր զօրապետ, բանակի ընդհ. հրամանատար:*

Հոռոմ·— *Յոյն:*

ԾԵՐՆՆՑ·— Բուն անունն է տոհբ· Յովսէփ Շիշմանեան: Ծնած է 1822ին եւ մեռած 1888ին: Գրած է պատմական երեք մեծ վէպեր· «Թորոս Լեւոնի», «Թէոդորոս Ռշտունի», «Երկուսիմ Թ· դարու»:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·— Ո՞վ էր Թորոս եւ ի՛նչ գործեր կատարեց Կիլիկիոյ մէջ: — Անդրոնիկոս զօրավարը ինչո՞ւ անոր դէմ կռուելու կու գար: — Թորոսի դեսպանները ի՞նչ առաջարկելու գացեր էին անոր մօտ: — Անդրոնիկոս ի՞նչպէս ընդունեց Թորոսի դեսպանները եւ ի՞նչ ըսաւ անոնց: — Ի՞նչ վերաբերում ունեցաւ Թորոս գերիներուն հանդէպ: — Ո՞վ է Կիլիկիոյ հայ թագաւորութեան հիմնադիրը: — Ի՞նչպէս կործանեցաւ այդ թագաւորութիւնը: — Ո՞վ եղաւ Կիլիկիոյ վերջին թագաւորը:

35. ԱՐՏԱՔԻՆ ԱՇԽԱՐՀԻ ՍԵՄԻՆ ՎՐԱՅ

1

Կարապետ աղայի դպրատունը աւարտելէ ետք, հարկ եղաւ որոշում մը տալ դիս աւելի բարձր վարժարան մը դնելու համար:

Մաքրիկ մօրաքոյրս կ'ուզէր, որ մայրապետանեբուն դպրոցը երթամ, որպէս զի Ֆրանսերէն սորվիմ: Մեծ մայրս կը վախնար, որ փոքր քոյրս եւ դիս Մեղպուրեան վարժարանը դնեն, ուր կը յաճախէին բարեկեցիկ եւ հարուստ ընտանիքներու աղջիկները: Գալով Երանիկ մօրաքրոջս, այն կարծիքը ունէր ան, որ այդ բոլորը պարապ բաներ են:

— Իշտէ Պօղոսը, Պետրոսն ալ դպրոց դացեր են, ի՞նչ են եղեր,— կ'ըսէր ան ու կ'առաջարկէր կարուհիի մը քով դնել զիս, իսկ փոքր քոյրս՝ Մաթիլդը տո այժմ պահել տունը:

Հայրս, այդ բոլոր կարծիքները լսելէ ետք, յայտնեց թէ թաղային վարժարանէն դատ բոլոր միւս դրպրոցները անընդունելի էին իրեն համար:

— Թաղային դպրոցը,— կ'ըսէր Հայրս,— դիտեմ, չատ թերութիւններ ունի, բայց մերն է, ամենուան է:

Եւ օր մըն ալ զիս ու քոյրս տարին Ս. Խաչ վարժարանը: Այն տարեն նա տասը տարեկան էի, իսկ քոյրս՝ վեց տարեկան: Ս. Խաչ վարժարանը արտաքին աշխարհն էր մեզի համար, ու մենք անոր անմեղ վրայ կը դանուէինք հիմա:

2

Մանկամարդ ու սիրուն վարժուհի մը բռնեց մեր ձեռքերէն եւ տարաւ աղջկանց բաժնի սրահը, ուր այդ պահուն հաւաքուած էին բոլոր դասարաններու աչակերտուհիները:

Մեզ դիմաւորեց ծամուած թուղթի, մելանի եւ փոշիի հոտը, որ յատուկ է դպրոցներու: Վարժուհին մեզի համար որոշուած տեղը առաջնորդեց մեզ եւ ժպտելով պահ մը խօսեցաւ ընդհանուր հսկիչին հետ որ թուխ, կարճահասակ եւ դէր օրիորդ մըն էր:

Ես եւ քոյրս, դեռ անվարժ՝ դպրոցական նստարաններու, կոնակնիս դարձուցինք դրասեղանին եւ հանդիստ նստեցանք, ոտքերնիս դուրսի կողմը կախած: Անմիջապէս քրքիջներ լսուեցան մեր չուրջը եւ մեզ դիմաւորող վարժուհին՝ իր խօսակցութիւնը ընդհատելով՝ նկատեց մեզ ինչպէս որ պէտք էր:

Հաստ փրփք մը բացին եւ ինծի տուին, որ կարդամ: Ես արդէն չատ սահուն կը կարդայի· վերցուցի փրփքը եւ ձայնս ձգած սկսայ կարդալ, ինչպէս սորված էի կարապետ ադայի դպրատան մէջ: Հարկ եղած վանկին վրայ չեչտը կը դնէի, վանկը կ'երկարաձգէի եւ ձեռքս դրասեղանին դարնելով կը նշանակէի երկարաձգման չափը: Ընդհանուր ծիծաղ եւ քրքիջ տակն ու վրայ ըրին սրահը: Հսկիչ վարժուհին, իր սեղանին առջեւ անցած, մկկ ձեռքով անվերջ քանակը կը դարնէր սեղանին եւ միւսով կը պանպահարէր, որպէս զի սրահը հանդարտի:

3

Աչքիս ծայրով կը տեսնէի, որ մեծ աղջիկները կողերնին բռնած կը մարէին խնդալէն: Նախ չհասկցայ,

Էէ իմ արտասովոր ընթերցանութեան եղանակս էր, որ առաջ կը բերէր այդ ծիծաղները, բայց երբ հասկցայ, կարծես տաք ջուր լիքս գլուխս վար, որուն յաջորդեց պաղ քրտինք մը: Քոյրս՝ Մաթիլդը կը լար, իսկ ես կը նայէի ամբողջ սրահին, ոխերիմ զգացումներով:

Ընդարձակ սրահը, իր չարք–չարք նստարաններով, որոնց վրայէն անհամար գլուխներ կը դառնային դէպի մեզ, ահեղօծ ծովու մը տպաւորութիւնը կ'ընէր: Քոյրս կը չարունակէր լալ, իսկ ես բոլորտիքս կը նայէի՝ կառչելու տեղ մը փնտռելով: Ո՛չ մէկ բարեկամական նայուածք կը պատասխանէր իմ ակնարկիս: Այն աեղն, չեմ գիտեր ինչ ուժէ մղուած, ելայ նստարանին վրայ եւ կանգնեցայ: Զևգիլս կապեր էի կոնակս եւ չուրջս կը դիտէի, դառնալով մէկ եւ միւս կողմը:

Հակիչ վարժուհին եկաւ մօտս, կրկին նստեցուց դիս եւ խրատեւելու համար բաւ լինձի, թէ չատ լաւ կը կատրպայի, բայց թէ ո՛չ պոռալու պէտք կար, ո՛չ ալ վանկէրը չեչտելու:

ՋԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

ԱՌԱՋ·— Անույշ «ոչ»ը կոշտ «այո»էն աղէկ է:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Պարտուն·— *Դպրոց, վարժարան:*

Մանկամարդ·— *Դեռահաս, երիտասարդ:*

Թուխ·— *Մութ գոյն:*

Փրփիչ·— *Քաշ քաշ ծիծաղ, բարձրաձայն խնդուք:*

Ընդհատել·— *Ընդմիջել, խօսքը կտրել, կէս ձգել:*

Արտասովոր·— *Սովորականէն դուրս, անսովոր:*

Ոխերիմ․– *Ոխ, քէն պահող, անհաշտ։*

Խրախուսել․– *Սիրտ տալ, քաջալերել։*

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ․— Հեղինակը ինչի՞ մասին կը խօսի հոս։ – Ծնողքը ո՞ր վարժարանը կ'ուզէին դնել զինք։ – Ի՞նչ կարծիք յայտնեց հայրը։ – Որո՞ւն կարծիքը ճիշդ էր։ – Ի՞նչ պատահեցաւ առաջին օրը դպրոցին մէջ։ – Ինչո՞ւ խնդացին աշակերտուհիները։ – Պէ՞տք է ծաղրել ուրիշները։ – Ի՞նչ զգացում ունեցաւ հեղինակը զինք ծաղրողներուն հանդէպ։ – Ի՞նչ եղաւ յետոյ։

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ․— Ձեր այսօրուան շարադրութեան նիւթը պիտի ըլլայ «Պտոյտ մը»։ Պիտի նկարագրէք ձեր կատարած մէկ պտոյտը․ պիտի ըսէք, թէ հաճելի անցա՞ւ ան․ ինչո՞ւ։ Կը սիրէ՞ք պտոյտներ ընելը․ ի՞նչ են պտոյտի օգուտները։

36․ ՊԶՏԻԿ ՏՂՈՒ ԻՂՁ

Ըլլամ գեղջո՜ւկ, ըլլամ մըշա՜կ,
Սիրտըս՝ կանաչ արտերու պէս․
Սիրտըս՝ երգող աղբիւրի պէս,
Ըլլամ մըշա՜կ․
Առտու կանուխ, արեւ չելած,
Գանգուր մազերս հովին տուած՝
Վազե՜մ, վազե՜մ…։

Ըլլամ գեղջո՛ւկ, ըլլամ մըշա՛կ,
Զըղուտ, ուժեղ բազուկներով.
Արտի պէս լայն, առողջ կուրծքով՝
Ըլլամ մըշա՛կ.
Առաւօտէն մինչեւ իրիկուն՝
Ցորեաններուն մէջ ծըփծըփուն
Հսկե՛մ, հսկե՛մ...:

ՎԱԶԳԷՆ ՇՈՒՇԱՆԵԱՆ

37· Ո Ր Ո՞ Ւ Հ Ա Մ Ա Ր

Ինչպէս մանուկ մը ընսեմ՝
Մայրամուտէն տրժգունած,
Ահա նորէն, Տէ՛ր Աստուած,
Կարօտագին կը սպասեմ···:

Ո՞վ պիտի գայ: Ձե՛մ գիտեր,
Ցուրտ երկրնիդ ակընդէտ,
Իմ այս յոգնած սրտիս հետ՝
Որո՞ւ համար կու լամ, Տէ՛ր···:

ՄԱՏԹ· ՋԱՐԻՖԵԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ ՍԵՌԵՐ·— Թատերգութիւն գրողները կը կոչուին թատերագիր կամ թատերգակ, ինչպէս՝ Գաբրիէլ Սունդուկեանց, Շիրվանզադէ, Լեւոն Շանթ, Յ· Օշական եւլն·: Ոտանաւոր գրողները կը կոչուին բանաստեղծ կամ բերթող, ինչպէս՝ Յովհաննէս Թումանեան, Աւետիք Իսահակեան, վահան Տէրեան, վահան Թէքէեան, Սիամանթօ, Դանիէլ Վարուժան, Միսաք Մեծարենց, Սիպիլ եւլն·:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Գեղջուկ·— *Գիւղացի*:

Գանգուր·— *Ոլորուած (մազեր)*:

Նսեմ·— *Անշուք, փայլ չունեցող*:

Ակնդէտ·— *Աչքը տնկած նայելով*:

ՎԱԶԳԷՆ ՇՈՒՇԱՆԵԱՆ·— Գրագէտ եւ բանաստեղծ: Գրած է վէպեր եւ բերթուածներ: Իր գործերէն մէկ քանին հրատարակուած են առանձին հատորներով, ինչպէս՝ «Ամրան գիշերներ». «Գարնանային» եւլն·: Երիտասարդ տարիքին մէջ մեռաւ 1941ին, Փարիզ:

ՄԱՏԹԷՈՍ ՉԱՐԻՖԵԱՆ·– Բանաստեղծ: Ծնած է Պոլիս 1894ին եւ մեռած 1924ին: Գրած է սիրուն էերթուածներ, որոնք ամփոփուած են երկու հատորներու մէջ՝ «Տրտմութեան եւ խաղաղութեան երգեր» եւ «կեանքի եւ մահուան երգեր»:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·– Առաջին ոտանաւորին հեղինակը ի՞նչ կ'ուզէր ըլլալ: – Երկրորդ ոտանաւորին հեղինակը ինչի՞ կը սպասէ: – Որո՞ւ համար կու լայ: – Կրնա՞ք պատասխանել այս երկու հարցումներուն: – Ձեր կարծիով ո՞րն է այս երկու ոտանաւորներուն մէջ լաւագոյնը· ինչո՛ւ:

38· ԹՈՒՆԱՒՈՐ ՕԶԵՐ

1

Օձը ամէնէն ծանօթ եւ ամէնէն աւելի սարսափ ազդող սողուններէն մէկն է: Օձին տեսակները չատ են· ոմանք մինչեւ չիսուն ոտք երկարութիւն ունին եւ 300 փաունտէն աւելի կը կշռեն: Կան որ խիստ թունաւոր են եւ անմիջապէս մահ կը պատճառեն, երբ խայթեն· ուրիշները բոլորովին անվնաս են: Օձերու հսկան պոա կը կոչուի· թունաւոր չէ, խածնելով եւ զոհին չուրջ պարուրելով կը տեւանէ իր գործը:

Օձերը մեծ վնասներ կը հասցնեն ո՛չ միայն իրենց թոյնով, այլ նաեւ այն պատճառով, որ իրենց սնունդին համար կը սպաննեն կարգ մը օգտակար կենդանիներ, ինչպէս՝ ձի, ոչխար, հաւ, նապաստակ, աղաւնի

են։ Թունաւոր օձերուն մէջ ամենէն աւելի ծանօթ են բժոժաւոր կոչուած օձերը, որոնց պոչի օղակները խիստ կարճ ըլլալով՝ հնչուն ձայն մը կը հանեն չարժած առեններին։ Թունաւոր են նաեւ պղնձագլուխ օձերը, մանաւանդ վոպրաները, որոնք ամենէն վտանգաւորներն են։ Օձերէ խայթուելով մեռնողներու թիւը, միայն ամերիկեան երկիրներու մէջ, տարեկան 3000ի կը հասնի, իսկ Հնդկաստանի մէջ՝ 40·000ը կ'անցնի։

Օձերու կարգ մը տեսակները անվախօրէն կը յարձակին իրենց վոհերուն վրայ եւ պանոնք խայթելէ ետք իրենց զօրեղ իրանը կը պալարեն անոնց մարմնին չուրջ եւ սեղմելով կը սպաննեն։ Հնդկաստանի մէջ, երեսուն տարի երկայնութեամբ օձ մը այս կերպով բռնած եւ կլլած է երեք տարեկան մանուկ մը։ Հսկայ օձի մը ստամոքսէն հանած են մօտ քսան քիլօ կշռող խոզ մը, կէս մարսուած վիճակի մէջ։

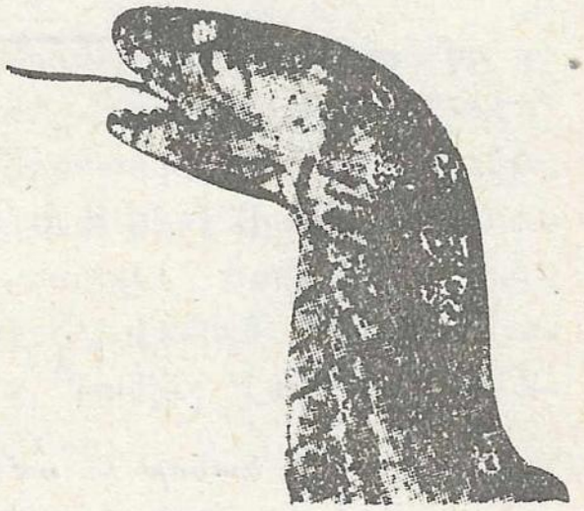

Կարգ մը երկիրներու մէջ, ինչպէս Պրազիլիա, ուր, թունաւոր օձերը մեծ աւերներ կը գործեն, գաշտի աշխատաւորները օրէնքով հարկադրուած են ամէն տարի պատուաստուիլ մանաւանդ չիճուկով մը, որ, օձերէն խայթուելու պարագային, ենթական դերծ կը պահէ թոյնին աղետութենէն։ Ուրիշ երկիրներու մէջ, թունաւոր օձերու վտանգը նուազեցնելու համար, ջանք

թափուած է ածեցնել եւ դաչտերը տարածել կարգ մը ուրիշ կենդանիներ, որոնք ուղղակի օձեր ուտելով կը անանին եւ անոնց թոյնէն չեն ազդուիր:

2

Օձերը թոյնի պաշարը կը կրեն իրենց բերնին երկու կուչտերը պոնուող պզտիկ պարկերու մէջ: Որս մը խայթելու ատեն, այդ պարկերը ինքնաբերաբար կը բացուին եւ թոյնը կը հոսի վէրքին մէջ, ապա կը սկսի արեան հետ չրջան ընել մարմնին ամէն կողմը: Թոյ-

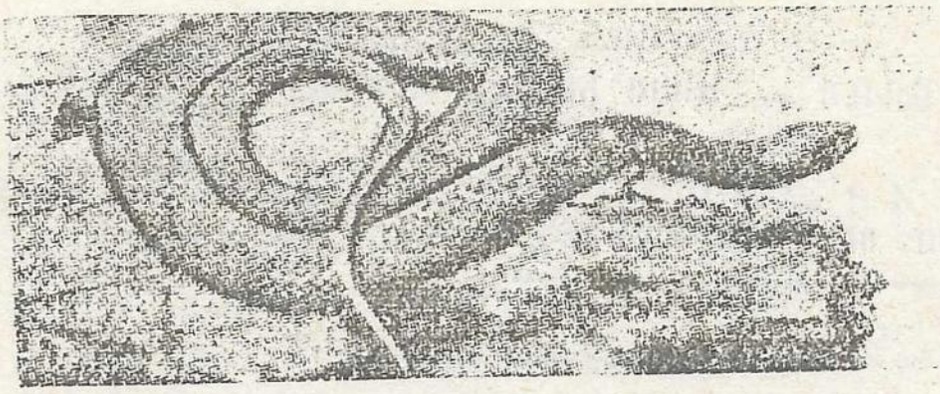

նին ազդեցութիւնը վտանգ կենդանիներու վրայ՝ վայրկեանական է, իսկ մարդոց վրայ այդ ազդեցութիւնը տեղի կ'ունենայ 3–4 ժամէն, նայելով խայթելու ձեւին եւ խայթուած տեղին:

Եթէ օձին ակռաները ուղղակի մայր երակ մըն է, որ ծակած են, ազդեցութիւնը անմիջական է: Խայթուած մարդ անմիջապէս կ'ուժի անտանելի ցաւ առաջ բերելով մարմնին մէջ: Ենթական հետզհետէ կը սկսի թմրիլ: Աչքը կը յաջորդէ լեզուին անդամալուծումը: Շնչառութիւնը կը դժուարանայ եւ սիրտը կը սկսի չատ աւելի արագ զարնել:

Թունաւորման պարագային, պէտք է խայթուած կէտին չուրջ մկելով ուրիշ վէրքեր բանալ եւ աչխա-

տիլ, որ կարելի եղածին չափ արիւն հոսի նոր բացուած վէրքերէն: Հոսած արիւնը կրնայ թոյնին մեծ մասը հետը դուրս բերել եւ կամ արգիլել անոր խուժումը դէպի սիրտը: Եթէ նոր վէրք բանալ կարելի չէ, պէտք է խայթուած տեղին ճիշդ վրայի կողմէն ամուր մը կապել եւ պզտիկ փայտի մը օգնութեամբ սեղմել կապը: Այս պարագային՝ ուշադրութիւն ընելու է, որ սեղմող կապը երկար ատեն չմնայ, որովհետեւ կրնայ քաղցկեղ առաջ բերել սեղմուած մասին մէջ:

Ս. Ց.

ԱՌԱԾ.— Ծովն ինկողը անձրեւէն չի վախնար:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Փաունտ.— *Անգլ. փաունտը 453 կրամ է:*

Գալարուիլ.— *Ոլորուիլ, փաթթուիլ:*

Բոժոժաւոր.— *Զանգակաւոր, զանգակ ունեցող:*

Շիճուկ.— *Բուժիչ հիւթ մը, որ կը ներարկուի տարափոխիկ հիւանդութիւններու դէմ:*

Անդամալուծում.— *Անդամներու թուլացում, շարժելու անկարող վիճակ:*

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Ի՞նչպիսի կենդանի մըն է օձը. ո՞ր տեսակները ծանօթ են ձեզի: – Ո՞րն է անոնց մէջ ամենէն վտանգաւորը: – Միայն իրենց թոյնո՞վ վնաս կը հասցնեն անոնք: – Ո՞ր երկիրներուն մէջ աւելի շատ աւերներ կը գործեն օձերը: – Անոնց թոյնէն զերծ մնալու միջոցներ չկա՞ն: – Ո՞ւր կը պահեն անոնք թոյնի իրենց պաշարը: – Ե՞րբ աւելի անմիջական է թոյնին ազ-

դեցութիւնը: – Ի՞նչ պէտք է ընել թունաւորման պարագային: – Ուրիշ ի՞նչ կենդանիներ կան, որ օձերուն պէս վտանգաւոր են:

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ.– Բայ կը կոչուին այն բառերը, որոնք բան մը ընել կամ ըլլալ, այսինքն գործողութիւն մը կամ վիճակ մը կը ցուցնեն. օրինակ՝ *ծեծել*, ծեծի գործողութիւնը կը ցուցնէ. *հիւանդանալ*, հիւանդութեան վիճակը կը ցուցնէ: Բայերը ունին թիւ, դէմք, ժամանակ եւ եղանակ:

---

39. ԿԻՐԱԿԻԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

1

Անցեալ իրիկուն պատահեցաւ ասիկա:

Վերին Վոսփորի չոգենաւի մը վերնայարկն էինք: Այն հրաչալի իրիկուններէն մէկն էր, որոնք Վոսփորը սիրել կու տան մեզի:

Շոգենաւը արագ կ'երթայ Վոսփորի եղերքն ի վեր, երկու կողմի դիւթական չրջապատակերին գեղեցկութեամբը պարուրելով աչքերը:

Մէկէն ի մէկ ուշադրութիւնս կը գրաւէ պզտիկ աղտոտ տղեկ մը, որ, ձեռքը մոմ–լուցկիի մէկ քանի տուփ բռնած, նստարաններուն մէջէն կը սողոսկի աղաչաւոր կերպարանքով: Ոտքերը բոպիկ են, ու պատռտած լաթեր հագած է:

Կիները անգիտակից զգուանքով սը ոտքերնին կը քաչեն, այս պզտիկ աղտոտ տղուն ու իրենց միջեւ կա–

բելի եղածին չափ մեծ անջրպետ մը թողելու համար, իսկ էրիկ մարդիկ արհամարհոտ նայուածքով մը կը յայտնեն իրենց մեծութեամբ՝ տղուն թախանձոտ մատուցումին:

2

Այդ միջոցին՝ ուղեւորներէն մէկը, — Եւրոպայէն նոր դարձած հայ վաճառական մը,— դրպանէն ծխախոտի տուփը կը հանէ եւ սիկարէթ մը կը փաթթէ, կամաց-կամաց, ծանրախոհ լրջութեամբ:

Լուցկի ծախող տղան հեռուէն տեսած է այս ամէնը եւ կայծակի արագութեամբ կը վազէ, մարդուն առջեւ կը տնկուի: Մարդը, անտարբեր, սեւ սաթէ ծխափող մը կը հանէ եւ սիկարէթը ծայրը կ'անցընէ:

Նոյն պահուն՝ տղեկը փութկոտութեամբ լուցկի մը կը վառէ եւ դէպի առաջ կ'երկնցնէ: Մարդը տարբաւին դրպանը կը տանի ձեռքը: Լուցկին կը մարի, տղեկը երկրորդ մը կը վառէ: Մարդը փնտռածը չի գտներ հոն, որովհետեւ բաճկոնին դրպաններուն մէջ ալ կը փնտռէ, նոյն հանդիսաւոր եւ ծանր չարժումով: Տղան երրորդ լուցկի մը վառած է արդէն, երբ մարդը վերջապէս կը գտնէ իր լուցկիի տուփը, ոսկիէ սիրուն փայլուն տուփ մը, հատ մը կը վառէ, կը մօտեցնէ իր դլանիկին եւ մուխը հեշտութեամբ կ'արձակէ դէպի վեր, առանց երբեք նայելու տղուն, որ լուցկիի տուփը երկնցնելէ յուսահատած, կ'առնէ կը քալէ:

Մարդը կը չարունակէ ծխելը, ինք իրմէ բոլորովին գոհ կերպարանքով մը, ներքին խորունկ հպարտութիւն մը տարածուած ամբողջ դէմքին վրայ: Ի՛նչ լաւ դաս մը տուեր էր այդ պզտիկին, որ պէտք է սորվի,

թէ իրմէ բան մը չուզուած ատեն՝ ուղեւորները անհանգիստ ընելու իրաւունք չունի:

Այո՛, կը մտածեմ ինք իրենս. ի՞նչ բան կ'արգիլէր դինք առաջին վայրկեանէն իսկ ըսելու կամ նայուածքով ու չարժումով մը հասկցնելու այդ բոպիկ ոտքերով ու պատռտած հագուստներով տղուն, թէ պէտք չունէր իր լուցկիին:

Հիմա, այդ աղքատ ու դուշխ անօթի տղուն երեք լուցկին դողցած եղաւ: Այո՛, հանդարտ խղճով մը այդ պզտիկէն բան մը գողցաւ այս խոշոր վաճառականը:

Ի՛նչ առաձգական խիղճեր կան:

ԼԵՒՈՆ ԲԱՇԱԼԵԱՆ

ԱՌԱՆՑ·— Աղբատին հացը ուտողը չի կշտանար:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Դիւթական·— *Հմայող, կախարդող, հրապուրող:*

Շրջապատկեր·— *Համայնապատկեր, չուրջի ընդհանուր տեսարանը:*

Պարուրել·— *Պատել, չրջապատել, չորս կողմը պատել:*

Թախանձոտ·— *Աղաչող, աղերսող, խնդրող:*

Մատուցում·— *Բան մը ծախելու առաջարկ:*

Սաք·— *կէս թափանցիկ եւ կարծր նիւթ մը՝ բաց դէնլրն գոյնով:*

Առածգական·— *Քաչուելով երկնցող:*

ԼԵՒՈՆ ԲԱՇԱԼԵԱՆ·— Գրագէտ եւ հրապարակագիր: Գրած է գեղեցիկ եւ յուզիչ պատմուածքներ, մասնաւորապէս թշուառներու կեանքէն: Իր գրուածքներէն մաս մը առանձին հատորով լոյս

տեսած է «Նորավէպեր եւ պատմուածքներ» խորագրին տակ: Ծնած է 1868ին, Պոլիս· մեռած է Փարիզ, 1943ին:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·— Ի՞նչ տեսակ տղայ մըն էր լուցկի ծախողը: – Ինչո՞ւ զգուանք եւ արհամարհանք կը պատճառէր ուղեւորներուն: – Ի՞նչ կ'ըսէք վաճառականին բռնած ընթացքին: – Անիրաւութի՞ւն էր ըրածը· ինչո՛ւ: – Հեղինակը ի՞նչ կ'ըսէ այս մասին: – Որո՞ւն իրաւունք կու տաք դուք, հեղինակի՞ն թէ վաճառականին: – Ի՞նչ պիտի ընէիք, եթէ վաճառականին տեղը ըլլայիք:

40· ՄԵՐ ՏՂՈՑ ՔՈՎ

Ընկե՛ր, նայէ սա տղոց, ո՛րքան ուրախ կը խաղան·
Ցեղին կեանքն է իրենց մէջ, յաւերժութիւնը բեղուն·
Կ'իյնան գետին անընդոհ, յետոյ կ'ելլեն, կը կենան,
Ու կը նային իրարու, կը ծիծաղին մշտարթուն:

Տե՛ս, կը վազեն, կը փրփրին, ո՛րքան շատ են, ո՛րքան շատ,
Ալիքներու պէս ծովու կը խիզախեն անվեհեր·
Խենթ ու խելար տըղաք են՝ աչուըներով անյատակ,
Հայու պայծառ աչքերով, տաք ու բոցեղ, աներեր···:

Տըղաք՝ անոյշ աչքերով, որոնց խորքին մէջ կ'եռայ
Իմաստութիւնը ցեղին ու կարմիր կամքը անոր·
Տակաւ, տակաւ կ'ուռճանայ հոն մեր երազը հըսկայ,

Հետզհետէ կը դառնայ բոցեղէն խօսք անօսվոր,
Կ՚ըլլայ իմաստ ու խորհուրդ մեր հոգիին մէջ մըռայլ,
Կ՚ըլլայ անխախտ որոշում, կ՚ըլլայ վըճիռ անայլայլ...։

ԱՐՄԷՆ ԱՆՈՅՇ

ԳՐԱԲԱՐ ԵՒ ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐ.— Մեր լեզուն կը բաժնուի երկու մասի.— գրաբար կամ հին հայերէն, աշխարհաբար կամ արդի հայերէն։ Մեր հին մատենագիրներուն լեզուն գրաբարն էր։ Աշխարհաբարը տիրող լեզու դարձած է ԺԹ. դարուն։

БАՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Յաւերժութիւն.— *Միշտ դիմանալ, միշտ կենալ։*

Բեղուն.— *Արգիւնաւոր, արդիւնք տուող։*

Խիզախել.— *Համարձակ կերպով առաջ նետուիլ։*

Աներեր.— *Չերերացող*

Ուռճանալ.— *Ծլիլ, ծաղկիլ, զօրանալ։*

Անայլայլ.— *Անփոփոխ։*

ԱՐՄԷՆ ԱՆՈՅՇ (1907–1958).— Բանաստեղծ եւ ուսուցիչ։ Գրած եւ հրատարակած է բանաստեղծութեանց երեք հատորներ՝ «Օրերուն հետ», «Սրտերու երգը» եւ «Դարերու երգը»։ Ունի նաեւ արձակ գործեր։ Ծնած է 1907ին, Ուրֆա։ Մեռած է 1958ին, Հալէպ։

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Ինչի՞ մասին կը խօսուի այս ոտանաւորին մէջ։ – Որո՞նք են «մեր տղաքը»։ – Ի՞նչ զգացում ունի հեղինակը անոնց հանդէպ։ – Ի՞նչ բաներ կը տեսնէ անոնց մէջ։ – Ի՞նչ իմաստով գործածուած է «կարմիր կամք» բացատրութիւնը։ – Ձեր կարծիքով՝ ի՞նչ է մեր ցեղին երազը։ – Ի՞նչ որոշումի կամ վճիռի մասին է խօսքը վերջին տողին մէջ։

41. ԲԱՐԵԿԵՆԴԱՆԸ

1

Ժամանակին այր ու կին մը կային: Այս այր ու կինը իրարու չէին հաւներ: Մարդը կնկանը կ'ըսէր յիմար, կնիկը՝ մարդուն: Միշտ կը կռուէին իրարու հետ:

Օր մըն ալ մարդը քանի մը քաշ իւղ ու բրինձ կ'առնէ, կու տայ մշակին չալակը, կը տանի տուն: Կնիկը կը բարկանայ:

— Է՛, երբ կ'ըսեմ յիմար ես, չես հաւատար: Այսքան իւղն ու բրինձը մէկ անգամէն ինչո՞ւ առիր բերիր. հօրդ համար մեռելաճա՞շ կու տաս, թէ տղուդ հարսնիքը կ'ընես:

— Ի՛նչ մեռելաճաշ, ի՛նչ հարսնիք... ինչե՛ր կը խօսիս, կնի՛կ: Տար պահէ, բարեկենդանի համար է:

Կնիկը կը հանդարտի, կը տանի ու կը պահէ:

Օրեր, չաբաթներ կ'անցնին: Կինը կը սպասէ ու կը սպասէ, բարեկենդանը չի գար: Օր մըն ալ, դրան սեմին նստած ատեն, կը տեսնէ որ մարդ մը արագ-արագ փողոցէն կ'անցնի: Ձեռքը ճակատին կը դնէ ու ձայն կու տայ.

— Ախպէ՛ր, ախպէ՛ր, կեցիր նայինք:

Մարդը կանգ կ'առնէ:

— Ախպէ՛ր, բարեկենդանը դո՞ւն ես:

Ճամբորդը կը նկատէ, որ այս կնկան խելքը պակաս է. կը մտածէ՝ հա՛ ըսեմ, տեսնեմ ի՛նչ կ'ըլլայ:

— Հա՛, ես եմ բարեկենդանը, քոյրի՛կ ջան. ի՞նչ կ'ուզես:

— Այն կ'ուզեմ, որ մենք քու ծառադ չենք, քու իւղն ու բրինձը չենք կրնար պահել: Հերիք չէ՞ որքան պահեցինք. չե՞ս ամչնար, ինչո՞ւ չես գար ապրանքդ տանիր:

— Դէ՛, ալ ի՞նչ կը նեղանաս, քոյրի՛կ ջան, ես ալ ճիշդ ատոր համար եմ եկեր: Ձեր տունը կը փնտռէի, չէի գտներ:

— Է՛հ, եկուր տար:

«Բարեկենդան»ը ներս կը մտնէ, իւղն ու բրինձը կը չալկէ եւ երեսը դէպի իրենց դիւղը՝ կ'առնէ կը քալէ:

2

Մարդը տուն կու գայ. կնիկը կ'ըսէ.

— Հա, այն բարեկենդանը եկաւ, իր բաները տուի՝ տարաւ:

— Ի՞նչ բարեկենդան, ի՞նչ բաներ...

— Է՛, այն իւղն ու բրինձը: Տեսնեմ՝ վերէն կու

դայ, մեր տունը կը փնտռէ. կանչեցի, լաւ մը խայտառակեցի, ինչ ունէր՝ չալակը տուի, տարաւ:

— Վա՛յ քու տունը քանդուի... երբ կ'ըսեմ՝ յիմար ես, յիմար ես է՛... Ո՞ր կողմը գնաց:

— Ա՛յ, այն կողմը:

Մարդը ձի կը նստի, կ'իյնայ «բարեկենդան»ին ետեւէն: Ճամբան «բարեկենդան»ը ետ կը նայի, կը տեսնէ ձիաւոր մը՝ ձին քշելով կու դայ դէպի իր կողմը: Կը մտածէ, թէ այն անխելք կնկան ամուսինը պէտք է ըլլայ:

Մարդը կու դայ կը հասնի իրեն:

— Բարի օր ախպէ՛ր:

— Աստծու բարին:

— Այս ճամբով մարդ մը չանցա՞ւ:

— Անցաւ:

— Ի՞նչ ունէր չալակը:

— Իւղ ու բրինձ:

— Հա՛, ան է: Ո՞րքան ժամանակ է \անցնիլը:

— Բաւական ժամանակ է:

— Եթէ ձիս քշեմ՝ կը հասնի՞մ:

— Ուրկէ՞ պիտի հասնիս. դուն ձիով, ան ոտքով: Մինչեւ քու ձիդ չորս ոտքը փոխէ — մէկ, երկու, երեք, չորս — ան երկու ոտքով՝ մէկ-երկու, մէկ-երկու, չուտ մը կը հեռանայ:

— Հապա ի՞նչպէս ընեմ:

— Ի՞նչպէս պիտի ընես. կ'ուզես՝ ձիդ թո՛ղ իմ մօտս, դուն ալ անոր պէս ոտքով վազէ, թերեւս հասնիս:

— Հա՛, այդ լաւ ըսիր:

Վար կ'իջնէ, ձին կը թողու անոր մօտ եւ ոտքով ճամբայ կ'իյնայ: Քիչ մը կը հեռանայ թէ չէ, «բարեկենդան»ը չալակի իւղն ու բրինձը կը բեռցնէ ձիուն

կռնակը, ինքն ալ վրան կը նստի, ճամբան կը չեղէ, կը քշէ առաջ:

Իսկ մարդը կը քալէ՛, կը քալէ՛, կը տեսնէ՝ չի հասնիր, կը դառնայ ետ: Ետ կը դառնայ, կը տեսնէ՝ ձին ալ չկայ: Կու գայ տուն: Նորէն կը սկսին կռուիլ, մարդը՝ իւղ ու բրինձին համար, կնիկը՝ ձիուն:

Մինչեւ այսօր ալ մարդ ու կնիկ կը կռուին դեռ: Մարդը կնկան կ'ըսէ յիմար, կնիկը՝ մարդուն, իսկ «բարեկենդան»ը կը լսէ ու կը ծիծաղի:

ՑՈՎՀ. ԹՈՒՄԱՆԵԱՆ

ԱՌԱԾ·— Ճաշին գէշը չ'ըլլար՝
Եփ հանելով ուտողին·
Խօսքին գէշը չ'ըլլար՝
Մըտմըտալով ըսողին:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Քաշ·— *Օխա:*
Մեռելաճաշ·— *Մեռելի համար տրուած ճաշ:*
Հերիւ·— *Բաւական:*

ՑՈՎՀԱՆՆԷՍ ԹՈՒՄԱՆԵԱՆ·— Բանաստեղծ եւ գրագէտ: Ծնած է 1869ին եւ մեռած 1923ին: Գրած է բազմաթիւ հեքիաթներ, կարճ պատմուածքներ, ոտանաւորներ եւ «Սասունցի Դաւիթ» դիւցազներգութիւնը: Իր բանաստեղծութիւնները հրատարակուած են առանձին հատորներով:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·— Այս գրուածքին մէջ ներկայացուած այրն ու կինը ինչո՞ւ չէին հաւներ իրարու: — Օր մը ի՞նչ առաւ մարդը·

կ'ուզը ի՞նչ ըսաւ իրեն: – Շաբաթներ ետք ի՞նչ պատահեցաւ: – Ճամբորդը ինչէ՞ն իմացաւ, որ կնկան խելքը պակաս է: – Ի՞նչ խօսակցութիւն տեղի ունեցաւ երկուքին միջեւ: – Վերջը ի՞նչ եղաւ: – Ո՞վ եղաւ ի վերջոյ օգտուողը: – Ձեր կարծիքով՝ ո՞վ աւելի յիմար էր, ա՞յրը թէ կինը· ինչո՞ւ:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ·— Ձեր այսօրուան շարադրութեան նիւթը պիտի ըլլայ «Մամուս հեքիաթները»: Պիտի նկարագրէք նախ ձեր մամը· յետոյ գրի պիտի առնէք անոր պատմած մէկ հեքիաթը: Կրնաք պատմել նաեւ ձեր լսած կամ կարդացած հայկական հեքիաթներէն որեւէ մէկը:

42· ՊԱՆԴՈՒԽՏ ՄԱԾՆԱՎԱՃԱՌԸ

1

— Ձա՛թ, չա՛թ:

— Ո՞վ է, Արմենա՛կ:

— Հայրենիքի մարդը, հօրեղբա՛յր:

Իմ երփիչս էր, քաղցրիկ սփոփանքս եւ ցաւերու պատկեր մը՝ երեւակայութեանս առջեւ կախուած: Տարուան երեք եղանակներուն, ամէն երեկոյ կը լսէինք իր երգեցիկ ձայնը:

— Քայմաքլը եողո՛ւրդ···

Երգ ու եղանակ կը փոխէր իր հոգեկան տրամադրութիւններուն համեմատ· տխուր օրուան համար

տխուր երգ ու եղանակ ունէր, զուարթ օրուան համար՝ զուարթ երգ ու եղանակ:

Մեր մածնավաճառն էր այս մարդը, մէկ ոտքը կաղ պանդուխտ հայ մը, որ մեր թաղին մէջ յաճախորդներ գտած էր երգելով:

Հերու՝ ամիս մը չերեւցաւ ան. հարցնելով գտած էի իր բնակարանը, եւ կիրակի առաւօտ մը հոն գացի. փոքրիկ խուց մըն էր: Պատանիի մը գլխուն վերեւ նըստած էր: Իր զաւակն էր հիւանդը, որուն անկողնին քով տքնած էր ամիսի մը չափ, գիշոտ մօր մը պէս, եւ ո՛չ մէկ օր առուտուրի ելած էր:

Ի՛նչ մեծ պատիժ պիտի ըլլար մեզի համար այն օրը, երբ այդ կաղ մարդը, աչքերն արցունքոտ եւ սիրտը կոտրած, իր զաւկին դագաղին ետեւէն երթար տխրագին: Բայց, գոհութիւն Աստուծոյ, մածուն ծախողին տղեկը ոտքի ելաւ, հայրը գործի սկսաւ, եւ մենք նորէն կը լսէինք իր ձայնը.

— Քայմաֆլը եողո՛ւրդ...

Ժամանակ մը երգ ու եղանակ մեռան իր շրթնեռուն վրայ. առաջին անգամ գինքը տեսնելուս՝ հարցուցի իրեն, թէ ի՛նչպէս է իր տղեկը:

— Օ՛, հայրենիքն է հիմա, — ըսաւ:

Նամակ առած էր զաւկէն, եւ բարի լուրեր՝ անոր առողջութեան մասին:

2

Այս տարի ալ ամիս մը չերեւցաւ մեր մածնավաճառը: Խարեգուշակ չէր ասիկա: Վերջէն իմացայ, որ փողոցին մէջ գլորած ատեն միւս ոտքն ալ կոտրած էր, եւ այս պատճառով՝ երեսուն օր ծալուած ծրարուած մնացեր էր խցիկին մէջ:

Դուրս ելած օրը տեսայ պինք, նիհար ու ժպտուն էր: Կաթնամանը ձեռքը՝ իր բարեգութ յաճախորդներուն կաթ կը տանէր: Քալել չէր, այլ պարզապէս տառապանք, որուն դատապարտուած էր մէկ հիւանդ ու մէկ կաղ ոտքովը:

Մինչ ես կը պատրաստուէի ըսել, թէ ո՛վ Աստուած, այս ի՛նչ կեանք է, որ տուեր ես այս մարդուն,

— Արդար պատիժս է, որ կը քաշեմ: Ուխտ ըրեր էի այս տարի հայրենիք երթալ. հաչիւներս չհամապատասխանեցին փափաքիս եւ ուխտիս. մխքս փոխեցի, եւ այս փորձանքը. եկաւ գլխուս: Հիւանդութեանս առեն ուխտս նորոգեցի. փա՛ռք Աստուծոյ, հիմա լաւ եմ եւ չուտով պիտի երթամ հայրենիք:

Եւ իրաւ ալ գնաց: Հիմա հայրենիքն է, իր տնակին մէջ, կնոջն ու զաւակներուն քով, մոռցած ամէն վիշտ:

Ի՛նչ քաղցր է հայրենիքը:

ՀՐԱՆԴ

ԱՌԱՁ·— Աղէկ օրիդ երեսդ խնդացող շատ կ'ըլլայ:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Երգեցիկ·— *Երգող:*

Քայմաքը·— *Թուրքերէն բառ. կը նշանակէ վրան սեր կապած:*

Եողուրդ·— *Թուրքերէն բառ. կը նշանակէ մածուն:*

Հերու·— *Անցած տարի:*

Տճնիլ·— *Զարաչար աչխատիլ, անքուն հսկել:*

Կանխել·— *Ուրիշէն առաջ ըսել:*

ՀՐԱՆԴ.– Գրագէտ եւ ուսուցիչ: Բուն անունն է Մելքոն Կիւրճեան: Ծնած է 1859ին եւ մահատակուած 1915ին: Գրած է կարճ պատմուածքներ պանդուխտներու կեանքէն:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.– Ո՞վ էր «հայրենիքի մարդը»: – Ի՞նչ գործով կը զբաղէր: – Ինչո՞ւ ատեն մը դադրեցաւ մածուն ծախելէ: – Ի՞նչ դժբախտութիւն պատահեցաւ իրեն: – Ի՞նչպէս կը բացատրէր իմ աչդ դժբախտութիւնը: – Վերջը ո՞ւր գնաց: – Որո՞ւ կ'ըսեն պանդուխտ: – Ի՞նչ է այս գրուածքին մէջ տիրող զգացումը:

ԿԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ.– Բայը կրնայ ըլլալ եզակի կամ յոգնակի, օրինակ՝ *կը խօսիմ* (եզակի), *կը խօսինք* (յոգնակի):

Բայն ալ դերանունին պէս երեք դէմք ունի. օրինակ՝ *կը խօսիմ* (Ա. դէմք), *կը խօսիս* (Բ. դէմք), *կը խօսի* (Գ. դէմք):

Բայերը ունին երեք տարբեր ժամանակներ.– ներկայ, անցեալ եւ ապառնի: Ներկան կը ցուցնէ այն ժամանակը, ուր գործողութիւնը կը կատարուի. օրինակ՝ *կը խօսիմ*, *կը գրեմ*: Անցեալը կը ցուցնէ կատարուած գործ մը. օրինակ՝ *խօսեցայ*, *կը գրէի*: Ապառնին կը ցուցնէ կատարուելիք գործ մը. օրինակ՝ *պիտի խօսիմ*, *պիտի գրեմ*:

43. ՊԱՆԴՈՒԽՏԸ

Քրսաև տարի կ'ընէ, մարի՛կ,
Որ հեռացեր եմ բեզմէ·
Գլխուս չունիմ բուրդէ բարձիկ,
Քրսաև տարի է, մարի՛կ:

Գիւղիս աղուոր այգիին տեղ՝
Խուց մ'ունիմ հոս մութ, աղտոտ·
Ձեռովդ շինուած անկողնին տեղ՝
Ձորձ մը, փոուած՝ դըրաև մօտ:

Ուժ չըմնաց աշխատելու,
Օր մը հիւանդ կը մեռնիմ,
Երկու ընկեր, մէկ տիրացու
Ձիս թաղելու կը տանին:

Ու փոսին մէջ՝ միևակ, անտէր,
Լուռ կը պառկիմ ես, մարի՛կ·
Գոնէ կարօտդ ա՛լ չեմ բաշեր,
Քուն կը մտնեմ հանդարտիկ···:

ՀԵՐԱՆՈՑՇ ԱՐՇԱԿԵԱՆ

ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐԻ ԲԱԺԱՆՈՒՄՆԵՐԸ·— Հիմակուան մեր խօսած ու գրած լեզուն կը կոչուի աշխարհաբար կամ արդի հայերէն: Աշխարհաբարը կը բաժնուի երեք տարբեր ճիւղերու·— 1· արեւելահայ կամ ռուսահայ բարբառ· 2· արեւմտահայ կամ թրբահայ բարբառ· 3· գաւառաբարբառներ:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մարիկ·– *Մայրիկ բառին գաւառական ձեւն է:*
Զորձ·– *Հին լաթի կտոր:*

ՀԵՐԱՆՈՅՇ ԱՐՇԱԿԵԱՆ·– Բանաստեղծուհի: Ծնած է 1887ին եւ մեռած թոխախտէ՝ 1905ին, հազիւ 18 տարեկան: Իր ֆերթուածները, 40–50ի չափ, մահէն ետք հրատարակուեցան առանձին հատորով:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·– Ո՞վ է այս ոտանաւորին մէջ խօսող անձը: Որո՞ւ կ'ուղղէ իր խօսքը: – Քանի՞ տարիէ ի վեր հեռացած է մօրմէն: – Ինչո՞ւ տխուր նախազգացումներ ունի իր մասին: – Ի՞նչ զգացումներ արտայայտուած են այս ոտանաւորին մէջ: – Ի՞նչ է հոն տիրող գլխաւոր զգացումը:

44· ՈՐՍՈՐԴ ԱՒՈՆ

1

Որսորդ Աւոն, իր լուռ, միշտ տխուր եւ ծածկամիտ բնաւորութեամբ, հանելուկի պէս բան մըն էր մեզի համար: Ճակտին վրայ ունէր խորունկ սպի մը, որ սարսափելի արտայայտութիւն մը կու տար իր դէմքին: Եւ այդ դէմքը երկիւղ ու կասկած կը յարուցանէր մեր մէջ:

Բայց որսորդ Աւոն չատ բարեսիրտ մարդ էր: Ես ու քոյրերս, Մարիամը եւ Մագթաղը, ամենաւին չէինք վախնար անկէ: Երբ իր տունը երթայինք, ան ծուն–

կերուն վրայ կ'առնէր մեզ եւ «Պոչը կտրած մուկ»ին կամ «Քոսոտ այծ»ին հեքիաթը կը պատմէր մեզի. մենք խնդալէն կը ճաթէինք: Երբեմն մեզի կու տար իր որսացած թռչուններէն որը որ ողջ մնացած էր. ոտքէն կը կապէինք խեղճ թռչունը եւ օրերով կը խաղայինք ու կը զուարճանայինք անոր հետ:

— Ֆարհա՛տ, — ըսաւ անգամ մը որսորդը ինծի, — դուն չատ կը չարչարես թռչունները. եթէ այդպէս վարուիս, ուրիշ անգամ քեզի թռչուն չեմ տար:

Ես փոքր տարիքէս խօսքի տակ մնացողներէն չէի. իսկոյն պատասխանեցի:

— Ես ղոնէ չեմ սպաններ, իսկ դուն կը սպաննես:

— Սպաննելու եւ տանջելու միջեւ մեծ տարբերութիւն կայ,— ըսաւ որսորդը ժպտելով,— տանջելը աւելի գէշ է:

2

Ամէն անգամ որ մեր թաղին մէջ լուր տարածուէր, թէ Աւոյի լարած ծուղակին մէջ գայլ, արջ կամ ուրիշ գազան մըն է ինկած, բոլոր թաղեցիք կը վազէին դիտելու:

Առաու կանուխ կու գար որսորդը՝ իր օգնական Մհէին հետ: Բազմութիւնը հետաքրքրութեամբ կը սպասէր՝ տեսնելու համար, թէ ի՛նչպէս պիտի դուրս բերեն գազանը, որ կատղած կ'երթեւեկէր ծուղակին մէջ, կը մռնչէր, զարհուրելի ոռնոցներ կ'արձակէր եւ ի զուր կը փորձէր դուրս գալ վիրապէն: Այդ միջոցին՝ վիթխարի Մհէն, ալ ձեռքին մէջ երկաթէ ահագին մահակ մը սեղմած, իսկ ձախին՝ նոյնպէս երկաթէ չղթայ մը, կ'իջնէր վիրապին մէջ: Գայլ ըլլար բռնուածը թէ

արջ, վագր կամ երկչոտ աղուէս մը, միեւնոյնն էր Մհէի համար. ան բոլորին վրայ կը նայէր իբրեւ ոչխարներու:

Քանի մը վայրկեան ետք Մհէն դուրս կու գար իրեն հետ քաշելով զազանը, որուն գլուխը եւ բերանը կաշկանդուած կ'ըլլային երկաթէ շղթային մէջ եւ այնքան ամուր, որ խեղճ կենդանին ոեւէ մէկուն վնասել չէր կրնար:

Քիչ անգամ կը պատահէր, որ Մհէն դուրս գար վիրապէն, առանց երեսը արիւնոտած կամ մարմնին մէկ այլ մասը վիրաւորուած ըլլալու: Բայց երբեք պատահած չէր, որ ան չկարենար զսպել զազանը: Ես մինչեւ այսօր կը յիշեմ, թէ ինչպիսի՛ անհոգութեամբ այդ երկաթէ մարդը ձեռքով կը սրբէր երեսին արիւնը, կարծես քրտինք ըլլար սրբածը:

3

Մարոն, որսորդին աղջիկը, այն աստիճան ընտելացած էր զազաններուն, որ բնաւ չէր վախնար անոնցմէ: Անգամ մը ան ցոյց տուաւ ինծի ամեհի վագր մը՝ ըսելով.

— Տե՛ս, Ֆարհատ, ի՛նչ գեղեցիկ բիծեր ունի:

Ես սարսափեցայ, երբ փոքրիկ Մարոն մօտեցաւ եւ սկսաւ շոյել զազանին ահագին գլուխը:

— Ինչո՞ւ կը վախնաս, — ըսաւ ան ծիծաղելով, — ասիկա մեծ կատու մըն է, ուրիշ ոչինչ:

Այդ վագրը, դեռ փոքր եղած ատեն, որսացած էր Աւոն: Մարոն չատ կը սիրէր զայն, այդ պատճառով ալ պահեր ու մեծցուցեր էին իրեն համար:

Որսորդ Աւոյին տունը կատարեալ զազանանոց մըն

էր: Երբ ես հոն երթայի, կը գտնէի որսորդը զբաղած կա՛մ գազանները կերակրելով եւ կամ անոնց մորթերը մաքրելով:

Ահա այս տեսակ մարդու մը մօտ էր, որ անցուցի ես իմ պատանութեանս առաջին տարիները:

ՐԱՖՖԻ

ԱՌԱՕ·— Գայլը ամպոտ օր կ'ուզէ, գողը՝ մութ գիշեր:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ծածկամիտ·— *Մտածումը ծածուկ պահող:*
Սպի·— *Վէրքի մը ձգած նշանը:*
Երթեւեկել·— *Երթալ գալ:*
Վիրապ·— *Խորունկ հոր:*
Վիթխարի·— *Շատ խոշոր, հսկայ:*
Մահակ·— *Մեծ եւ հաստ գաւազան:*
Կաշկանդել·— *Ամուր մը կապել:*
Ընտելանալ·— *Վարժուիլ:*
Ամեհի·— *Կատաղի, անզուսպ:*

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·— Ի՞նչ տեսակ մէկն էր որսորդ Աւոն: — Հեզիճակը ի՞նչ տեսակ զգացումներ ունի ամոր հանդէպ: — Օր մը ի՞նչ խօսակցութիւն ունեցան: — Երկուքէն ո՞րը իրաւունք ուներ· որսո՞րդը թէ հեզիճակը: — Ո՞վ էր Միէն· ի՞նչ էին իր գլխաւոր յատկանիշները: — Ո՞վ էր Մարոն: — Ինչի՞ կը նմանէր որսորդին տունը· ինչո՞ւ: — Այս գրուածքին մէջ գործող անձերէն ո՞րը աւելի սիրեցիք· ինչո՞ւ:

45. ԲՈՆԱԽՈՐԻՆ ԱՐՁՈՒՆՔԸ

1

Եբրայական աւանդութիւն մը կը պատմէ, թէ նաբուզոդոնոսոր Երուսաղէմի տիրելէ ետք, գնաց տաճարը, ուրկէ առաջնորդուեցաւ քահանաներուն բնակարանը: Բայց դեռ ոտքը ներս չդրած, կանգ առաւ սարսափահար, որովհետեւ տեսաւ, թէ իր ոտքերուն տակ վարդագոյն փրփուր մը կ'եռայ ու կը պղպջայ:

Թագաւորը ուզեց գիտնալ այդ տարօրինակ երեւոյթին պատճառը: Քահանաները նախ չանցին խաբել զինք, բայց տեսնելով իրենց հնարամտութեան վրիպուածը եւ արքայական ցասմնալից սպառնալիքը, պարտաւորուեցան խոստովանիլ, թէ Զաքարիա անունով անմեղ քահանայի մը արիւնն էր անիկա:

Զաքարիան ծովու ճայնի պէս բարձրաղաղակ կը կանչէր ժողովուրդը՝ զալ Աստուածը պաշտելու, եւ կ'որոտար մարդկային տկարութիւններուն դէմ, զուշակելով հրդեհները, ժանտախտն ու գերութիւնը եւ բոլոր այն բանները, որ տեղի ունեցան: Բայց Զաքարիա ասով գրգռեց ժողովուրդին ատելութիւնը, ու ժողովուրդը թոպամահ սպաննեց զայն այն պահուն, երբ անոր չրթունքը գուշակութիւնները կ'արտասանէին:

Այն օրերէն ի վեր ո՛չ մէկ բան կրցաւ լուալ զոհին արիւնը, որ միշտ կը մնայ՝ երկինքէն վրէժխնդրութիւն պահանջելով ու ամբաստանելով ոճրագործները Աստուծոյ արդարութեան գահին առջեւ:

2

Նաբուգոդոնոսոր, այս պատմութիւնը լսելէ ետք, որոշեց լռեցնել այդ արիւնը ու խաղաղեցնել զայն:

Ուստի հրամայեց, որ մորթեն բոլոր քահանանե–րը՝ մարզարէին պղպջացող արիւնին մէջ: Հրաման ըրաւ, որ մորթեն նոյն տեղը բազմաթիւ պատանիներ ու փոքր մանուկներ:

Բայց արիւնը չդադրեցա՛ւ պղպջալէ:

Բռնաւորը հաւաքեց հազարաւոր գեղեցիկ երիտա–սարդներ ու գեղեցիկ կոյսեր, եւ ամէնքն ալ մորթել տուաւ մեւնոյն քարին վրայ, անոնց արիւնը խառնե–լով մարզարէին արիւնին հետ:

Բայց արիւնը չէր դադրեր պղպջալէ:

— Զաքարիա՛, Զաքարիա՛, — աղաղակեց յուսա–հատ թագաւորը, — դոհ չե՞ս այս ամենէն. կ'ուզե՞ս, որ ոչնչացնեմ ամբողջ Յուդայաստանը:

Ո՛չ մէկ ձայն պատասխանեց իրեն. միայն դոհին արիւնը կը չարունակէր եռալ ու պղպջալ:

3

Եւ ահա յանկարծ, զգաստութեան ու խղճահարու–թեան հազուագէպ վայրկեանի մը մէջ, բռնաւորը ու–նեցաւ դերագոյն արդարութեան ցնցումը ու հեծեծեց.

— Վա՛յ ինծի, վա՛յ ինծի. եթէ այսքան մարդ տանջանքի պէտք է ենթարկուի մէկ մարդու արիւնին համար, ի՞նչ պիտի ըլլայ հապա իմ վիճակս, որ տա–սը հազար, հարիւր հազար մարդկային արարածներու արիւնը թափեցի:

Եւ արտասուեց թագաւորը· իր աչքերէն թափած արցունքները գլորուելով ինկած էին գետին ու խառնուած մարգարէին արիւնին հետ:

Ու, ո՛վ հրաշք, արիւնը դադրեցաւ պղպջալէ, դադրեցաւ բողոքելէ:

Ռ. ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ

ԱՌԱԾ·— Հազար անգամ մեղր ըսէ,
Բերանդ չ'անուշնար:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Եբրայական·– *Հրէական:*

Նաբուգոդոնոսոր·– *Թագաւոր Բաբելոնի եւ Նինուէի* (606–562 *Ք. ա.*), *որ տիրեց Հրէաստանի:*

Տաճար·– *Աղօթարան, եկեղեցի:*

Պղպջալ·– *Եռալ, փրփրիլ:*

Վրիպում·– *Զախողանք, սխալ, անյաջողութիւն:*

Ցասմնալից·– *Բարկութեամբ լեցուած:*

Բարձրաղաղակ·– *Բարձր ձայնով, աղաղակելով:*

Թոպամահ ընել·– *Մեծով մեռցնել:*

Ցուդայաստան·– *Ցուդայի երկիրը, Հրէաստան:*

Զգաստութիւն·– *Խելքը գլուխը գալ:*

Հազուադէպ·– *Քիչ անգամ պատահող:*

ՌՈՒԲԷՆ ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ·– Գրագէտ, հրապարակագիր եւ ուսուցիչ: Ծնած է Խարբերդ, 1874ին, նահատակուած՝ 1915ին: Գրած է գեցեիկ հեքիաթներ, աւանդավէպեր եւ ուրիշ արձակ էջեր, որոնց մէկ մասը ամփոփուած է «Ցայգալոյս» անունով հատորի մը մէջ:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·– Ի՞նչ կը պատմէ երբայական աւանդութիւն մը: – Թագաւորը ի՞նչ տեսաւ բահանաներու բնակարանին առջեւ: – Որո՞ւն արիւնն էր պղպջացողը: – Ինչո՞ւ սպաննած էին Զաքարիան: – Որո՞ւն դէմ վրէժխնդրութիւն կը պահանջէր Զաքարիայի արիւնը: – Թագաւորը ի՞նչ ըրաւ, երբ լսեց պատմութիւնը: – Յետոյ ի՞նչ պատահեցաւ: – Ինչո՞ւ հեծեծեց թագաւորը եւ ի՞նչ ըսաւ: – Արիւնը ի վերջոյ դադրեցա՞ւ պղպջալէ· ինչո՞ւ: – Ի՞նչ է այս գրուածքին մէջ տիրող գաղափարը: – Հայկական ի՞նչ աւանդութիւններ ծանօք են ձեզի:

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ·– Էական կը կոչուի *եմ* բայը իր բոլոր ձեւերով:

Էական բայէն զատ ուրիշ չորս տեսակ բայ կայ·– ներգործական, չէզոք, կրաւորական եւ անցողական:

Ներգործական կը կոչուին այն բայերը, որոնց ենթական գործողութիւնը ուրիշի մը վրայ կը կատարէ· օրինակ՝ *դուռը կը բանամ*, այսինքն բանալու գործողութիւնը դրան վրայ կը կատարեմ:

46· ՓԱՅՏԱՀԱՏԸ

Տապարը ուսին՝
Փայտահատն ահա կ'երթայ առաւձին,
Դէպի անտառի կաղնին ու սօսին:

Թեւերը սոթտած՝
կը ճեղքէ ահա, հատուած առ հատուած,
Կոճղը կաղնիին: Վէրքն է յայնաբա՛ց:

Ցանկարծ, մէյ մըն ալ,
Հսկայ ծառն ահա վար կ'իյնայ տապալ,
Մեծ շառաչումով ու ծանրածաւալ:

Փայտահատն, անդին,
Կը սրբէ ձեռքով էրտինքը ճակտին.
Յետոյ կը սկսի ճիւղերուն ջարդին:

Տապարդ իջեցո՛ւր, զա՛րկ, ո՛վ փայտահատ,
Զա՛րկ, ծառը ջարդէ՛,
Մեզի համար միշտ պէտք է ձմրան փայտ,
Օ՛ն, ջարդէ՛, ջարդէ՛...

Միայն նախ տրնկէ՛ եւ ապա ջարդէ:

ՎԱՀՐԱՄ ԹԱԹՈՒԼ

ԲԱՐԲԱՌՆԵՐ.— Արեւելահայ բարբառը կը գործածեն Հայաստանի, Ռուսաստանի, Պարսկաստանի, նաեւ Հնդկաստանի հայերը. իսկ արեւմտահայ բարբառը կը գործածեն այդ վայրերէն դուրս ապրող հայերը: Գաւառաբարբառ կը կոչուին այն բարբառները, որոնք կը գործածուին զանազան գաւառներու մէջ, ինչպէս՝ Աշտարակի բարբառ, Երեւանի բարբառ, Մշոյ բարբառ եւլն.:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Տապար.— *կացին:*

Սօսի.— *կամ սօս, բարտիի նման ծառ մը:*

Տապալ.— *Տապալիլ բային արմատը. կործանած, վար ինկած:*

Ծանրածաւալ·— *Լայնածաւալ, ծաւալը, տարածութիւնը՝ լայն, ընդարձակ:*

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·— Փայտահատը ի՞նչ ընելու կ'երթայ անտառ: — Դուք անտառ տեսա՞ծ էք: — Ի՞նչ տեսակ ծառերու անուն գիտէք: — Կենդանիներ կը բնակի՞ն անտառներու մէջ: — Ի՞նչ բաներու կը ծառայէ փայտը: — Հեղինակը ի՞նչ եզրակացութիւն հանած է:

47· ԱՍՏՈՒԱԾ ՏՈՒՈՂԻՆ ԿՈՒ ՏԱՅ

1

Երկու ընկերները, Ալոն եւ Մալոն, հեռու երկիր կ'երթային աշխատելու: Ճամբան Ալոյի պաշարը կերան լմնցուցին: Կարգը եկաւ ուտելու Մալոյի ունեցածը· բայց ան փչրանք մը իսկ չտուաւ ընկերոջը:

— Եթէ երկուքս ալ ուտենք,— կ'ըսէր անհրատ Մալոն,— չուտով կը հատնի պաշարը եւ երկուքս ալ անօթի կը մեռնինք:

— Իմ տուածիս տեղն ալ թող չըլլայ· ողորմութիւն ըրէ, փոխ տուր, — կը խնդրէր խեղճ Ալոն:

Օգուտ չըրաւ: Երկու ընկերները բաժնուեցան իրարմէ:

Իյնալով ելլելով, խոտ ուտելով եւ ջուր խմելով միայն, Ալոն հասաւ աւերակ ջաղացք մը:

— Այս գիշեր կը պառկիմ հոս, վերջը Աստուած ողորմած է,— ըսաւ ինք իրեն ու մտաւ ջաղացքէն ներս:

2

Զաղացքին մէջ բան չգտաւ ուտելու. միայն դափ մը կար պատէն կախուած:

Գիչեր էր արդէն, երբ արջ մը մտաւ ներս ու նըստաւ աղօրիքին քով. յետոյ գայլ մը եկաւ ու տեղաւորուեցաւ արջին մօտ: Ամենէն ետք՝ աղուէս մը, պոչը կախած, անցաւ սեմէն ու զնաց կծկտեցաւ դրան կողմը:

— Ա՛րջ աղբար,— հարցուց գայլը պահ մը ետք,— ի՞նչպէս ես, ի՞նչ գործի վրայ ես:

— Անտառ կ՚երթամ, ծառի ու եղէգի արմատ կը կրծեմ, փորս կը կչտացնեմ,— պատասխանեց արջը:

— Իսկ դո՞ւն ինչպէս ես, ինչո՞վ կ՚ապրիս,— իր կարգին հարցուց աղուէսը՝ խօսքը գայլին ուղղելով:

— Իմ վիճակս մի՛ հարցներ,— պատասխան տուաւ գայլը: Ժամանակէ մը ի վեր աչքս դրած եմ փիլիկ աղբօր ոչխարին վրայ. բայց սեւ չուն մը պահապան կարգած են ու անոր վախէն չեմ կրնար մօտենալ ոչխարին: Չեմ գիտեր ինչո՞ւ բժիշկները չեն մորթեր այդ չունը եւ արիւնովը չեն լոգցներ թագաւորին տղան, որ հիւանդ պառկած է. թէ՛ տղան կ՚աղէկնայ եւ թէ իմ բախտս ալ կը բացուի:

Ալոն լսեց այս խօսքերը ու միտքը պահեց:

3

— Հապա դո՞ւն ինչ ջուրի վրայ ես, պարո՛ն աղուէս,— հարցուց արջը:

— Ես ձեզի չափ զօրաւոր չեմ,— պատասխանեց աղուէսը,— բայց Աստուած հնարագէտ ստեղծած է զիս: Ո՛չ միայն անօթի օր չեմ անցըներ, այլեւ բաւական

պրամ մէկ կողմ դրած եմ: Կարաս մը լեցուն ոսկի թաղած եմ քովի ընկուզենիին տակ, ուրիշ կարաս մըն ալ՝ այս ջաղացքին դրան մօտ: Օրը անպամ մը կը հանեմ, կը խառնեմ, ուրախութիւն կը պպամ, յետոյ նորէն կը թաղեմ իրենց տեղերը:

Ալոն լսեց, ուրախացաւ: Սիրտը զօրացաւ, մխիքը լուսաւորուեցաւ: Վերցուց դափը եւ չիչփացուց:

Գազաններըը, դափին ձայնը լսածնուն պէս, ձգեցին փախան: Կարծեցին, թէ հարսնիք կար ու հարսնեւորները կու գային:

ԳԱՐ. ԵՊՍ. ՍՐՈՒԱՆՋՏԵԱՆՑ

ԱՌԱԾ·— Աղօթէ որ սրբացաս,
Աշխատէ որ կշտացաս:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Դափ·— *փոքր թմբուկ:*
Ադօրիֆ·— *ցորեն աղացող:*
կարաս·— *հողէ մեծ աման:*
Հնարագէտ·— *հնարքներ գտնող, ճարտար:*
Շփշփացնել·— *Շրփ-շրփ գարնել (դափը):*

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·— Ո՞ւր կ'երթային Ալոն ու Մալոն: — Ի՞նչ պատահեցաւ ճամբան: — Ջաղացքին մէջ ի՞նչ խօսակցութիւն ունեցան գազանները: — Այս խօսակցութենէն ի՞նչ օգուտ գտաւ Ալոն: — Ի՞նչ է ձեր կարծիքը երկու ընկերներուն մասին:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ·— Ձեր այսօրուան շարադրութեան նիւթը պիտի ըլլայ «Եղբայրս հիւանդ է»: Պիտի ըսէք, թէ ի՛նչֆան ցաւ կը զգաք ձեր եղբօր հիւանդութեան համար, թէ՝ ամէն խնամք կը տանիք, որ շուտ աղէկնայ ան:

48. ՎԵՐՋԸ ԻՆՉ ԵՂԱԻ

1

Մեր պատմութիւնը չվերջացուցինք: Հիմա լսեցէ՛ք, թէ վերջը ի՛նչ եղաւ:

Երբ պաղանները լեղապատառ վախան ջաղացքէն, Ալոն դուրս ելաւ իր թաղատոցէն, երկու կարաս ոսկին հաննց հողին տակէն, լեցուց ծոցն ու գրպանները, գնաց Փոքրիկ վիւղը եւ փիլիկ աղբօր տունը հիւր եղաւ: Տնեցիներէն ամէն մէկուն ձեռք մը հագուստ տուաւ իբրեւ նուէր:

Տնեցիները չատ ուրախացան, սկսան փսփսալով հարցնել իրարու, թէ իրենք ի՞նչ ընծայ պիտի տան հիւրին:

Ալոն լսեց, ըսաւ.

— Եթէ ինծի տաք ձեր սեւ չունը, չատ չնորհակալ կ'ըլլամ: Ուրիշ բան չեմ ուզեր:

Սիրով տուին ուզածը: Ալոն չունը առած մեկնեցաւ գիւղէն: Երբ հասաւ մօտակայ անտառը, մորթեց անասունը, արիւնը լեցուց տիկի մը մէջ եւ գնաց քաղաք:

2

Գնաց, ներկայացաւ թագաւորին ու ըսաւ.

— Թագաւորն ապրած կենայ, ես բժիշկ եմ. եկած եմ բժշկելու ձեր որդին:

Թագաւորը չատ ուրախացաւ։

— Եթէ իրաւ բժշկես որդիս,— ըսաւ,— մահէս ետք դահս քեզի հալալ։ Իսկ եթէ չբժշկես, գլուխդ կը կըտրեմ։

— Ձեր գահը ձեր զաւկին հալալ,— պատասխանեց Ալոն,— եթէ չկրնամ բժշկել, իմ գլուխս ձեզի հալալ։

Ու հիւանդ արքայազունը տարաւ առանձին սենեակ մը, հանուեցուց, քսեց սեւ չան արիւնը գլխէն մինչեւ ոտքը, պառկեցուց, դուռը գոցեց ու ելաւ դուրս, քիչ մը պտըտելու համար։

Իրիկունը, երբ պալատ վերադարձաւ, տեսաւ որ հիւանդը կը լողայ քրտինքի մէջ։ սկսաւ տաք ջուրով լաւ մը լուալ մարմինը։ Երկու օր չարունակեց այսպէս.— արիւն քսեց, քրտնցուց։ Երրորդ օրը հիւանդը կատարելապէս բժշկուեցաւ ու դարձաւ նոր մօրմէ ծնածի պէս։

Թագաւորը պալատ մը նուիրեց Ալոյին։ աչքի լոյսին պէս սիրեց զայն։ Մարդ ղրկեց, բերել տուաւ անոր կինն ու զաւակները, եւ ամէնքը միասին ապրեցան երջանիկ, փառք տալով Աստուծոյ։

3

Չէք հարցներ, թէ ի՛նչ եղաւ Մալոն, Ալոյի չարասիրտ ընկերը։

Անոր գործը անյաջող դնաց։ թափառեցաւ քաղաքէ քաղաք, գիւղէ գիւղ, բայց չկրցաւ յաջողութիւն գտնել, մնաց աղքատ ու թշուառ։

Օր մըն ալ, լսելով որ մեծ բախտի ու փառքի հասած է իր երբեմնի ընկերը, գնաց տեսնելու զայն իր պալատին մէջ։

— Այս ուրկէ՞, այս ի՞նչպէս,— զարմացած հարցուց անոր:

Ալոն ծայրէ ծայր պատմեց ամէն ինչ: Մօտիկ ըրաւ Մարոն, բերանը բաց, եւ որոշեց ինքն ալ փորձել իր բախտը: Գնաց աւերակ ջաղացքը, մտաւ ներս ու անկիւն մը նստաւ:

Գաղտնիները իրենց սովորութեան համեմատ մէկ մէկ հաւաքուեցան, տեսան զինք, պատառ պատառ ըրին, ոսկորի կտոր մը անգամ չձգեցին:

— Այդ ի՞նչպէս, հաց կը խնայե՞ս ընկերոջդ,— ըսաւ ձայն մը մութին մէջէն:

Մարդ չի գիտեր, թէ այդ որո՞ւն ձայնն էր...:

ԳԱՐ. ԵՊՍ. ՍՐՈՒԱՆՁՏԵԱՆՑ

ԱՌԱԾ.— Ամէն Երուսաղէմ գացող մահտեսի չ'ըլլար:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Լեղապատառ — *Լեղին պատռած, սաստիկ վախցած:*

Արքայազուն — *Արքայի, թագաւորի տղայ:*

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Գաղտնիներուն փախչելէն ետք ի՞նչ պատահեցաւ: — Ալոն ո՞ւր գնաց յետոյ: — Ի՞նչ ըրաւ անտառին մէջ: — Ի՞նչ ըսաւ թագաւորին: — Կրցա՞ւ բժշկել արքայազունը. ի՞նչպէս: — Ի՞նչ ձեւով թագաւորը վարձատրեց զինք: — Իսկ ի՞նչ եղաւ Մարոն: — Այս զրուցէն ի՞նչ դաս կրնանք քաղել:

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ·— Չէզոք կը կոչուին այն բայերը, որոնց ենթական գործողութիւնը ինք իր վրայ կը կատարէ· օրինակ՝ *կը քալեմ*:

Կրաւորական կը կոչուին այն բայերը, որոնց ենթական ուրիշի մը կողմէ կատարուած գործողութիւնը իր վրայ կը կրէ· օրինակ՝ *դուն կը բամբասուիս*:

Անցողական կը կոչուին այն բայերը, որոնց ենթական գործողութիւնը ուրիշի մը ընել կու տայ· օրինակ՝ *կը կարդացնեմ*:

49· ԵՐԶԱՆԿՈՒԹԻՒՆ

Երջանկութի՛ւն, երա՞զ ճանիր,
Ըստուե՛ր, որուն ետեւէն մարդ չի հասնիր,
Դուն ո՛չ սէրն ես, ո՛չ հանճարը, ո՛չ ոսկին,
Ո՛չ ալ վայելքը կեանքին:

Ըսփոփանքի բառն ես դուն,
Հիւանդին հով միշտ հսկող աչքն ես արթուն,
կաթիլ մ'արցունք, տաք ճայուածք մը, սիրտ մը բաց,
Դժբախտներուն ընտիրուած:

ԳՐԱԲԱՐԻ ՕՐԻՆԱԿ ՄԸ.— Մովսէս Խորենացի իր «Հայոց պատմութեան» առաջին գրքին մէջ գրած է. «Թէպէտ եւ եմք ածու փոքր, եւ թուով յոյժ ընդ փոքու սահմանեալ, եւ զօրութեամբ տկար, եւ ընդ այլով յոլով անգամ նուաճեալ թագաւորութեամբ, սակայն բազում գործք արութեան գտանին գործեալ եւ ի մերում աշխարհիս»:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Նանիր.— *Պարապ, ունայն:*
Ափոփանք.— *Մխիթարութիւն:*

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Այս ոտանաւորին մէջ ինչի՞ մասին կը խօսուի: — Ի՞նչ բանի նմանցուած է երջանկութիւնը: — Հեղինակին կարծիքով ի՞նչ բանի մէջ կը կայանայ երջանկութիւնը:

50. ԵՐԵՔ ՊԱՏԿԵՐ

1

Պզտիկ աղջիկ մըն էի, երբ մայրս օր մը ձեռքէս բռնելով մազերս շոյեց: Իր տաք շունչը այտերուս վըրայ կը խաղար գգուանքով:

Իրարու միացնելէ ետք ձեռքերս, որոնք աղաչական ձեւ մը առին, այսպէս խօսեցաւ մայրս.

— Գնա՛ ըսէ հօրդ, որ գլխարկ կ'ուզես: Կրկնէ՛ նայիմ:

— Հայրի՛կ, գլխարկ կ'ուզեմ,— կմկմացի ես:

— Լա՛ւ,— պատասխանեց մայրս գոհունակ դէմքով:

Գլխարկս վարդագոյն էր եւ վարդի մանր կոկոններով զարդարուած, սակայն բոլորտիքէն իջնող լայն, սպիտակ ժանեակը աչքերուս վրայ իյնալով կը նեղէր զիս:

Զղջացի զայն հօրմէս խնդրած ըլլալուս:

2

Անձրեւ կը տեղար, ամպամած մութ երկինքին վրայ փայլակներ կը վազէին օձաձեւ: Մայրս նոյն օրը չուկայ իջած էր ինծի հովանոց մը գնելու համար:

Կ'աղօթէի, որ անձրեւը դադրի եւ մայրս չմոռնայ հովանոցս գնել:

Մի քանի անգամ, երբ սեղանատուն իջայ ճաշելու, սեղանին վրայ՝ պնակիս մօտէն երկայն տուփ մը գտայ: Իսկոյն հասկցայ, որ հովանոցս էր: Ճապարանքով բացի տուփը, դուրս հանեցի սպիտակ մետաքսէ հովանոցը եւ զայն գլխուս վրայ բռնած սկսայ նազանքով պտըտիլ սեղանին չուրջ: Բայց չուտ մը թեւս յոգնեցաւ, եւ նորէն սաստիկ ձանձրոյթ զգացի:

3

Ձմեռն էր, եւ նոր հագուստներով մօրս սենեակը գացի:

— Ա՛լ բաւական մեծ ես,— ըսաւ մայրս խորհրդաւոր կերպով մը,— ձեռնոց կ'ուզես:

Սիրտս հրճուանքէ ճխաց:

Սկսայ մատներս տեղաւորել ձեռնոցներուն մէջ: Անհամբերութենէ մղուած, կը ջանայի ամբողջ ձեռքս մտցնել նեղ ձեռնոցին մէջ:

Շատ չարչարանքէ ետք, մատներս մէկիկ-մէկիկ իրենց տեղը գտան. բայց ի՛նչ նեղութիւն, չէի կրնար բան մը բռնել:

Ա՛լ ուրախ չէի:

4

Ըղձանքներու եւ յուսախաբութեանց անդադրում յաջորդութեանը մէջ, որ կեանքը կը կազմէ, ամէն անգամ որ ղէպի ետեւ կը դառնամ, չուկէտին վրայ կը գտնեմ այս երեք պզտիկ տրտում պատկերները: Անոնք երեք սկզբնական կաթիլներու պէս են, որ կեանքին աղբիւրը կը թունաւորեն՝ դեռ ակէն չբաժնուած:

Յուսախաբութեան, ձանձրոյթին ու ցաւին սկզբնական երեք կաթիլներն են անոնք:

ՄԱՐԻ ՍՎԱՃԵԱՆ

ԱՌԱԾ·— Մէկը լաւ է, երկուքը քաւ է,
երեքը ցաւ է:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Միջօրէ·— *Կէսօր:*

Ճխալ·— *Ուրախութենէ ցատկել, խայտալ:*

Անդադրում·— *Զադրող, դադար չունեցող:*

Չուկէտ·— *Մեկնումի կէտ. այն կէտը, ուրկէ կը մեկնին:*

ՏԻԿԻՆ ՄԱՐԻ ՍՎԱՃԵԱՆ·— Գրագիտուհի: Գրած է սիրուն պզտիկ պատմուածքներ եւ բանի մը վէպեր, որոնք առանձին հատորով հրատարակուած չեն: Մեռած է 1911ին:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·— Ինչո՞ւ հեղինակը զղջաց հօրմէն գլխարկ մը խնդրած ըլլալուն համար: — Եթէ պիտի զղջար, ինչո՞ւ առաջուընէ փափաքեցաւ: — Այս պարագան ի՞նչ մտածել կու տայ ձեզի: — Դուք ալ նման փափաքներ ունեցա՞ծ էք· զղջացա՞ծ էք ետքէն: — Հեղինակը ի՞նչ բանի կը նմանցնէ «երեք պատկեր»ները: — Կրնա՞ք ըսել, թէ ինչո՛ւ ան երջանիկ չէր համարեր ինքզինք՝ իր փափաքները կատարուած տեսնելէ ետք: — Ինչի՞ մէջ կը կայանայ երջանկութիւնը:

51· ԿԷՏ ՁՈՒԿԻ ՈՐՍՈՐԴՈՒԹԻՒՆ

1

Կէտ ձուկը բոլոր կենդանիներուն մէջ ամենէն հըսկան է: Ընդհանրապէս կ'ապրի խորունկ ծովերու մէջ եւ կը սնանի մանր ձուկերով կամ ուրիշ ծովային կենդանիներով:

Կէտ ձուկերը, հակառակ իրենց մարմնին մեծութեան եւ ծանրութեան, արագ լողացողներ են. ժամը մինչեւ 15 մղոն կրնան լողալ· չատ կը սիրեն մրցիլ արագընթաց չոգենաւերու հետ: Առհասարակ ծովերու մակերեսին մօտ կ'ապրին եւ չատ խորերը չեն երթար, որովհետեւ թէ՛ ջուրը պաղ է հոն եւ թէ նուազ ուտելիք կայ:

Լողալու ատեն բերաննին չայն կը բանան. ամէն

8–10 վայրկեանը անգամ մը ջուրին երեսը կ'ելլեն չընչելու համար: Այդ միջոցին է, որ իրենց բերնի ջուրը զօրաւոր կերպով կը փչեն օդին մէջ, ապա դարձեալ կը խորասուզուին: Ջուրը փչելու ատեն հանած աղմուկին կը լսուի մինչեւ երկու մղոն հեռաւորութենէ, ինչ որ յաճախ իրենց ներկայութիւնը կը մատնէ:

2

Կէտ ձուկի որսորդութեան ամենէն յարմար վայրերն են Ճափոնի եւ Նոր Զելանտայի չրջակաները, Հնդկաց ովկիանոսը եւ Քալիֆորնիոյ եղերքները: Միայն Հնդկաց ովկիանոսէն տարին աւելի քան 10·000 կէտ ձուկեր կ'որսացուին: Անոնց իւղէն կը պատրաստուին օճառ, մոմ եւլն., իսկ մարմինը կը գործածուի իբրեւ պարարտացուցիչ նիւթ եւ կենդանիներու կեր:

Կէտ ձուկի որսորդութեան եղանակն է աչունը: Այդ չրջանին նաւերը բաց ծով կ'ելլեն, ամէն տեսակ ուտեստի եւ այլ պիտոյքներու պաշարով: Վարժ նաւաստիներ զօրաւոր հեռադիտակներով կը հետազօտեն ծովուն ընդարձակ տարածութիւնը, երեւան հանելու համար ջուրին երեսը ելլող կէտ ձուկերը: Այն ատեն՝ նաւը անմիջապէս կ'ուղղուի որսին գտնուած վայրը. նաւուն բոլոր մեքենաները կը դադրին գործելէ եւ կատարեալ լռութիւն կը պահուի:

Խեղճ կենդանին, անտեղեակ իրեն համար լարուած ծուղակէն, գլուխը դուրս կը հանէ ջուրէն. նաւաստիները իսկոյն սրածայր նետեր կը մխեն անոր մարմնին մէջ: Կէտ ձուկը, թշնամիէն խոյս տալու նպատակով, կը թաղուի ջուրի ահագին խորութեան մը տակ, իր մարմնին մխուած նետերուն հետ տանելով երկար պարան մը, որուն ծայրը ամրացուած կ'ըլլայ նաւուն:

Զկրնալով երկար ատեն մնալ ծովուն յատակը, կրկին վեր կը բարձրանայ, չկրնալով ազատել ինքզինք իր կողը խրուած նետերէն: Բայց ջուրին երեսը հասնելուն պէս, երկրորդ անգամ նետերու տարափ մը կ'ուղղուի իր արդէն վիրաւոր մարմնին: Այն ատեն կը սկսի տեղի տալ. կորովը կը նուազի, կը թուլնայ եւ չուարած վիճակի մէջ յաճախ դուրս կու գայ ջուրէն:

Այսպէս, երբեմն քանի մը ժամ տեւող բուռն պայքարէ ետք, կէտ ձուկը, այլեւս ուժաթափ, անկարող

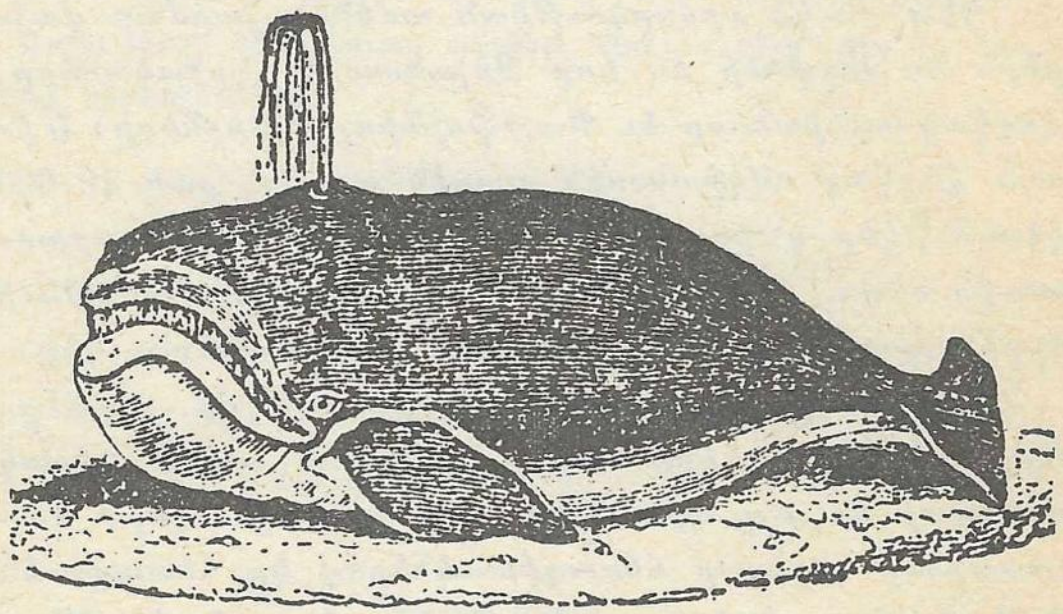

նոյն իսկ քայլ մը առաջ երթալու, նուազած կ'իյնայ: Կռիւը վերջացած է եւ որսը ղգետնուած: Մեքենաները կը սկսին հսկայ դիակը քաշել նաւուն մօտ: Քանի մը նաւաստիները խեղճ կենդանիին կռնակին վրայ նիզակներով կը բանան խոշոր ծակ մը, ուրկէ ճնշուած օդը ներմուծուի, մարմինը ուռեցնելու եւ ջուրին երեսը պահելու համար:

Կէտ ձուկ մը միջին հաշուով կը կշռէ 60·000 քիլո. կան որ մինչեւ 200·000 քիլո կը կշռեն: Ամէն մէկէն կարելի է 10·000էն մինչեւ 40·000 կալոն իւղ ստանալ:

Ս. Ե.

ԱՌԱԾ·— Կատակին կէսը կռիւ է:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մղոն·— *Անգլ. մղոնը* 1600 *մեթր է:*
Արագընթաց·— *Արագ ընթացող, արագ գացող:*
Մակերես·— *Ծովուն արտաքին երեսը, վրայի մասը:*
Խորասուզուիլ·— *Խորը երթալ, թաղուիլ:*
Պարարտացուցիչ·— *Գիրցնող:*
Պիտոյք·— *Պէտք եղած բաներ:*
Տարափ·— *Մեծ թիւով (նետեր). կը նշանակէ նաեւ առատ անձրեւ:*
Նուաղիլ·— *Ուշաթափ ըլլալ, մարիլ:*
Ներմուծել·— *Ներս մտցնել:*
Կալոն·— *Մէկ կալոնը* 1120 *տրամ է:*

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·— Ո՞ր ծովերուն մէջ կ'ապրի կէտ ձուկը: — Ի՞նչ տեսակ կենդանի է: — Ինչո՞ւ ջուրին երեսը կ'ելլէ ատեն-ատեն: — Որո՞նք են կէտ ձուկի որսորդութեան յարմար վայրերը: — կրնա՞ք պատմել այդ որսորդութեան մանրամասնութիւնները: — կրնա՞ք ըսել, թէ ի՞նչ օգուտներ կը ներկայացնէ կէտ ձուկը: — Ուրիշ ձուկի անուններ գիտէ՞ք:

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ·— Միեւնոյն վերջաւորութիւնը ունեցող բառեր լծորդութիւն մը կը կազմեն: Երեք լծորդութիւն կայ, որոնք իրարմէ կը զանազանուին անոնց վերջաւորութեամբը. Ա. լծորդութիւն՝ *ել*, օրինակ՝ գրել. Բ. լծորդութիւն՝ *իլ*, օրինակ՝ խօսիլ. Գ. լծորդութիւն՝ *ալ*, օրինակ՝ կարդալ: *Ուլ* վերջացող բանի մը բայեր ալ կան, որոնք անկանոն խոնարհումներ ունին. ինչպէս՝ *ոստնուլ, զբօսնուլ, ընթեռնուլ:*

52· ԳՈՎՔ ՀԱՅՐԵՆԻՔԻՍ

Ձա՛ն հայրենիք, ծաղկա՛ծ աշխարհ, յաղթ տիտան ես դարձեր դու·
Ձիւնապագեղ, անմահական բուրաստան ես դարձեր դու·
Երէկ փուշով ու տատասկով ծածկըւած էր հողդ ամբողջ·
Այսօր յուրքի, գանձերով լի անդաստան ես դարձեր դու:

Հայրենի՛ք իմ, անզուգական լուսէ տուն ես ինձ համար·
Գորովագութ անոյշ մօր պէս միշտ խնդուն ես ինձ համար·
Ցաւերժաբուխ ու անըսպառ խնդութիւն ես ինձ համար·
Վարդի անոյշ բոյրով լեցուն մրգաստան ես ինձ համար:

Հին օրերուն, օ՛, մէկ տարին կ'անցնէր երկար դարի պէս·
Կը ծանրանար մարդու սրտին մութ ամպի պէս, ճարի պէս·
Այժըմ ա՛յնքան շուտ կ'անցնի ան, որ օր մը լոկ կը թըւի մեզ·
Ձա՛ն հայրենիք, լաւ օրերու օրօրան ես դարձեր դու···:

Ն· ԾԱՏՈՒՐԵԱՆ

ԱՐԵՒԵԼԱՀԱՅ ԲԱՐԲԱՌԻ ՕՐԻՆԱԿ·— Արեւելահայ կամ ռուսահայ բարբառով գրուած է հետեւեալը·— «ժամանակով մի աղքատ մարդ կար· որքան աշխատում էր, որքան չարչարւում էր, դարձեալ միեւնոյն աղ-

ֆատն էր մնում: Յուսահատուած՝ մի օր նա վեր կացաւ, թէ պէտք է գնամ գտնեմ Աստծուն ու ինձ համար մի բան խնդրեմ»:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ցաղք·– *Ուժով, զօրաւոր:*
Տիտան·– *Հսկայ:*
Անմահական·– *Անմահ, անմեռ, չմեռնող:*
Բուրաստան·– *Հոտաւէտ ծաղիկներու պարտէզ, ծաղկաստան:*
Տատասկ·– *Փուշ:*
Ցուրթի·– *Առատ, բարեբեր:*
Անդաստան·– *Ցորենի արտեր:*
Անզուգական·– *Անման, նմանը չգտնուած:*
Ցաւերժաբուխ·– *Միշտ բխող, բնաւ չցամքող:*
Մրգաստան·– *Պաղատու ծառերու պարտէզ:*
Լոկ·– *Միայն:*

ՆԱՊՈԼԷՈՆ ԾԱՏՈՒՐԵԱՆ·– Հայաստանի երիտասարդ բանաստեղծներէն, որ մահացաւ համաշխարհային երկրորդ պատերազմի ընթացքին, ռազմաճակատին վրայ:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·– Այս ոտանաւորին հեղինակը որո՞ւ կ'ուղղէ իր խօսքը: – Ի՞նչ զգացումներ ունի իր հայրենիքին հանդէպ: – Ի՞նչ վիճակի մէջ կը տեսնէ եւ ինչի՛ կը նմանցնէ զայն: – Ինչո՞ւ հին օրերու մէկ տարին դար մը կը թուէր իրեն: – Դժբախտութեա՞ն թէ երջանկութեան տարիները աւելի արագ կը սահին: – Ի՞նչ է այս ոտանաւորին մէջ տիրող զգացումը:

53. ՄԱԾՈՒՆ ԿԵՐԷՔ

1

Կարելի՞ է չսիրել մածունը: Կատուն իսկ ճուկին պոչը կը մոռնայ ղգալ մը մածունի համար: Անգամ մը, մեր խելացի կատուն չի դիմանար պնակ մը մածունի տեսքին. կ'ուտէ, պնակն ալ կը մաքրէ օճառով լուացուածի պէս, պեխերը կը սրբէ ու չի մոռնար թաթովը քիչ մը ճերմակ քսել բարեկամ չնիկին: Ու ծեծը չնիկը կ'ուտէ, որովհետեւ մեր կատուն, խոհեմութեան համար, քանի մը ժամ բացակայած էր տունէն:

Տան տիրոջ վերադարձէն ետք, ան ներս կը վազէ եւ ամենէն անույշ ձայնովը կը մլաւէ՝ անմեղ ձեւանալով. բայց հասկցողը կը հասկնայ անչուշտ այդ ձայնին իմաստը.

— Մածունդ պատուական էր:

Ամէնքս ալ դիտենք, որ մածունը հայկական ապրանք է: Առաջին անգամ հայերը պատրաստած են զայն: Այսօր ուրիշ շատ ազգեր ալ նոյն վարպետութեամբ մածուն կը չինեն, սակայն ամենէն վարպետները հայ գիւղացիներն են նորէն: Մեր գիւղացիները կովու, ոչխարի եւ գոմէշի կաթով այնպիսի համեղ մածուն կը չինէին, որուն նմանը դժուար կը գտնուի հիմա:

2

Մածունը ո՛չ միայն լաւ անունդ մըն է, այլեւ տեսակ մը դեղ է: Դիւրաւ մարսելի է եւ կը սպաննէ մանրէները մեր աղիքներուն մէջ:

Մեր ժողովուրդը մածունէն կը պատրաստէ թան, զոր կը գործածէ իբրեւ զովացուցիչ՝ տաք եղանակնե-րուն: Կը պատրաստէ նաեւ քամուած մածուն, չորթան եւլն.: Բոլորն ալ օգտակար են առաւել կամ նուազ չա-փով:

Մածունը կը նպաստէ ստամոքսի մարսողական չարժումներուն: Կը թեթեւցնէ ստամոքսին դնդերնե-րուն յոգնութիւնը եւ աւելի ճկունութիւն կու տայ անոնց: Կ'արգիլէ թոյներու ազդեցութիւնը. հայ գիւ-ղացիները մածուն կը կերցնեն թունաւորուողներուն: Կ'ամոքէ աղիքներուն բորբոքումները եւ ցաւերը: Կը մաքրէ արիւնը կարգ մը թունաւոր տարրերէ: Ծարաւը կ'անցընէ, կը զովացնէ:

Երկար ճամբորդութեանց ընթացքին ամենէն յար-մար սնունդն է մածունը:

Ուրեմն՝ մածուն կերէք միշտ: Կերէք կէսօրին, զովանալու համար: Կերէք գիշերները, լաւ եւ հան-գիստ քուն մը ունենալու համար:

ՇԱՒԱՐՇ ՆԱՐԴՈՒՆԻ

ԱՌԱՋ.— Կուշտ փորին պատիւ չ'ըլլար:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Թան.— *Ջրախառն մածուն:*

Զովացուցիչ.— *Զովացնող. տաքութիւնը նուազեցնող ըմպելի:*

Չորթան.— *Չորցուած թան:*

Ճկունութիւն.— *Դիւրաշարժութիւն, արագ եւ դիւրաւ չարժելու կարողութիւն:*

Ամոքել.— *Մեղմացնել, հանդարտեցնել:*

ՇԱՒԱՐՇ ՆԱՐԴՈՒՆԻ.— Գրագէտ եւ բննադատ: Ծնած է Արմաշ, 1898ին եւ մեռած 1968ին: Վկայուած է իբրեւ բժիշկ: Բուն անունն է Շաւարշ Այվազեան: Իր գլխաւոր գործերն են «Մեղեդիներ, մեղեդիներ», «Բաներ, բաներ, ի՛նչ բաներ», «Կանաչ բաժակով», «Զրվէժ», «Նարդեան Պատարագ», «Յանուն Մեսրոպ Մաշտոցի» եւայլն:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Ի՞նչ տեսակ սնունդ մըն է մածունը. ի՞նչ բաներ կը պատրաստեն զայն: — Հայերու դերը ի՞նչ եղած է այս սնունդի պատրաստութեան մէջ: — Կաթէն ուրիշ ի՞նչ բաներ կը շինուին: — Ի՞նչ յատկութիւններ ունի մածունը: — Կա՞ն ուրիշ ուտելիքներ, որոնք մածունին պէս բուժիչ յատկութիւններ ունենան: — Կրնա՞ք դուք ալ շարադրութիւն մը գրել մածունի մասին:

ԲԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ.— Մակբայ կը կոչուին բայերուն վրայ դրուած կարգ մը բառեր, ինչպէս՝ շատ, վրայ, հոս, մօտը, անդին, կամաց, շուտ, հազիւ, գրեթէ, յաճախ, յանկարծ, ուշ, երբեք, երբեմն եւայլն:

Շաղկապ կը կոչուին բառեր կամ խօսքեր իրարու կապող բառերը, ինչպէս՝ սակայն, իսկ, եւ, ալ, ապա, նաեւ, այլ, կամ, թէ, եթէ, որ, որովհետեւ, քանի որ, երբ, մանաւանդ, արդարեւ, թէեւ, ոչ միայն, բան թէ, ուրեմն, նոյնիսկ, իբր թէ եւայլն:

54. ՈՍԿԵՐԻՉՆԵՐՈՒ ՇՈՒԿԱՅԻՆ ՄԷՋ

1

– Գիտե՞ս այսօրուան պատահածը, – ըսաւ Սուրբիկ հանըմ իր ամուսինին:

Անդրանիկ աղա, մտահոգուած իր աղջկան առողջական վիճակով, հարցուց սրտատրոփ.

– Չէ՛, ի՞նչ կայ. ի՞նչպէս է Աստղիկը:

– Աղէկ է, ամէն օրուան պէս: Սա խրմպըլ Զաքէին չըրածը չմնաց այսօր. դրացիներուն քով խաղք ու խնդտառակ ըրաւ մեզ: Երեք հարիւր ղրուշ առնելիք ունի եղեր... չես դիտեր, ո՛րչափ դող հանեց դիս: Հապա Աստղի՞կը, մոխիր կտրեցաւ. քիչ մնաց պիտի մարէր. ի՛նչ ընելս չգիտցայ: Անդրանի՛կ աղա, բերանը գոցելու է լակոտին:

Իրիկունը, ճաշի առեն, Աստղիկ բնաւ չխօսեցաւ այս դէպքին վրայ, որուն համար սակայն ա՛յնքան յուզուած էր: Բայց երբ աւարտեցին ընթրիքը ու սենեակ ելան, Աստղիկ հօրը մօտեցաւ եւ անոր երկնցնելով թաւշապատ տուփ մը, ըսաւ.

– Ա՛ռ, հայր, մատանիս է. փոլանիթի է, ծախել տուր: Ութսուն ոսկի կը յուսամ թէ կը բերէ. սակայն, վերջապէս, ինչ որ տան՝ տո՛ւր:

2

Անդրանիկ աղա, առտուն անկողնէն ելածին պէս, ուղղակի Պոլիս իջաւ, որպէս զի մատանին ծախէ: Գնաց Զուխաճի խան, ոսկերիչներու կեդրոնավայրը.

դիմեց ոսկերիչի մը եւ մատանին ցոյց տուաւ անոր: Ոսկերիչը կշռեց չողակը իր նժարին մէջ, քննեց զայն ակնոցով, յետոյ խոչորացոյցով եւ ըսաւ.

– Դեղին է, լէֆէլի է, էռսունը ութը կարմրուկ ունիմ:

– Ի՞նչ, – գոչեց Անդրանիկ աղա զայրացած, – հարիւր ոսկի կ'արժէ այս մատանին, հարի՛ւր ոսկի. փարա մը պակասի չեմ տար: Տո՛ւր, ուրիշի ցուցնեմ. դուն առնող չես:

– Քէֆդ դիտէ, աղաս, – պատասխանեց ոսկերիչը լակոնաբար:

Տասը վայրկեան չանցած, Զուխաճի խանի բոլոր ոսկերիչները խմբուեցան դոհարավաճառին սենեակը: Իրարու ձեռքէ կը յափշտակէին մատանին եւ, քարը կշռելէ առաջ, ոմանք կ'ըսէին ենթադրութեամբ.

– «Առաքեալ» է:

Ըսել կ'ուզէին, թէ առաքեալներուն թիւին չափ քարաթ կը կշռէ: Ուրիշներ կը դոչէին.

– Ի՞նչ «առաքեալ», «պատուիրանք» ալ չկայ:

Ըսել կ'ուզէին դարճեալ, թէ տասնաբանեայ պատուիրանաց թիւին չափ հազիւ կը կշռէր քարը: Անդրանիկ աղա իր ամբողջ հայապիտութեամբ չէր հասկնար անոնց խօսած հայերէնը:

– «Առաքեա՞լ», «պատուիրա՞նք», – կ'ըսէր ինք իրեն, առանց կարենալ բացատրելու, թէ ի՛նչ կը նշանակէին այդ բառերը:

3

Մինչեւ որ քառասունըչորս ոսկիի բարձրացաւ մատանիին գինը, հարկ եղաւ, որ աճուրդին մասնակցող

ոսկերիչները դիրար յանդիմանէին, իրարու հայհոյէին:

– Ի՞նչ խելքով այդ դեղին քարին այդքան բարձր դին կու տաք, – կ'ըսէին: Խույսումֆիութիւն ընելու տեղ՝ աղէկ է, որ երթաք ընկոյզ խաղաք: – Լէֆէլի է, լէֆէլի, – կը պոռային քանի մը արհեստաւորներ, Անդրանիկ աղային դլուխը հաւաքուած:

Ի՞նչ պիտի ընէր հիմա Անդրանիկ աղան. անդին՝ իր մէկ հատիկ աղջիկը, հիւանդ պառկած, բժիշկի ու դեղի պէտք ունէր ատիպողաբար, իսկ ասդին՝ ոսկերիչները կէս դինէն ալ պակաս կու տային մատանիին: Շուարած էր ու ճար մը կը փնտռէր:

Կը փնտռէր, բայց չէր դտներ:

ՏԻԳՐԱՆ ԿԱՄՍԱՐԱԿԱՆ

ԱՌԱԾ.– Միւնչեւ հաստը բարակնայ,
Բարակին հոգին կ'ելլէ:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Սրտատրոփ.– *Սիրտը թունդ ելած:*
Թաւշապատ.– *Թաւիչով պատած:*
Փոլաճի.– *Թուրքերէն բառ. կը նշանակէ աղամանդ:*
Շողակ.– *Կամ չողակն. աղամանդ:*
Նժար.– *Կչիռքի աչքը:*
Լէֆէլի.– *Թուրքերէն բառ. կը նշանակէ բծաւոր, բիծեր ունեցող:*
Լակոնաբար.– *Քիչ բառերով, կարճ եւ կտրուկ:*
Կարմրուկ.– *Հոս գործածուած է «կարմիր ոսկի» իմաստով:*
Աճուրդ.– *Մախանելիք առարկայի մը գինը հետզհետէ աւելցնելու գործողութիւն:*

Խույումնիութիւն․— *Թուրքեւէն բառ․ կը նշանակէ ոսկերչութիւն։*
Սափողաքար․— *Սափողական կերպով։*

ՏԻԳՐԱՆ ԿԱՄՍԱՐԱԿԱՆ․— Գրագէտ։ Ծնած է 1866ին, Պոլիս եւ մեռած է 1941ին, Փարիզ։ Հազիւ 20 տարեկան կար, երբ գրեց ու հրատարակեց իր միակ մեծ վէպը՝ «Վարժապետին աղջիկը»։

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ․— Ի՞նչ էր Սուրբիկ հանըմին զանգատը։ – Ո՞վ էր Աստղիկ։ – Ի՞նչ ըսաւ ան հօրը՝ նոյն օրը պատահած դէպքէն ետք։ – Ծնողքը ինչո՞ւ մտահոգուած էին իր վիճակով։ – Անդրանիկ աղա ինչո՞ւ ստիպուած էր ծախել մատանին։ – Կրցա՞ւ ծախել․ ինչո՞ւ։ – Անլուծելի՞ խնդիր մըն էր եղածը։ – Ի՞նչ պիտի ընէիք դուք, եթէ Անդրանիկ աղային տեղը ըլլայիք։

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ․— Ընդհանուր վերաքաղ այս եւ յաջորդ դասերուն․

ա․ Ածական։
բ․ Ածականի տեսակները։
գ․ Դերանուն։
դ․ Դերանունի տեսակները։
ե․ Բայ։
զ․ Բայի տեսակները։

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ․— Գրեցէք շարադրութիւն մը հետեւեալ նիւթին շուրջ․ «Քննութիւնները կը մօտենան»։

55· Ի՞ՆՉՊԷՍ ԳՏՆՈՒԵՑԱՒ ՍՈՒՐՃԸ

1

Թէյէն ետք՝ ամէնէն շատ տարածուած ըմպելին է սուրճը: Կը պատմուի, թէ օր մը, հապէշ վանական մը տեսաւ, որ դաշտին մէջ արածող այծերը թուփի մը վրայէն պտուղներ կ'ուտէին: Կերան վերջացուցին եւ սկսան ուրախ–զուարթ ցատկռտել:

Վանականը ինքն ալ կերաւ եւ զգաց, որ հաճելի տրամադրութիւն մը ստեղծուեցաւ իր մէջ: Վանականի օրինակին հետեւեցան ուրիշներ եւս, եւ նոյն զուարթութիւնը զգացին բոլորն ալ:

Այդ պտուղները սուրճի հատիկներ էին:

Սուրճի հայրենիքը Հապէշիստանն է, մանաւանդ Կաֆֆա քաղաքը, որուն անունով սուրճն ալ կոչուեցաւ կաֆէ, կոֆի, գաֆա:

2

Մահմետական արաբներն էին, որ տարածեցին սուրճը: Արաբ ճամբորդ մը, 15րդ դարուն, Հապէշիստան կատարած իր ճամբորդութենէն վերադարձին, սուրճի հատիկներ բերաւ հետը եւ իր հայրենակիցները վարժեցուց այդ ըմպելիի գործածութեան:

Արաբիան դարձաւ սուրճի երկրորդ հայրենիքը: Անոր ընտիր տեսակը կը կոչուի մոքա, Արաբիոյ Մոքա քաղաքին անունով:

Սուրճին բոյր Եւրոպա տարուեցաւ 1615ին, գրեթէ թէյին հետ միաժամանակ: Ապա ճամբորդներու

միջոցով Անգլիայէն փոխադրուեցաւ Ամերիկա, իսկ 1770ին՝ Պրազիլիա: Այսօր Պրազիլիան ամենէն շատ սուրճ արտադրող երկիրն է, ամբողջ աշխարհի արտադրութեան գրեթէ չորս հինգերորդը:

Մեծ քանակութեամբ սուրճ կ'արտադրեն նաեւ Կոլոմպիա, Կեդրոնական Ամերիկա, Ճաւա, Սումաթրա եւ քանի մը ուրիշ երկիրներ:

Սուրճի արտադրութեան կէսէն աւելին կը սպառի Հիւսիսային Ամերիկայի մէջ:

Ա.

ԱՌԱԾ·— Փիչ բարձիր, շուտ դարձիր:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հապէշ·— *Հապէշիստանի բնակիչ: Հապէշիստան կը գտնուի Ափրիկէի մէջ: Այսօր փոխուած է այս երկրին անունը· կը կոչուի Եթովպիա, իսկ բնակիչները՝ Եթովպացի:*

Ընտիր·— *Լաւ, ազնիւ (տեսակ):*

Միաժամանակ·— *Միեւնոյն ժամանակ, միեւնոյն ատեն:*

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ·— Ի՞նչ կը պատմուի սուրճի մասին: — Ո՞ւր է սուրճի առաջին հայրենիքը· երկրո՞րդը: — Որո՞ճ ամենէն աւելի տարածեցին այս ըմպելին: — Ի՞նչ կը կոչուի սուրճի ընտիր տեսակը: — Ո՞ր երկիրը ամենէն շատ սուրճ կ'արտադրէ: — Ուրիշ ի՞նչ գիտէք սուրճի մասին:

ՆԻՒԹԵՐՈՒ ՑԱՆԿ

ՀԵՂԻՆԱԿ	ԴԱՍ	ԷՋ
1· Ա· Ահարոնեան	*Իմ առաջին ուսուցիչս*	3
2· Զ· Եսայեան	*«Ազատ Աստուած» եւ այբուբեն*	6
3· Աւ Իսահակեան	*Արարատ*	10
4· Բ· Նուրիկեան	*Շարադրութեան դասը*	12
5· Եր· Օտեան	*Մանկութեան յիշատակներ*	15
6· Խ· Դաշտենց	*Զանգուի կամուրջը*	19
7· Վրթ· Փափազեան	*Գետը*	21
8· Գր· Զօհրապ	*Առաջին ներկայացումը*	25
9· Սիպիլ	*Ինչո՞ւ...*	29
10· Եր· Սրմաֆէշխանլեան	*Սայլորդը*	31
11· Ստ· Զօրեան	*Բարեկամներ*	35
12· Արշ· Դարբնի	*Բժիշկ ագռաւը*	39
13· Գար· եպս· Սրուանձտեանց	*Երեք իմաստունները*	41
14· Ֆ·	*Թռչուններու աչխարհէն*	45
15· Վ· Թէֆէեան	*Գաւաթն ու ջրամանը*	48
16· Ց· Պարոնեան	*Աբխազում աղա կը լուսանկարուի*	51
17· Գր· Զօհրապ	*Զայնաւոր գասպար աչ[illegible]*	54
18· Համաստեղ	*Երբ այն օրերուն երա[illegible]սյ էիր*	59
19· Ստ· Զօրեան	*«Ջերմաչափ»ը*	61
20· Վ· Անանեան	*Ծովազին եւ արջուն կռիւը*	65
21· Վ· Թաթուլ	*Վաղուան հայեր*	68
22· Ու· Սարոյեան	*Սափրիչը*	70
23· Պ· Բարսեղեան	*Մամայիս պէս...*	74

24·	Զարեհ Պլպուլ	*Իմ տղաքս*	78
25·	Րաֆֆի	*Դպրոցին մէջ*	80
26·	Ա· Ահարոնեան	*Մայր Արաքսը*	84
27·	Մ· Իշխան	*Տանըերկու տարի վերջ*	88
28·	Բ· Թաշեան	*Ռեբեկան*	90
29·	Ա· Զօպանեան	*Հեռաւոր քուրիկը*	94
30·	Վ· Տէրեան	*Երկի՛ր իմ*	99
31·	Ց· Պարոնեան	*Տէրոջ զբօսարանը*	101
32·	Մ· Հայկակ	*Պէտք է ոչնչացնել մուկերը*	105
33·	Ս· Սահակեան	*Հայրենի լեռներ*	108
34·	Ծերենց	*Թորոս կը յաղթէ յոյներուն*	110
35·	Զ· Եսայեան	*Արտաքին աչխարհի սեմին վրայ*	115
36·	Վ· Շուշանեան	*Պզտիկ տղու խղճ*	118
37·	Մ· Զարիփեան	*Որո՞ւ համար*	120
38·	Ս· Ց·	*Թունաւոր օձեր*	121
39·	Լ· Բաշալեան	*Կիրակիի պատմութիւն*	125
40·	Ա· Ածոյշ	*Մեր տղոց քով*	128
41·	Ց· Թումանեան	*Բարեկենդանը*	131
42·	Հրանդ	*Պանդուխտ մածնավաճառը*	134
43·	Հ· Արշակեան	*Պանդուխտը*	138
44·	Րաֆֆի	*Որսորդ Աւոն*	139
45·	Ռ· Զարդարեան	*Բռնաւորին արցունքը*	143
46·	Վ· Թաթուլ	*Փայտահատը*	146
47·	Գար· եպս· Սրուանձտեանց	*Աստուած տուողին կու տայ*	148
48·	Գար· եպս· Սրուանձտեանց	*Վերջը ի՞նչ եղաւ*	151
49·	Սիպիլ	*Երջանկութիւն*	154
50·	Մ· Սվաճեան	*Երեք պատկեր*	155

51·	Ս· Ց·	*Կէտ ճուկի որսորդութիւն*	158
52·	Ն· Ծատուրեան	*Գովք հայրենիքիս*	162
53·	Շ· Նարդունի	*Մածուն կերէք*	164
54·	Տ· Կամսարական	*Ոսկերիչներու չուկային մէջ*	167
55·	Ա.	*Ի՞նչպէս գտնուեցաւ սուրճը*	171

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԱԾ ԵՆ	Լ. Ո.
1. ՀԱՅԿԱՐԱՆ, Նախապատրաստական	18
2. ՀԱՅԿԱՐԱՆ, Ա. տարի	18
3. ՀԱՅԿԱՐԱՆ, Բ. տարի	18
4. ՀԱՅԿԱՐԱՆ, Գ. տարի	22
5. ՀԱՅԿԱՐԱՆ, Դ. տարի	27
6. ՀԱՅԿԱՐԱՆ, Ե. տարի	30
7. ՀԱՅԿԱՐԱՆ, Զ. տարի	35
8. ՀԱՅԿԱՐԱՆ, Է. Ը. տարի	40

ԳԻՆ՝ 22 Լ. Ո.

Կեդրոնատեղի

LIBRAIRIE HAMASKAïNE
10, Rue Hussein Beyhoum
Zokak el Blatt
Beyrouth — Liban

04861500